čeština doma a ve světě

ROČNÍK XIV

ÚSTAV
ČESKÉHO
JAZYKA
A TEORIE
KOMUNIKACE
FILOZOFICKÉ
FAKULTY
UNIVERZITY
KARLOVY

Vydává Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze
v nákladu 400 výtisků

Redakční rada:
Jaroslav Bartošek, František Fröhlich,
Milan Jelínek, Zdena Palková, Vladimír Smetáček,
Dušan Šlosar, Ivan Vyskočil

Redigují členové Ústavu českého jazyka a teorie komunikace FF UK
ROBERT ADAM (výkonný redaktor), Ivana Bozděchová, Alena Fidlerová,
Eva Hošnová, Andrea Hudáková, Karel Kučera, Alena Macurová,
Petr Mareš, Eva Lehečková, Iva Nebeská, Lenka Okrouhlíková, Jiří Rejzek,
Lucie Saicová Římalová, Karel Šebesta, Jasňa Šlédrová, Jan Táborský,
OLDŘICH ULIČNÝ (vedoucí redaktor), Irena Vaňková, Šárka Zikánová

Redaktorka čísla MICHAELA LIŠKOVÁ

Ilustrace KRISTINA HRUŠKOVÁ

Grafické zpracování Peter Balhar

Adresa redakce:
ÚČJTK FF UK, nám. J. Palacha 2, 116 38 Praha 1
Telefon: 221 619 210

ISSN 1210-9339

Cena výtisku je 120 Kč + 5% DPH

Objednávky vyřizuje ediční oddělení FF UK,
nám. J. Palacha 2, 116 38 Praha 1,
tel. 221 619 298

Podávání novinových zásilek povolila
Česká pošta, s. p., odštěpný závod Praha,
čj. nov. 5423/95 ze dne 26. 9. 1995

Tento časopis vychází od r. 2005 s podporou
výzkumného záměru MŠMT č. MSM 0021620825.

ČEŠTINA DOMA A VE SVĚTĚ

TÉMA ČÍSLA: Čeština na internetu

Úvodem

O převratné roli a významu technického média nazvaného *internet* v naší době není sporu. Jsme svědky maximálního vzepětí tzv. informační společnosti, která spoluvytváří podmínky pro vznik civilizace nového typu. Globalizace světa globalizací komunikace s sebou přináší především klady: snadnou informovatelnost prakticky o jakékoli události a o téměř každém problému, záhadě, knize, článku – co víc si může vědy- a informacechtivý člověk přát? Nevýhodou je tu další a vyšší zrychlení a přesycení už tak přesycených a zrychlených životních nutností a nevyhnutelností, za které informovanost většina z nás pokládá. Volba a výběr se tak stávají novým mementem proti povrchnosti a ledabylosti při přijímání informací i při jejich produkci. Tím víc to platí o mezilidské komunikaci a mezilidských vztazích.

Obdobné klady a zápory se týkají i jazyka a jeho zkoumání. Komunikace na netu, ať intimní, nebo veřejná, však ukazuje všestrannost a polyfunkčnost češtiny, odhaluje její nové možnosti a v korpusovém médiu zprostředkovaném rovněž internetem zásadním způsobem ulehčuje sběr materiálu. Obrovské báze snadno rešeršovatelných internetových dat, které jsou badateli na jednom místě a v okamžité časové posloupnosti k dispozici, mj. poskytují současné jazykovědné bohemistice a teorii české komunikace nebývalé možnosti uplatnit jak zažité, tak i zcela nové přístupy k novému typu textů. Což předvádí i toto naše čtyřčíslo ČDS, které uveřejňuje podstatný výběr z příspěvků na konferenci z podzimu r. 2005 pořádané fakultním a akademickým bohemistickým ústavem a nazvané *Čeština na internetu.*

Oldřich Uličný

ČEŠTINA NA INTERNETU, ZEJMÉNA NA CHATU

E-čeština

☺ Když uvidím smajlík, je to úsměv? Je to zástupný symbol, ikon i index autorova rozpoložení. K fyzickým rysům komunikace tváří v tvář odkazuje jen velmi obrysově a stylizovaně, ve srovnání s diferencovanou mimikou, gestikulací a emocionálním napětím konkrétní interakce. Není to sémiotická situace nepodobná té, když intonaci otázky naznačujeme v psaném textu otazníkem a emocionalitu výkřiku vykřičníkem. A přece je jiná. Ve srovnání s otazníkem či vykřičníkem je emotikon zatíženější. Je to znak blízkého kontaktu na velkou vzdálenost a specifičnost počítačové zprostředkované komunikace, kterou lingvisté popisují, spočívá v tom, že smrštění světa reflektované jazykem má za následek vznik nového stylu, nového registru, a možná i nového existenčního modu jazyka.

Když jsem v r. 1997 nazvala příspěvek o e-mailové komunikaci v Naší řeči *Čeština v síti*, mínila jsem tím jistě síť elektronickou. Mínila jsem tím ovšem i síť napjatou mezi póly mluvenosti a psanosti, stejně tak jako monologického grafomanství a vypjaté dialogické interakčnosti, solitérismu a hledání spřízněných duší. Je to síť sociálních vazeb simulující kontakt mezi vzdálenými a často neznámými pisateli, kteří spolu vedou paradoxně intimní dialog. Jako když se na silnici setkají dva řidiči, kteří spolu v soukromém životě nemají nic společného, a přesto si ťukají na čelo, tykají si a oslovují se *vole*; to vše na základě toho, že spolu sdílejí tutéž veřejnou komunikaci, která je disponuje k jejich rolím v této komunikaci. Je známo, že každé médium vytváří tlak na identitu lidí a ti, kdo toto médium užívají, se cítí spřízněni: volbou, možnostmi, omezeními.

Studium elektronické komunikace má důvody sémiotické, sociolingvistické a psycholingvistické a také vývojové, neboť počítačově zprostředkovaná komunikace (computer mediated discourse – CMD) obsahuje potenciál jazykové změny. Zájem o podněty, uskutečňování a směr jazykových změn je dnes aktuální (srov. seznam literatury), zejména v lingvistice anglosaské (podrobnou

bibliografii uvádí Herring 2004), v níž také byla otázka vztahu CMD a jazykové změny položena (srov. Baron 1984). Jev je však dobře znám pražské lingvistice strukturní: v jazykovém systému je neustálé napětí, přitom systém tíhne k rovnovážnému stavu. Je možné, že dynamické napětí mezi mluveností a psaností – srov. Danešův (1994) pojem feedback dynamics – je v elektronické síti vyrovnáváno. Zároveň ta podoba jazyka, která se v elektronické síti objeví, nezůstává v ní ukryta, ale dere se odtud ven, do diskurzů zveřejňovaných neelektronicky (např. do reklamních billboardů).

V současné diskurzně analytické lingvistice jsou diskurzní praxe, případně diskurzní praktiky (discourse practices) chápány jako součást sociální praxe, projevující se textovými praktikami (Herring 2004). Jsou v určitém vztahu k sociálním a kulturním institucím, jako jsou např. škola, zaměstnání, stát a jeho orgány právní, politické, ekonomické apod.

Diskurzní praktiky internetové komunikace rozděluji pro účely tohoto zamyšlení na:

- institucionální, oficiální, veřejné
- opoziční, neoficiální, soukromé ⟶ veřejné

hierarchické upořádání:

- centrální, oficiální gramotnost
- lokální, opoziční gramotnost

Institucionální diskurzní a textové praktiky vnímají samy sebe (a jsou vnímány) jako centrální, oficiální, zatímco opoziční jsou periferní, lokální, což ovšem není žádné trvalé předznamenání, žádná trvalá determinace do budoucna, neboť znaménka soukromosti a veřejnosti, neoficiálnosti a oficiálnosti se mohou postupně měnit.

Ponechám stranou diskurz institucí, který má na internetu silné zastoupení a piluje tu své textové postupy do podoby příkladných, po všech stránkách formálně bezchybných a čím dál vybroušenějších dokumentů, a budu se zabývat diskurzem lokálním, opozičním. Zvolila jsem jako příklad čtyři diskurzní praktiky, opřené o objevování jazykových potencí a reflexi jeho stávajících norem.

Příklad první. Chaty: Chat Pokec, Pokec o všem, Divoký pokec, Flirtíček aj.

Opozičnost diskurzních praktik chatů vzniká spontánně: spočívá v odmítnutí vžitých forem sociální interakce, včetně komunikace tváří v tvář, a v preferenci popovídání si, pokecu po síti, zbavujícího identity, opravdovosti, zodpovědnosti,

rezignujícího na vypracované sociální a kulturní normy. Chaty – to je prostor pro vytváření fiktivní identity a simulaci kontaktu, nalézání spřízněných duší, jindy jen úpěnlivé volání zanikající ve změti hlasů. Spolu s tím prostor pro needitované psaní, zapisovanou mluvenost, psaní nikoli jako ergon, které je výsledkem editačního procesu, nýbrž zárodečné psaní, psaní jako proces, jako energeia. Protože tato interakce nemá k dispozici neverbální, tj. paralingvistické a kinezické, prostředky, kompenzuje je nadprodukcí grafických znaků, vrhaných do proudu jiných hlasů. Každý chat si při tom vytváří své lokální normy, svou etiketu (srov. Čmejrková 1997, Friedlová 2002, Hašová 2003, Hoffmannová 2003, Jílková v tisku aj.).

volfikk007: nudáááááááááá šflená já chci pokecat plosííííííííím moc
Kabilek: halooooooooo nikdo na pokec s 18 letou
kattun: někdo z KLADNA?????????
LUCIUS009: Ahojíííííík pokecá nějaký klučina???????hallllooo
WhiteBigSister: OLOMOUC OLOMOUC OLOMOUC
kofitka: aaaaaaaaaaaaaaaaaa
Berucha13: POKECA NĚKDO
PPPPPPPPPPPPPPPPPPRRRRRRRRRRRROOOOOOOOOOOOOOSSSSSSSSSSSSSSSS
SIIIIIIIIIIIIIIIIIIIIIIIIIIIIIIIIIIIMMMMMMMMMMMMMMM

Výkřiky hledající na chatu echo mohou mít i podobu tajného jazyka či nonsensu:

luckykuki: jktgjgjhggjhgb cxvhbjkg
jknkjcnykkjvnjxyvjyxvkj,vkjjkbhbckxjhljlkjlkjljljlkbxlkbjlkkjlkjlxcjljclkxjvblcjbkljbkljlkjblkjklbj
klvbjl
kjlkblbjlkjkljkljklkljvckljklvbjlk
vjklkjcnykkjvnjxyvjyxvkj,vkjjkbhbckxjhljlkjlkjljljlkbxlkbjlkkjlkjlxcjljclkxjvblcjbkljbkljlkjblkjklbj
klvbjl
lkbkjlbjvbkljbm,njgklsjldgkkjgkjdsgkkgjlskgjlskjgkjdsgkkgjlskgjlskljlkjsdfgljklghjhfhdgt
jarabka.kacenka:kkkkkkkkkkkkkkkkkkkkkkkkkkkkkkkkkkkkkkkkkkkkkkkkkkkkkkkkkkkkkkkk
kkkkkkkkkkkkkkkkkkkkkkkkkkkkkkkkkkkkkkkkkkkkkkkkkkkkkkkkkk
kkkkkkkkkkkkkkkkkkkkkkkkkkkkkkkkkk
jing.jong:jjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjj
jjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjj
jjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjjj

Objevování jazykových potencí a reflexe jeho norem spočívá v zesilování intenzity a účinnosti psaného výrazu, v záměrném vzepření se pravidlům, včetně pravopisných, i v samovolném zapomínání na instituce školy, vzdělání, gramotnosti.

snopdog: jetu nejaka holka která bidli blisko Kolina
LASSO.N: ...a gdo je víc?
pajersey: saláti..co ééééé?

magic.clary: Martin9mm: Kua tobě to pálí
Mases1:bizzaremoff: a mám f troubě brambory, tak koukám, aby s emi nespálily...
ValehrachovaVlasta: už mě nejdi nanervi pičo
pohodarkaLucka: HEJ DEBILE SKURVENEJ VYKOPNES MEPROSIM?tY
SKURVI SYNE VYJEBANEJ SPRAVCOVEJ TEPLEJ

Občas uprostřed změti hlasů dojde k navázání kontaktu a pisatel či pisatelka se dočká odezvy (až na to, že lze komunikovat otevřeně i tajně, tzv. šeptat, s více partnery či partnerkami najednou). Následující úryvek je dojemným vyjednáváním úsměvu, samozřejmě chatového, virtuálního, simulovaného.

GMiska:Xardas27 Tak už jsi poděkovala a hlavně nemrač se dělá to vrázky
Xardas27:GMiska: a k těm vráskám, alespoň něco budu mít
GMiska:Xardas27 Však jsem psala že si poděkoval a nahoď úsměv to ti sluší víc!!
Xardas27:GMiska: Ty jsi tam ze mne udělala ženskou
Xardas27:GMiska: jak více sluší? jsi mne někdy viděla s úsměvem? to je jak nějaké fantasy :o)
GMiska:Xardas27 Promiň ale nikomu nesluší když se mračí!!
Xardas27:GMiska: mně to náhodou sluší, se stačí podívat ( )
GMiska:Xardas27 Ne nahoď tam ten úsměv!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!
Xardas27:GMiska: jen tak ne, až k tomu bude důvod a to se načekáš
GMiska:Xardas27 No asi jo ale za cenu to stojí nebo ne?
Xardas27:GMiska: jakou cenu?
Xardas27:GMiska: no kdybych dostal nějakou tu cenu, tak bych začal o tom reálně uvažovat :o)
GMiska:Xardas27 Vidíš a už ses usmál!!!!!
gremlinn: ALE JÁ NEEEE!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!

Přečteme-li si tento rozhovor, je patrné, že tu dochází k znejistění identity (*Ty jsi tam ze mne udělala ženskou*), že se tu mísí reálnost s virtuálností (*jak více sluší? jsi mne někdy viděla s úsměvem? to je jak nějaké fantasy :o)*), stejně tak jako registr obvyklého flirtu opřený o laškovnou intonaci (*mně to náhodou sluší, se stačí podívat*) s registrem chatové symboliky (*Nahoď tam ten úsměv*).

Právě na chatech rychle vznikají nové sociální normy a jazyková pravidla, včetně pravopisných, lexikálních, gramatických i textových; v chatech najdeme nejvíc metajazykových operací, nejvíc variability, nejvíc jazykových her, nicky počínaje a textově provokativními a vulgárními praktikami chatujících konče.

Příklad druhý. Diskusní kluby: Český jazyk

Ne všechny internetové interakce mají charakter čistě kontaktních chatů. Jsou tu i více či méně seriózní diskusní fóra odlišná od chatů, fóra, v nichž se debatuje o uspořádání světa a jeho institucích a v nichž vznikají diskurzy opoziční. Příkladem jsou kluby o češtině (srov. Hašová 2003 a Jílková v tisku). Vybrala jsem

klub Český jazyk, v němž se vede debata o pravidlech pravopisu s velkým i malým P, o normách, kodifikaci, její závaznosti, o jazykovědné instituci a jejích úřednících. Poté, co jsme viděli, jak se píše na chatech, je zajímavé se podívat, jak uvažují o jazykové variabilitě účastníci klubu, z nichž mnozí jsou budoucími bohemisty.

darkart... 30. září 2005 9:41:38

Nakonedz by si mohli fšichni psat jak je napadne a to vcetne interpunkce paneac by jim nikdo nemoch nidz rict. a za chvilu bysme si vlasne vůbec nerozuneli.

Tohle by mi nevadilo zas tak, protože rozumím každému slovu. Pro mne je to spíš problém estetický než komunikační. BTX Komunikace pomocí sms se také odehrává bez čárek a háčků a všichni rozumí. Takže argument, ze bychom si nerozuměli a museli přepisovat knihy, se mi nezdá dostatečně úderný.

boubaque This is my only line. ... 30. září 2005 11:49:59

Někdo mi musí určit jaké písmeno pro jaký zvuk použiju. A pokud chci mít trošku průhlednou etymologii, pak bych měl zahrnout i asimilaci znělosti a podobné problémy.... Můžeme psát „hat" místo „had", můžeme v podstatě cokoliv. Problém je v tom, že spisovný jazyk je společný a reprezentativní pro skupiny mluvčích, kteří nemluví úplně stejně (a to zatím nemluvíme)... Proro pokud se chce někdo vyhnout tomu, že mu ostatní nebudou v něčem rozumět, bude chtít vědět co je (ať už arbitrárně nebo direktivně) určeno jako to, čemu by měli rozumět všichni. Omlouvám se za cizí slova, nechtělo se mi přemýšlet...

Zinaida ... 30. září 2005 19:56:44

boubaque: *„Pokud zrušíme kodifikaci těchto vrstev jazyka, budeme mít za chvíli češtinu pro své okolí, češtinu pro noviny, češtinu pro každý vědní obor, češtinu pro cizince a několik dalších."*

To už ale přece do jisté míry máme – a je to jenom přirozené. A jednou z těchto „češtin" je i ta reprezentativní.

Exar Kuun Žádné argumenty, logika a vlastní názor... 1. říjen 2005 17.05.09

boubaque: Nejde o to jestli kodifikovat nebo ne (v širším smyslu). Každý svobodný člověk si může sednout a sepsat nějakou kodifikaci (třeba hanáckého nářečí). Jde o to, jestli a proč by měla mít kodifikace sepsaná státními úředníky nějakou silnější, nebo dokonce zákonnou platnost. Já si myslím, že to není nutné. Víru v katastrofické scénáře nesdílím, jazyk je zažraný pod kůží hlouběji než se zdá, a společnou linii budou tak jako tak držet knihy a média (aneb Nova v každé domácnosti).

boubaque This is my only line. ... 2. říjen 2005 13:38:40

Asi opravdu přeháním :) ....Kdybychom zrušili kodifikaci (udávající normu), první, kdo by nám přišli poděkovat, by byli právníci a obchodníci, hned za nimi cizinci, kteří se učí česky..... Zrušit kodifikaci spisovného jazyka by v současné době znamenalo zrušení spisovného jazyka vůbec. Nebyl by to ovšem jen skok od spisovné češtiny k obecné češtině, ale pak i velice rychlý vývoj jazyka. Velmi rychle by docházelo k významovým posunům v lexiku i v syntaktické stavbě vět či souvětí....

boubaque This is my only line. ... 29. září 2005 17:48:35

...Možná televize za pár desítek let udělá svoje (viz všechny seriály) a potlačí i tyto zbytky. Potom si budeme moct všichni vydechnout, že už mluvíme stejně, tak podle toho upravíme i spisovný jazyk, přeložíme si „staré" knihy do novo-novočeštiny a zakodifikujeme si třeba „oukej" a „šit"...

Z protichůdných tezí vybírám: *Nakonec by si mohli všichni psát, jak je napadne. Můžeme v podstatě cokoliv, problém je v tom, ze spisovný jazyk je společný a reprezentativní pro skupiny mluvčích, kteří nemluví úplně stejně (a to zatím nemluvíme). Pokud zrušíme kodifikaci těchto vrstev jazyka, budeme mít za chvíli češtinu pro své okolí, češtinu pro noviny, češtinu pro každý vědní obor a několik dalších. Každý svobodný člověk si může sednout a sepsat nějakou kodifikaci (třeba hanáckého nářečí). Jde o to, jestli a proč by měla mít kodifikace sepsaná státními úředníky nějakou silnější, nebo dokonce zákonnou platnost. Já si myslím, že to není nutné.* Poslední, výrazně kulturně opoziční tezi dokumentuje příklad, který jsem zvolila jako třetí ukázku e-češtiny.

Příklad třetí. Osobní stránky: Mystifikace a ironická falzifikace norem češtiny

Osobní stránky jsou místem, na němž uživatel internetu vystavuje své ego, výkladní skříní, jíž upoutává kolemjdoucí. Lokální sebeprezentace je prostorem pro invenci, recesi, sebeironii, nadsázku, provokaci, nezřídka opřenou o jazykovou hru. Vybrala jsem stránku, jejíž autor vytvořil návrh na úpravu pravopisu, která by vyhovovala uživatelům internetu lépe než stávající norma. Všimněme si, jak výrazy *Čeština 2000* či *Základní dokument* a citace státní hymny simulují oficiální institucionální diskurz a parodují jej.

Ciesitiyna 2000

Zaakladniyy dokument

Kde domov muuj, kde domov muuj. Voda huciyy po luciynach, bory siumyy po skalynaach. V sadie skvyy se jara kvjet, zemskyy raaj to na pohled. A to je ta kraasnaa zemnie, zemnie cieskaa, domov muuj, zemnie cieskaa, domov muuj.

Jak vydiyyte, dokaaziete napsanyy text snadno prieciyyst. Je sice o malyciko delsiyy, nezi kdyby byl napsaan dosud uziyyvanyym pravopysem, ale skryyva dvie obrovskee vyyhody:

1. Uziyyvaa pouze 27 znakuu, jako anglickaa abeceda.

1. 2. Odpadnou gramatyckee strasiaaky dietiyy se dvjema ruuznymy y, se dvjema ruuznyymy uu a s ruuznyym psaniyym je (nie).

Jak vidíte, dokážete napsaný text snadno přečíst. Je sice o maličko delší, než kdyby byl napsán dosud užívaným pravopisem, ale skrývá dvě obrovské výhody:

1. 1. Užívá pouze 27 znaků, jako anglická abeceda.

2. 2. Odpadnou gramatické strašáky dětí se dvěma různými i(y), se dvěma různými ú(ů) a s různým psaním ě (ně).

Zaakladniyy pravydla pravopysu Ciesitiyna 2000

1. 1. deelka samohlaasky se zaasadnie vyjadriuje zdvojeniyym:

aa, ee, ii, oo, uu, uu

Základní pravidla pravopisu Čeština 2000

1. 1. délka samohlásky se zásadně vyjadřuje zdvojením:

á, é, í, ó, ú, ů

2. 2. Mniekkee souhlaasky se vyjadriujyy naasledujyycyym pyysmenem i:

si, ci, ri, zi, ni, ti, di

3. 3. Mniekkaa samohlaaska se nahrazuje fonetyckyym priepysem:

mniesto, vjeda, pozdie

4. 4. Zaasadnie se uziyyvaa pouze y, a to y tam, kde se dosud psalo i, napri.:

lyybyvyy, priyysitiyy, diyyvciyy, niyciyt

5. 5. Tam, kde dosud byly samohlaasky zdvojenee, pouziyjeme pomlciku, napri.:

ne-efektyvniyy, do-opravdy

2. 2. Měkké souhlásky se vyjadřují následujícím písmenem i:

š, č, ř, ž, ň, ť, ď

3. 3. Měkká samohláska ě se nahrazuje fonetickým přepisem:

město, věda, pozdě

4. 4. Zásadně se užívá pouze y, a to i tam, kde se dosud psalo i, např.:

líbivý, příští, dívčí, ničit

5. 5. Tam, kde dosud byly samohlásky zdvojené, použijeme pomlčku, např.:

neefektivní, doopravdy

Je zriejmee, zie ciestiyna 2000 narazyy na odpor konzervatyvniyych ciesitiynaariuu, kteriyy budou poukazovat na historyckee souvyslostiy pyysma a na to, zie tyto zaapysy jsou delsiyy nezi dosavadniyy. To hlavnie proto, zie se nieco nauciyly a nejsou ochotniy to mieniyt.

Pro mladee lydiy ale nebude ziaadnyy probleem nauciyt se novaa pravydla a oceniyy hlavnie to, zie se nebudou muset uciyt vyniataa slova a souslednost ciasovou a dalsiyy ciesitiynaariskee vyymysly. A to, ze se texty o nieco prodlouziyy, bohatie vynahradiyy skutecinost, ze se priy plnee srozumytelnostiy textu obejdou od rozlycinyych koodovaaniyy ciestiyny.

Nakonec, sprieziky vynalezl a zavedl Hus zcela umniele bez hystoryckyych souvyslostiyy a fungovaly azi do naastupu psacyych strojuu a computeruu bez probleemuu. Co jyneeho je pyysmo nezi (vzaajemnie jednoznacinee) zakoodovaaniyy mluvenee rieciy. A v dnesiniyy eerie pociyytaciuu na niejakeem tom pyysmenu navyyc nezaaleziyy.

Zkuste sy nieco napsat v pravopysu ciesitiyna 2000. Uvydiyyte, zie je to velyce snadnee. A umniet to ciyyst je jen vjecyy zvyku.

A naamytky, zie se nerozlysiyy bydlo od bidla jsou smniesinee. V mluvenee rieciy se to zrovna tak nerozlysiyy a nevadiyy to.

M.F.B.

Svoje naazory muuziete psaat na adresu michalfr@seznam.cz

Je-li kulturní, jazyková, diskurzní opozičnost chatových textových praktik čistě spontánní, mnohdy bezděčná, spočívá opozičnost uvedené internetové textové praktiky v promyšleně humorné reflexi jazykových norem mluvenosti a psanosti, ve vědomé apokryfičnosti a blasfémii, v ironickém zpochybnění žánru pravidel, zakládajících listin, symbolů státnosti a právních dokumentů, v jejich odvržení či parodující falzifikaci.

Příklad čtvrtý. Blog: Denik Ostravaka

Vzpomeňme si na tezi z diskusního klubu Český jazyk, že každý svobodný člověk si může sednout a sepsat nějakou kodifikaci (třeba hanáckého nářečí). Ano, může, a dodejme, nejen pravopisnou. Lokální gramotnost má svou energii

a silné potence, alespoň v oblasti umění. Dokladem je nejen televizní zábava, včetně reklamy, využívající komický kontrapunkt spisovné češtiny a hantecu, ale i zábava internetová.

Žánr blogu – prostor pro konglomerát všech dosud zmíněných diskurzních praktik, osobními stránkami počínaje a slovní kabalou chatů konče: vypjatá sebestřednost a verbální exhibicionismus, nejasná identita autora a mystifikace čtenáře, potřeba oslovit a zaujmout, vytvořit alternativní, institucím vzdálený diskurz, šokovat individuálním prožitkem. Blog, to je životní výstřednost i každodenní banalita, zaujetí i nezaujatá ležérnost povýšená na pozoruhodný předmět zobrazení, samoúčelná soukromá, lokální grafomanie schopná dotyku s uměním.

denik ostravaka, napsal ostravak ostravski

Paru dřystu na uvod

Eště na vojně sem se něrad chlubil, odkavaď sem. Něstal sem o to jejich věčne posylani do sklepa, že pry se mi tam bude jako hornikovi lepši spať... Tuž první rok fajne spominki. Po roce už sem se aji naučil „bez problémů krásně pěkně česky", bo kdo měl furt posluchať ty jejich blbe posměški.

Ojedinělé promluvy citované spisovnou češtinou, jako např. *bez problémů krásně pěkně česky* jsou opatřeny uvozovkami na způsob uvození přímé řeči postav v klasické beletrii (jenže poměr příznakové a nepříznakové varianty jazyka je tu vlastně převrácen), takže zlomky kodifikované gramotnosti vyčnívají ze strhující laviny lidové ostravštiny jak ostrůvky namyšlené bezduchosti. Obrácení znamének mezi centrálním a lokálním podkopává sebedůvěru čtenáře, samozřejmé se stává nesamozřejmým a opoziční diskurz se stává zorným úhlem, z něhož je současný institucionální diskurz nahlížen a jazykově parodován.

Jazykově parodovány jsou v ostravském blogu i výroky pronesené obecnou či dokonce pražskou češtinou:

Vzal sem kulu do ruki a už už sem chtěl začnut, když se mi za řbetem ozvalo:
„Zdár, kerej házym?"
Do řyti! Pustil sem si kulu na nohu. Tuž to bude fajny večer. V robotě ho němožu ani citiť, bo zaprve se snaži mluviť jak by právě přyjel po pěti rokach z Prahi... (32).

Jazyková parodie se ovšem netýká jen banálních promluv pronesených obecnou či spisovnou češtinou. Diskurzivně ironizovány jsou všechny výsledky moderní civilizace a s nimi spjaté textové praktiky, neboť jsou opět nahlíženy z bytu ostravaka, případně jeho mamy, pracoviště, hospody. Mezi takové výdobytky civilizace patří samozřejmě počítače, internet, mobilní telefony a obchodní řetězce, multikina, fastfoody a jiné záchytné uzly v komunikační síti moderního velkoměsta. Že v nich hrají důležitou roli anglicismy, je jasné.

Mlatil sem do teho, mačkal enter, eskejp aji ef jedna, ale guvno z teho. Nasrany jak cyp sem šel spat (15).

... zadruhe mi v sobotu jeden chachar z roboty rozšteloval ten muj komputer tak, že mi ani ten internet nešel spustiť. Hňup jeden – pry „Já ti upravím nastavení". Mu asi dněskaj upravim fasadu. Ale zpatki k Sylvestru. Tuž to bylo něco (5).

... a vychrlil na mě:
„Musíš-si-vybrat-stroj-co-umí-er-plus-er-we-minus-možna-taky-empétři-a-divix-a-budeš-v-pohodě-jo-a nejlevnější-mají-v-Makru."

Bechnul dveřami a byl fuč. Tuž zustal sem tam stat jak svata dala nevěděla komu. Snažil sem si uložiť do paly ty informace. Jak ja bych se ale dostal do Makra? Či sem podnikatel, či co?(46).

Hňup jeden, mysli si, že jak odebira ten magazyn Počitač pro každeho tuž je jakisyk Bil Gejc

Tuž a hlaška z mobila pry že mam maly kredyt. Tuž běž do řyti, jak maly kredyt? Šak sem o Sylvestru nabijal na pětset.

Komičnost blogu spočívá v tom, že do řeči ostravaka, do jeho textových praktik neustále pronikají textová klišé vytvářená takovými institucemi, jako je obchod, politika, masová kultura, média, reklama.

Obchodní řetězce

„Jak sem přyšel do roboty, tuž tam mě ani stolek něpozdravil, bo všecy kecali o jakesyk akcyji storoča v Kerfuru... Jak už sem myslel, že se na to vyseru, tuž mě dav vtlačil do hlavni brany a ja spolu s další partyju, kere se zachtělo zlevněnych košul a radyji, proletěl kolem Mekdonalda...

Ve Futuru bylo meň lidi jak minule, tuž sem se vklidu bez tlačeni prošel kolem Meka a ťamanskich vyvařoven, co všecke vařa to same, akurat se to ruzně menuje... (36).

Eště u picerki sme slyšeli ty nadavki teho hňupa, keremu až venku došlo, že ani něvyhral, utratil hafo chechtaku (34).

Cely nakup mi zpřyjemňovali velci šefi z Kaufu pušťanim jakichsyk cedeček

Autentické prožitky ostravaka typu „Včera cely den valilo sněhem jak z paly teho ťamanca v te reklamě na Hedenšolders" (37) parodijně komentují mediální klišé „Obyvatelé Ostravy byli dnes doslova šokováni přívalem sněhu".

I řeč ostravaka je ovšem nasycena intertextualitou. Je v ní především všudypřítomná reklama:

Skusym – ostre jak džilet mach třy!

Jak projižďam kolem heřmanickeho kryma, dycki se řechtam jak osel na horske draze jak vidim ten bilbord s reklamu na firmu, kera prodava stolki s velkim napisem „Aby se vám lépe sedělo" (23).

Jura byl na tym podobně, bo měl deprese, že mu to nejdě, tuž lopal jak zajezd duchodcu na akcyji „Hrnec za deset tisíc – CD Bohdalki zdarma" (33).

Mediální obrazy

Horši bida byla, jak poblul barmana. Ten zavolal jakehosyk švarcenegra (12).

Něnapadně sem se prošvenknul vratnicu – ty ramba v černych uniformach zrovna čumjeli na televizu (13).

Oficiální diskurz

Nabidka jak v baře, kafe, bile, černe, kapučino, mokačino, no a turek nikdě – dyskryminace (19).

Tuž sem chtěl zrobit mamě radost a kupil sem ji to pod stromek ať ma též moderni domacnosť (21).

Aji ta noha už mě přestala boleť, bo fernet je fajne anestetykum (33).

Maju tam kulečnik, šipki, ten džubox a hlavne fajne servirki, tuž možeme chlompať, pokecať, kulturně se vyžiť a sem tam aji jakisyk cycek ve vystřyhu vidět...(16-17).

...cely večer nam vali kliny do pal, jak je charytatyvni, uči nas posylať darcovske ezemeski

Švejkovská inspirace hlavního hrdiny, vypravěče či autora blogu je mimo pochyby a je přiznána v linii švejkovských srovnání, jež tvoří jednu z vrstev textu a jež by bylo možno opět klasifikovat z hlediska toho, k jakému diskurzu odkazují. Stručně řečeno, obsahují aluze k lidové moudrosti a lidové mluvě, ke kulturní a politické situaci předlistopadové i polistopadové, a hlavně k diskurzu mediálnímu.

Segře už začal stromek sypať po tepichu bodliny jak tyden scyply ježek,
Lokalka je narvana spocenymi luďami, keřy se na člověka lepja jak slimak na žehličku,
...bo mama ho též ma rada jak mravenec vysavač,
nasrany jak jednonohi na vodnich lyžach,
řehtal se jak kuň než uvidi Taxys,
chvilu se vykrucoval jak Fibingerka na Zlate tretře,
maval rukami jak ožraly Koprfild,
v tu chvilu venku začlo sypať jak v Mrazykovi,
před očami hvjezdiček jak v unyji,
tuž to by partyja z roboty čuměla jak Gros na lokomotyvu,
optal se nas s gzychtem tajemnym jak Vladimir Čech,
odebral se na hajzel krokem jak Nurejev ze zvrhnutu hnatu,
zapomjel sem na ňu jak Gros na stryka,
Litam mezi regalami jak něšikovny vodni lyžař, bo mama vymyslela plno capin. Kdyby aspoň ten lístek zeřadila podle regalu, to bych se němusel vracať jak dobry holub.
Poslední dobu se na mě lepi smula jak Sam na Froda.

Paradoxy tohoto světa a pocity odcizení jsou vyjadřovány jazykově, citací a parodizací útržků z různých diskurzů, jež se občas pomotají:

Než sem komplet zalomil, furt sem si dokola opakoval jak zdrbana gramodeska:
„Chcu dyvidy s er-ve-ha-pe, chcu dyvidy s er-ve-ha-pe..."
Určitě dobře nakupim, šak to je celkem jednoduche, no ni?

Jaká je tedy e-čeština? Je to prostor stejně nekonečný jako internet, a také tak (ne)strukturovaný a (ne)hierarchizovaný. Diskurz o jazyce je toho dokladem: na internetu se tříbí diskurz institucionální a rozvíjí se v něm stejně naléhavě lokální diskurzy opoziční. Na straně jednoho stojíme svým rozumem, v opozičních jazykových diskurzech nalézáme zálibu, pobavení, okouzlení, třebaže svými invencemi a vážně i nevážně míněnými inovacemi vytvářejí v jazyce, abych si vypůjčila ostravakův výraz, *burdel*. Budou to opravdu zřejmě média, která udají směr jazykových změn: rozhlas a zejména televize budou určovat normy mluvenosti a je možné, že internet bude udávat normy psanosti. Jenže na pluralisticky založeném internetu je takových norem, jak jsem se pokusila ukázat, hodně, takže půjde o to, dobře si vybrat.

Světla Čmejrková

Literatura

BARON, N. S. Computer-mediated communication as a force in language change. *Visible Language*, 1984, roč. XVIII, s. 118–141.

BARON, N. S. History lessons: Telegraph, telephone, and email as social discourse. In NAUMANN, B. (Ed.). *Dialogue Analysis and the Mass Media. Beiträge zur Dialogforschung*, Band 20. Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1999, s. 1–34.

ČMEJRKOVÁ, S. Čeština v síti: Psanost či mluvenost? O stylu e-mailového dialogu. *Naše řeč*, 1997, roč. 80, s. 225–247.

ČMEJRKOVÁ, S. Czech on the network: Written or spoken interaction? In NAUMANN, B. (Ed.). *Dialogue Analysis and the Mass Media. Beiträge zur Dialogforschung*, Band 20. Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1999, s. 113–126.

ČMEJRKOVÁ, S. Jazyk a styl elektronické komunikace: čeština a počítačština. *Sborník prací Filozoficko-přírodovědecké fakulty Slezské univerzity v Opavě*. Řada jazykovědná. Slezská univerzita v Opavě, 2003, s. 48–56.

DANEŠ, F. Feedback dynamics between written and spoken. In ČMEJRKOVÁ, S., DANEŠ, F., HAVLOVÁ, E. (Ed.). *Writing vs Speaking. Language, Text, Discourse, Communication*. Tübingen: Gunter Narr, 1994, s. 47–54.

DuBARTELL, D. Language and technological media: Devising parameters for the relationships between speech and writing. In ČMEJRKOVÁ, S., DANEŠ, F., HAVLOVÁ, E. (Ed.). *Writing vs Speaking. Language, Text, Discourse, Communication*. Tübingen: Gunter Narr, 1994, s. 167–174.

DuBARTELL, D. Methodological issues in computer-mediated discourse. In ČMEJRKOVÁ, S., HOFFMANNOVÁ, J., MÜLLEROVÁ, O., SVĚTLÁ, J. (Ed.). *Dialoganalyse VI*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1998, vol. 1, s. 241–248.

FRIEDLOVÁ, D. Kontaktové konektory v chatové komunikaci. *Sborník prací Filozoficko-přírodovědecké fakulty Slezské univerzity v Opavě*. Řada jazykovědná. Slezská univerzita v Opavě, 2002, s. 53–58.

HAŠOVÁ, L. Jak a o čem se diskutuje v internetovém češtinářském klubu. *Naše řeč*, 2003, roč. 86, s. 57–70.

HOFFMANNOVÁ, J., MÜLLEROVÁ, O. Ein Privatbrief auf E-mail: immer noch ein Brief oder eher eine Plauderei?

In NAUMANN, B. (Ed.). *Dialogue Analysis and the Mass Media. Beiträge zur Dialogforschung*, Band 20. Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1999, s. 55–63.
HOFFMANNOVÁ, J. Čeština v současné soukromé korespondenci (dopisy, e-maily, esemesky). *Přednášky z XLVI. běhu Letní školy slovanských studií.* Praha: FF UK, 2003, s. 57–70.
HERRING, S. C. Computer-mediated discourse. In SCHIFRIN, D., TANNEN, D., HAMILTON, H. (Ed.). *The Handbook of Discourse Analysis.* London: Blackwell, 2004, s. 612–634.
JÍLKOVÁ, L. Několik poznámek o češtinářském internetovém klubu. (V tisku.)
NAUMANN, B. Stirbt die Deutsche Sprache? Überlegungen zum Sprachwandel durch IRC (Internet Relay Chat). In ČMEJRKOVÁ, S., HOFFMANNOVÁ, J., MÜLLEROVÁ, O., SVĚTLÁ, J. (Ed.). *Dialoganalyse VI.* Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1998, vol. 1, s. 249–262.
UHLÍŘOVÁ, L. E-mail as a new subvariety of medium and its effects upon the message. In ČMEJRKOVÁ, S., ŠTÍCHA, F. (Ed.). *The syntax of sentence and text.* Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 1994, s. 273–282.
VIOLI, P. Electronic dialogue between orality and literacy. A semiotic approach. In ČMEJRKOVÁ, S., HOFFMANNOVÁ, J., MÜLLEROVÁ, O., SVĚTLÁ, J. (Ed.). *Dialoganalyse VI.* Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1998, vol. 1, s. 263–270.

Prameny

http://ostravak.bloguje.cz, cit. str. dle *denik ostravaka, napsal ostravak ostravski.* Ostrava: Repronis, 2005.
http://www.okoun.cz/boards/cesky-jazyk
http://sweb.cz/michalfr/ci/2002000.htm
http://www.3glav.cz/stancik
www.nyx.cz
www.seznam.cz/divokypokec
www.seznam.cz/A-Zpokec
www.seznam.cz/pokecovsem
www.seznam.cz/flirticek
www.atlas.cz/volnazabava
www.seznam.cz/ctyricetavyse
aj.

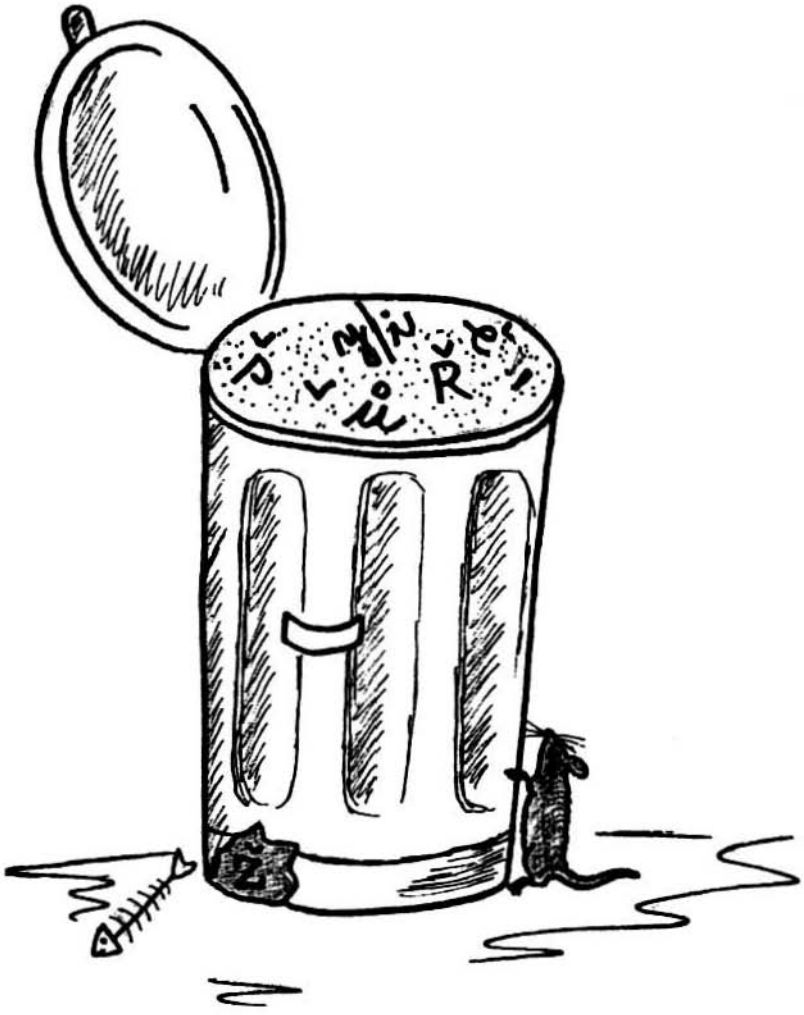

Úvodní repliky při komunikaci na WWW chatu

Komunikace na WWW představuje nový, mladý druh komunikace, který se uskutečňuje v rámci debatních systémů (např. www.xchat.cz, lide.seznam.cz) v tzv. chatovací místnosti (chatroom). Místnost je virtuální prostředí, ve kterém probíhá nezávazná konverzace několika či mnoha komunikantů – ti vystupují v podstatě anonymně pod přezdívkou (nickem), kterou si zvolí při registraci do místnosti. Jediný údaj, který účastníci při registraci povinně uvádějí, je pohlaví, ovšem to není pro případnou identifikaci směrodatné, protože záleží jen a jen na nich, zda je uvedou pravdivě. Místnosti mohou být zaměřené tematicky (např. Programátor, Česko hledá Superstar, Hokej), regionálně (Brno, Ostrava, Třinec aj. – zde samozřejmě neplatí, že by sem měli přístup jen komunikanti z daného regionu), nebo je téma všeobecné (např. Superpokec).

Komunikace probíhá písemnou formou – autor píše své repliky na klávesnici počítače, příjemce je čte na obrazovce monitoru. Z jazykového hlediska však vykazuje mnoho rysů mluvené řeči, dokonce mohou být graficky kompenzovány paraverbální i neverbální prostředky.

Komunikant se může obracet na všechny přítomné v místnosti nebo na jediného partnera (v tom případě se jeho nick objeví za nickem autora a teprve pak následuje vlastní text), přesto jsou jeho repliky přístupné všem, pokud komunikanti nezvolí režim „šeptání". Vzniká tak specifický druh textu, který je velmi nepřehledný. Repliky jednotlivých komunikantů se v něm objevují v takovém pořadí, v jakém byly odeslány do sítě, takže jsou jednotlivé dílčí rozhovory promíchány, jeden komunikant může vést dílčí rozhovory s více jedinci zároveň, mezi replikami účastníků se zobrazují hlášení administrátora (správce místnosti). Nepřehlednost textu v průběhu chatu může poněkud zmírnit to, že komunikanti píší své texty různými barvami.

Komunikace na chatu se může účastnit kdokoli, kdo se zaregistruje (dokonce i bez registrace jako host), jeho vstup do místnosti oznamuje administrátor, stejně jako to, že místnost opustil nebo byl z různých důvodů z místnosti vyhozen (po určenou dobu se nezapojil do komunikace nebo porušil stanovená pravidla – např. zveřejnil webovou adresu, telefonní číslo nebo komunikoval vulgárně). U celkového textu chatu nelze stanovit začátek nebo konec komunikace, ze záznamů textu chatu však je možné poměrně snadno rekonstruovat jednotlivé dílčí komunikáty.

V místnostech se často vytvářejí komunity pravidelně chatujících, kteří se

znají, mnohdy nejen virtuálně, ale i ve skutečném životě. Pro nově příchozího pak může být obtížné se do komunikace zapojit, protože tito účastníci komunikují jen mezi sebou a na jeho výzvy ke komunikaci nikdo z přítomných nereaguje. Proto je důležité, jak se jednotliví komunikanti uvedou hned při vstupu do místnosti, jakým způsobem ztvární svou úvodní repliku. Aby získali komunikační partnery, vypracovávají účastníci chatu různé strategie, které překračují rámec běžné fatické komunikace. Klíčem k navázání kontaktu může být už nick – přezdívka, která zaručuje anonymitu; účastník chatu již v ní může experimentovat se sociálními normami, provokovat a tak na sebe upoutat pozornost ostatních. Někdy se ve snaze zaujmout komunikanti uchylují k vulgaritě či jiným nedovoleným praktikám, které ovšem mívají za následek vyhození správcem z místnosti.

Pro tento příspěvek jsme zvolili analýzu části materiálu získaného při výzkumu na grantovém úkolu[1], a to záznamy chatu pořízené 30. 4. 2004 v místnosti Superpokec (dále SP), 3. 5. 2004 v místnostech Ostrava (OV) a Česko hledá Superstar (SS), z http://www.xchat.cz. Celková délka analyzovaných záznamů je 28 hodin, rozsah textu odpovídá více než 500 normalizovaných stran. Zvolili jsme úvodní repliky, kterými se jednotliví účastníci chatu poprvé projevili bezprostředně po ohlášení jejich vstupu do místnosti administrátorem. Přitom jsme nepovažovali za podstatné, zda se komunikanti objevují v místnosti ve zkoumaném časovém úseku vůbec poprvé, nebo poněkolikáté po jejím dočasném opuštění. Časová prodleva mezi hlášením správce místnosti o vstupu komunikanta do místnosti a první replikou je obvykle v intervalu několika sekund až pěti minut, zřídka delší (maximální časová hranice v uvedených místnostech je 15 minut; když do té doby nedojde k řečové akci, systém automaticky účastníka z chatu vyřadí). V převážné většině případů má úvodní replika komunikační funkci navázání kontaktu, někdy se připojuje konkrétní žádost o informaci nebo pomoc.

Celkem jsme analyzovali 1379 zahajovacích replik, z nich byla mírná převaha replik komunikantů přihlášených jako ženy[2] (v SS převažovaly ženy v poměru 2 : 1). Úzce tematicky zaměřená místnost SS se lišila i v jiných ohledech, např. celkem v souboru začínalo 30 % replik bez pozdravu, v SS to bylo 50 %, účastníci v SS se hned v prvních replikách vyjadřují k tématu, případně se dotazují, zda se mohou přidat k diskusi, všeobecné otázky typu *pokecá někdo?* nebo *jak se vede?* se zde téměř vůbec nevyskytují.

Středem našeho zájmu bylo, jak komunikanti navazují kontakt, zajímalo nás, zda existují nějaké konvence specifické pro chat, a pokud ano, zda a jak variují.

Soubor analyzovaných replik jsme rozdělili do několika skupin podle toho, jak vypadala jejich struktura.

Nejjednodušší strukturu měly „repliky" bez textu (byla jich necelá 2 %), kdy účastník pouze dává najevo svou přítomnost v místnosti, přestože již jeho vstup byl avizován. Jednoduše odešle do sítě svůj nick, případně připojí nick toho, koho chce upozornit, že je na chatu, nanejvýš připojí pár teček, písmeno nebo emotikon: **X...MaRtIn**...:; **Svenssone**: w; **Green_Dragon**: .....[3].

Druhou skupinu tvoří repliky obsahující pouze pozdrav, těch bylo 12,5 %. Nejčastěji se objevovaly nejrůznější varianty pozdravů *ahoj* (62krát), *zdravím*, *zdravíčko* (21), *nazdar* (18), *čau* (17), *čus* (14). Chybějící paralingvistické příznaky se často kompenzují iteracemi (opakováním znaků včetně vykřičníků), připojením emotikonu a psaním velkých písmen: např. *HOY*, *hoooya*, *ahojky*, *Ahóóój!!!*, *ahooojda*, *Ahojík!!!!!!!!!*, *hojky*, *Hojan jak Svět* ....., *zdrawwwíczko...:c*, *ZDRAFIM*, *zdravíííím*, *Nazdaaaaaarek:)*, *zdar*, *Nazdar bazar*, *zdarki zdarki*, *Zdarec*, *Nazdárky!!*, *caute*, *cauky*, *čauvec*, *čauves*, *ČOU!*, *CUZZZZZZZZZZ*, *čusss*, *čuste*, *čusik*, *čůůůůůůůůůssss*. Dále se objevují pozdravy odvozené od konstrukce *dobrý* + denní doba: *bry den:)*, *dobry vecer*, *dobré poledne*, *dobry vecer prejiiiiiiiiiiiiiiiii*, *bryyyyyyyyyyyyyyyy*, nebo sporadicky pozdravy jiné: *papii*, *čest*, cizojazyčné *hallo*, *h a l o*, *Hell Ou*. Jindy přejímají funkci pozdravu citoslovce: *Kukuč*, *heeeeeeeeeejjjjjjjjjj*, *chi*, *pcha pcha*.

Stejné pozdravy (a několik dalších – *čest práci*, *hi*, *papa*) se objevují ve skupině, kde pozdrav doprovází označení toho, komu je určen. To je obvykle ve vokativu *ajojik ženo máááááá*, příp. v dativu *Nazdárek všem!!!* (tyto konstrukce je možné považovat za eliptické z *„posílám pozdrav"* + dativ). V případě pozdravu formou *zdravím* následuje akuzativ *zdravim zname i nezname*. Tím, kdo je nejčastěji pozdravován, jsou *všichni* s variantami a synonymy *všici*, *všechny pytliky*, *everybody*, *all/@ll/@LL* (nejen s pozdravem *hi)*, někdy je dodatečně platnost tohoto zájmena specifikována s pomocí *a hlavně* (*A hlavně holky, kteří mají dneska svátek...*, *všichni hlavně v informatice*, *Hlavně ty – kteří maturují*). Dále jsou častými adresáty pozdravů *lidi*: *fajn lidi*, *lidičky*, *strafitschko ftschem litischkám:-)*, *peoplíci*, *peoples*. Další adresáti již jsou specifičtější: *Ostravo*, *děcka*, *bando*, *ZVIRATA*, *chuligáni*, *zavislaci*, *vandráci*, *superhvězdičky*, *špiny*, *prasata*, *kurvy*; popřípadě jsou zdraveny konkrétní osoby, ať už apelativy v sg. *bráško*, *lasko*, *milacku*, *bratřičku*, *nemravo kámoško*, nebo přezdívkou *Zdravím Havajského Doutníka* či reálným jménem *Ondro*, *Tomajs*. Převážná většina těchto replik má strukturu, kdy na 1. místě je pozdrav, na

druhém oslovení, pouze v pěti případech je struktura opačná, vždy je pozdrav určen *všem* a je zapsán jako *@ll/@LL*: *@ll zdareeeeeeeeec*, *@LL ZzDdRdAaWwIiMm*.

Další skupiny již obsahují víceméně souvislý text a třídíme je bez ohledu na to, zda obsahují pozdrav, nebo ne.

Základním prostředkem k navázání kontaktu jsou dva typy výpovědí, formulované obvykle jako přímá otázka. Tyto otázky (nevázané na situaci) – *kdo chce pokecat?*, *kdo si chce popovídat?*, *jak se vede*, *jak to tu vypadá* apod. – jsou orientovány na příjemce. První typ je zároveň výzvou k popovídání si (viz význam angl. výrazu *chat*) a je typický právě pro chat, v komunikaci tváří v tvář neexistuje. Otázky, příp. výzvy obsahují téměř vždy výrazy *pokecat*, *na pokec*, resp. jejich synonyma (*popovídat si*, *pobrebentit*, *prohodit pár slovíček*, *dát/hodit řeč*, *na kus řeči*, *na chat*, resp. i *napsat*). V celkovém souboru mají 4,5 % těchto replik strukturu výpovědi s elipsou verba finita a statického adverbiale místa (*najde se tu*, *je tu*). Jednotlivé místnosti se však odlišují, nejčastější je tato eliptická struktura v OV (11 %).

Za základní a nejjednodušší podobu lze považovat *Někdo na pokec?*, *Nějaký kluk / nějaká holka na pokec?*; ve výpovědích bez elipsy *Popovídá někdo?*, *Je tu / najde se tu někdo / nějaký kluk / nějaká holka na pokec?*. Někdy je především u eliptických výpovědí vypuštěn i „výraz dicendi":

M 12:37:49 **Slezsky**: NEJAKA PEKNA A MILA

M 13:13:35 **do_ob:** Nějaká nemrava přítulná?

Případný partner komunikace bývá označen neurčitě jako *někdo*, *nějaký*, sloveso je téměř výhradně v 3. os. sg. (po jednom výskytu byla 2. os. sg. *chceš si pokecat* a 1. os. pl. *nepokecáme?*, 2. os. pl. byla o něco častější (6krát), např. *napište mi někdo*, *napisejte*, *chcete někdo pokecat*. Nezřídka je to, jak si autor svého partnera představuje, přesněji vymezeno. Jednak chtějí komunikanti „muži" hovořit většinou s dívkami (*holka*, *slečinka*, *kopretinka*, *kočka*, *kost*, *mazoretka*, *borůvka*, *baba*, *rostenka*, *carodejnice*), pro „ženy" je pak ideální *chlapeček*, *dobrovolník*, *borec*, *klucina*, *fešák*, *broucek*, *spise muzskeho pohlavi*, *kocourek*, *týpek*. Partner nebo partnerka by měl být nejlépe *sympatický*, *super/supr/suprový*, *sexy*, *volnej*, *free*, *pěkná*, *milá*, *ukecana*, *slicna*, *plnoletá*, *fajn*, *roztomilá*, ale i *obyčejnější*, *normální*, *skareda*, *nudna a tak podobne volna*. Atributy bývají vyjádřeny rovněž větně: *někdo(slecna), kdo mi zvedne neladu?*; *někdo kdo je na tom stejne????*; *někdo kdo by stál za hřích??*; *někdo kdo má fajn náladu a pokecá?*.

Dále může být vyzýván ke komunikaci partner určitého věku (*±20, kolem 15–16 let, 17tileté, nad 16, věk nerozhoduje*), případně z některého regionu (*od Novojicinska, z Dubiny, z liberce a okoli, z Benesovskyho okresu, Krmelín nebo okolí??Nebo někdo z dědiny???*, někdy je místní určení i konkrétnější: *z poruby z gymplu exilu 699, z mělnického gymplu*).

Druhý typ otázek k navázání kontaktu (*Jak se máte?*) vlastně kopíruje otázky, které klademe na začátku mluvené komunikace např. při náhodném setkání dvou známých. Při chatování jich užívají i účastníci, kteří ostatní neznají. Vyskytují se v různých variantách, a protože se autor obrací na partnery přímo, převládá forma 2. os. pl., resp. 1. os. pl.: *jak se máte/máme?, jaxe máte, co děláte?, tak co, jak válíte?, jak žijete?*. Vedle toho existují i synonymní podoby neosobní *jak se vede?, jak jde život?, jak se daří?*; pokud se autor obrací na konkrétní osobu, bývá otázka v úvodní replice ve formě *tak jak?, jak je? něco novýho?*.

Kromě čistě kontaktových otázek a otázek obsahujících výzvu ke komunikaci pro eventuální partnery se hned v úvodních replikách objevují i konkrétní dotazy a žádosti, výpovědi reagující na konkrétní reálnou situaci a na virtuální situaci na chatu. U dotazů a žádostí může jít o prosbu o pomoc ve speciálních oblastech:

M 14:18:02 **whitep**: zdravím dělá tu někdo do vzduchotechniky??

M 15:38:56 **Discriminator**: ahoj lidi - nevite nekdo jak se ve W-XP zbavit zasraneho cerva WORM/SASSER ktery mi po pripojeni k netu pripojeni zrusi

M 21:52:40 **X...MaRtIn...**: ma nekdo listky na spartu???????.....byl sem ve fronte na vstupenky od rana a stejne je nemam.....prosim nemate nekdo navic????..

Z 21:12:44 **www.kristynka.cz**: lidi nevite kde se daji posliat z netu SMS zadaco?????

M 14:21:00 **kukatko2**: JE TU NEJAKA HOLKA KTERA CHCE KREDIT, MAM NAVIC

Z 9:54:06 **Misswonderful**: Mám na vás prosbičku... Nevíte náhodou někdo, kde bych sehnala nejaké infos o historii lyžování???

Z 11:27:32 **Mumetka**: Ahojky milackove nechcete nekdo poslat kreditek pekne brunetce?Na hezky eroticke smsky??737029993,

Objevuje se i hledání konkrétní reálné osoby (jména jsou autorkou upravena):

M 21:19:35 **genstar**: KDO TADY ZNA RxxxA KxxxA ANEBO MxxxN PxxxS

Z 12:59:47 **zuzlinecka**: NEZNATE NEKDO RxxxA KxxxU

M 14:05:24 **Souhry:** Zdarec nezná tady někdo Sxxxdu Lxxxe??????? ?????????????????????????Ta přezdívka Souhry je schválně.....

Odkazy ke konkrétní reálné situaci se obsahově vážou k událostem, které v době průběhu chatu reálně probíhaly, a částečně souvisí i s názvem místnosti. V tematicky zaměřené SS se hned v zahajovacích replikách objevují dotazy na poslední televizní přenos, údiv nad tím, kdo posledně vypadl, hodnocení pěveckých schopností kandidátů, příp. úvahy o tom, kdo v soutěži zvítězí:

M 15:18:29 **NApalm_death**: Nikdo tam neumi zpivat,ale SAmer to vyhraje

M 17:12:10 **lleyton**: Čau všichni!! Všechno je to koupený!!! Měl vypadnout Dolínek!!!! Kdo je pro?

Z 13:05:52 **jajinka111**: jako tak co si myslíte o tom včerejším vyhazovu Petra Poláčka? no já nevim jak vy, ale třeba takovej Standa Dolínek nebo Julián, sou daleko horší fakt nevim kdo jim ty sms posílá!

V místnosti OV lze vidět kladné i záporné reakce na vynikající sezónu fotbalistů Baníku Ostrava a na to, že na přelomu dubna a května byla Ostrava jedním z pořadatelských měst mistrovství světa v ledním hokeji:

M 12:57:42 **A-r-a-g-o-r-n-**: Baník mistr,Baník mistr FCB

M 13:02:49 **iolaoz**:BANIK!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!GDO????????????? ?????BANIK!!!!!!!!!!!!!!!!!GDO?????????????MISTR PICO!!!!

M 13:05:31 **DROZD2**: BANÍK PÍP NANÍK PÍP FCB

M 19:48:51 **Cristiano-Ronaldo**: Baník je ukrutně ku hovnu!!!!!!!!!!!!!!!!! !!! *47*

M 16:19:06 **fzilon**: KING Banik!!!

Z 16:18:59 **drogalsd**: baniiiiiiiiiiiiiiiiiiiik BANIIIIIIIIIIIIIK

M 16:20:07 **morituri_te.salutant**: kdo neskáče není baník

M 19:57:29 **koudy_3**: Zdravím Ostraváky, vy se ale máte máte teďka ve městě asi pěkně rušno co?

Tematika probíhajícího MS v ledním hokeji se v textech objevuje i v jiné podobě, v reakcích na události „hic et nunc“, probíhající právě v momentu, kdy účastníci chatují – mnozí totiž zvládnou nejen chatovat v několika místnostech najednou, ale také sledovat zápas Česko–Kanada v televizi:

M 20:04:49 **Czerv**: tak a jdu se koukat na hokej (SS)

M 21:58:50 **ClemensNeufeld**: nazdar lidičky....Češi rozbijem hubu Kanadě!!!!!!! (OV)

M 22:04:53 **blbisek_**: ghoooooooooool (OV)

M 22:05:17 **MravenecP**:GGGGOOOOOOOOOLLLLLLLL!!!!!!!!!!!!!!!!! !!!!!!!!!!!! (OV)

Z 20:28:02 **Agelina**: gooooooooooooooooooooooooooooooool ti nasi jedou dneska jak fretky (OV)

V místnosti SP, jejíž konverzace byla zaznamenána 30. 4., tedy v předvečer pálení čarodějnic, se objevují odkazy k tomuto tématu:

Z 13:10:32 **Anough:** čauky lidi, jak se dneska při pátku a čárách vede???

M 13:11:46 **Berx**: nazdarec lidi.potrebuju kam na carodky

M 14:03:32 **withas**: Zdar lidi dneska sou čáry tak to bude HUKOT NE!!!!!!!!!!!!!!!!

M 14:42:03 **RybizekW**: zdravim vsechny carodejnice :o))).....citim ze bude dneska dobra zabava :o)))

Z 11:58:33 **Stihacka-s.r.o.**: Nazdar lidi,nemohli bysme se s kamoškou k někomu přisrad na čarodky?

Z 12:14:02 **sailinka**: Ahojky.Jak se dari?Jak stravite dnesni magickou noc???

Z 12:44:57 **silikon**: čauvec.Pařani tak jak budete trávit dnešní Čarodějnice???

Z 13:10:32 **Anough:** čauky lidi, jak se dneska při pátku a čárách vede???

Z uvedených ukázek je zřejmé, že odkazy k reálné situaci mohou fungovat jako návrh možného tématu ke konverzaci. Jen odkazy k dění v okamžiku, kdy chatování probíhá, mají charakter pouhého situačního komentáře. Podobnou povahu mají odkazy k situaci v chatové místnosti, k počtu chatujících, příp. k náladě v místnosti a průběhu komunikace:

Z 10:23:58 **pichna_18**: Ted jsem byla na milenkach a uplna nuda,tak doufam,ze to tady bude lepsi

Z 10:35:32 **gaBINKA13**: prej super pokec...hahahah

Z 12:16:38 **zivlinka**: cauky lidi tady je vas.....

Z 13:52:51 **moniczkka**: tak jsem tady zase po iks letech a vidim ze je to tu porad stejny...teda chci rict porad stejna nuda

Z 14:35:48 **rostanda89**: Zdarec lidi jak se mate,doufam ze tu neni nuda jak v jinejch mistnostech,protoze to uz byla vetsi zabava na pohrbu nez tam.

Z 17:22:27 **Palkarky**: Tkco lidi pokeca nekdo nebo taky budete tak nudni jak na „SUPER POKCU„?????????

Z 21:05:50 **masiik**: tak jak to tady vypada..?

M 20:49:28 **Munk_y**: Koukam že tu sou lidi, který už sem dlouho neviděl... A to sem tu furt často...

Z 13:28:30 **Spiritgirl**: ty weeee....co to tu je?

Z 13:45:40 **Schatz7**: Vy tady jenom pomlouváte joooo?

Z 14:12:37 **Paky**: ty jo ...vas tady je ...

Z dosavadních příkladů a ukázek je zřejmé, že autoři zahajovacích replik chatové konverzace se zaměřují na příjemce – sami využívají možnosti virtuálního prostředí a zůstávají v anonymitě. V mluvené komunikaci může

posluchač jisté rysy mluvčího identifikovat vizuálně nebo i podle hlasu. Mohli bychom tedy předpokládat, že mluvčí na chatu budou nějak absenci vizuálního a zvukového kanálu kompenzovat a tím, že se alespoň částečně představí, vytvoří příznivější předpoklady pro zapojení se do probíhající komunikace. Paradoxně tomu tak ve většině případů není. Mluvčí se skrývají za nickem (který může být ovšem pravidelně chatujícím známý, příp. je možné, že v rámci dané komunity chatařů se ví, kdo se za přezdívkou skrývá). Jinak o sobě autoři v úvodu komunikace neprozrazují téměř vůbec nic. Dokonce jde toto potlačení osoby mluvčího tak daleko, že se v zahajovacích replikách téměř nevyskytují tvary osobního zájmena *já*. Pouze ve 14 případech se v úvodních replikách typu *kdo si chce pokecat* nebo *je tu někdo na pokec* objevuje *se mnou* nebo *pro mě*. Asi v 5 % úvodních replik se lze dozvědět nějakou informaci o mluvčím. Jde hlavně o údaje o věku, o místě, odkud mluvčí je, a o jeho vlastnostech, podobně jako jsou uváděny v požadavcích na případné partnery komunikace (*je mi22, jo mi je 18, s 17letou brunetkou, s 16 pražakem, Já jsem z Benešova, 22, kdo si chce psát se supeeeer holkou, s těžkou pohodářkou, ujme se některá osamělého kocourka*).

Z 13:17:27 **hrava-kocicka**: jsem hrava vesela kdo si pokeca?

Jindy se autor snaží upoutat pozornost vtipem, prezentuje své momentální duševní rozpoložení nebo nabízí nějakou akci (virtuální):

Z 10:32:15 **jahudka.89**: Vite v ktere situaci je muz doopravdy nepostradatelny?No,kdyz tlaci vozik v samoobsluze:())-

Z 11:14:30 **wercik**: Zdarec pokeca nekdo???hrozne se nudim sem totiz ve skole:(((

M 16:59:42 **X_CLOVEK**: takco slecny mate zajem o nejakou tu zajimavou chvilku v mem sevreni???

Dvakrát se v textu objevil pokus upoutat pozornost jakýmsi „žebráním", několikrát na sebe chtěli mluvčí upozornit zveřejněním adresy své webové stránky nebo svého telefonního čísla, což ovšem nelze považovat za pokus o zahájení konverzace, protože autorům takovýchto replik musí být jasné, že porušují pravidla a že bude následovat vyhazov z místnosti. Ostatně někteří tomu předejdou tím, že ihned po odeslání takovéto výpovědi do sítě sami místnost opouštějí.

Z 11:33:05 **Deli.na**: Ahoj kocouři, nechtěl by mi někdo poslat kreditek? číslo je 736708672 Děkuji předem

Z 12:02:11 **mala-lolitka:** čauky, mrkněte na moje fotečky na: http://www.zkulickyprd.cz/brain/?name=Euqil

Vrcholem sebeprezentace je forma seznamovacího inzerátu (objevil se jen jednou), kde autor o sobě řekne mnoho a zároveň pregnantně sdělí své požadavky na partnera, v tomto případě na partnerku:

M 20:14:01 **Christian-OV**: Ahoj, vysoký, tmavovlasý a snad také pohledný sportovec hledá milou, pohlednou a inteligentní dívku, nejlépe vyšší postavy a z Ostravy...nad 20 let...jsi tu ???

Závěr: Za typické repliky vyjadřující zájem o zahájení komunikace v prostředí českého chatu lze považovat rozmanité varianty otázek se základní podobou *Je tu někdo na pokec? / Pokecá někdo?*. Otázky typu *Jak se máte?*, které se rovněž různě obměňují, jsou vlastní mluvené komunikaci. Jejich užívání na chatu, realizovaném v písemné podobě, potvrzuje jeho mluvený charakter. Dále je pro zahajovací repliky typická téměř výhradní orientace na partnera komunikace a programové potlačování osobnosti autora.

Eva Jandová

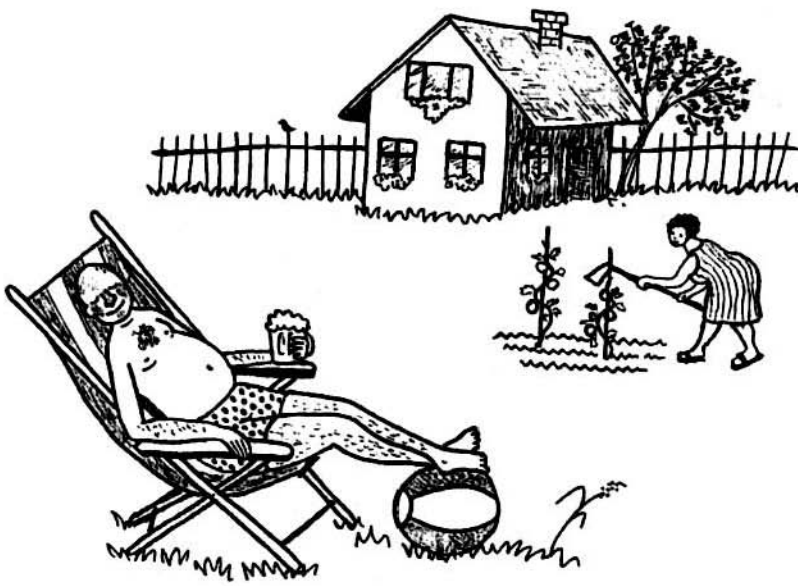

Literatura

BEIßWENGER, M. *Kommunikation in virtuellen Welten: Sprache, Text und Wirklichkeit.* Stuttgart: ibidem-Verlag, 2000.
HENNE, H., REHBOCK, H. *Einführung in die Gesprächsanalyse.* 4. vyd. Berlin/New York: Walter de Gruyter, 2001.
BEIßWENGER, M. (ed.). *Chat-Kommunikation. Sprache, Interaktion, Sozialität & Identität in synchroner computer-vermittelter Kommunikation.* Bd. 1–2. Stuttgart: ibidem-Verlag, 2002.
RUNKEHL, J., SCHLOBINSKI, P., SIEVER, T. *Sprache und Kommunikation im Internet.* Opladen/Wiesbaden: Westdeutscher Verlag, 1998.
SASSEN, C. Phatische Variabilität bei der Initiierung von Internet-Relay-Chat-Dialogen. In THIMM, C. (ed.). *Soziales im Netz.* Opladen/Wiesbaden: Westdeutscher Verlag, 2000, s. 89–108.
SCHMIDT, G. Chat-Kommunikation im Internet – eine kommunikative Gattung? In THIMM, C. (ed.). *Soziales im Netz.* Opladen/Wiesbaden: Westdeutscher Verlag, 2000, s. 109–130.
ŽEMLIČKA, M. *E-mail, chat, sms. Praktický průvodce elektronickou komunikací.* Brno: Computer press, 2003.

Poznámky

[1] Tento příspěvek vznikl za podpory grantového projektu GA ČR 405/04/1035 Lingvistické aspekty jednoho typu komunikace na Internetu (čeština na chatu).
[2] Vycházíme z předpokladu (možná mylného), že registrace pod opačným pohlavím je spíše okrajová záležitost.
[3] Ukázky jsou kopírovány ze záznamů chatů bez úprav, v souvislých replikách označuje M komunikanta, který se zaregistroval jako muž, Z ženu.

„hele vis ze mas dobrej nick?"

Pro název našeho příspěvku věnovaného chatové komunikaci jsme si vypůjčili komentář jednoho z chatařů[1], kterým ohodnotil nick svého komunikačního partnera. Citovaná replika předesílá téma, kterým se budeme zabývat, totiž metatextové komentáře nicků, tj. přezdívek[2], pod nimiž se jednotliví účastníci do chatové komunikace zapojují[3].

Nick jako jméno, přezdívka, která zastupuje skutečné jméno chataře, je důležitou složkou chatařovy elektronické identity na internetu. Vztah nick-chatař však jen zčásti kopíruje vztah jméno-člověk. Není tu žádná matriční praxe, nepůsobí tu standardizace jako v případě osobních jmen. Z toho vyplývají i zvláštnosti fungování nicků, mnohdy paradoxní. Na jedné straně nicky jako vyjádření chatařovy identity představují velkou hodnotu pro chataře i komunitu chatujících, na druhé straně nick může fungovat jen jako pouhá značka, jejíž forma se může často proměňovat.

V článku nepodáváme podrobný popis tvorby nicků nebo jejich fungování, přesto jsme nemohli tato témata zcela opominout. Předmětem naší pozornosti však byly především metatextové komentáře nicků a také to, jak se nick uplatňuje jako předmět komunikace na chatu.

Nick plní podobné funkce jako osobní jméno. Slouží především k identifikaci, diferenciaci a individualizaci svého nositele, v našem případě tedy chataře, ale oproti standardní podobě osobního jména je v něm přítomna i složka jazykové hry. Nick vzniká jako výsledek autorovy snahy po sebeprezentaci, což jej spojuje s přezdívkami a hypokoristiky, ale s tím rozdílem, že osobnost tvůrce a nositele jsou v případě nicku totožné. Příznakem nicku je invenčnost, neotřelost a exkluzivita. Je tedy logické, že stejně jako přezdívky a hypokoristika jsou také nicky velmi často předmětem komentářů účastníků komunikace, v tomto případě chatařů. Účastníci chatování si navzájem komentují své nicky, pochvalně nebo kriticky, což často slouží jako zahajovací replika komunikace. Komentář nicku se tedy uplatňuje jako součást netikety[4], chápeme-li ji v nejširším slova smyslu.

Nick a jeho kvality jsou hodnoceny buď ostatními účastníky chatování (příklady 1–10), nebo také samotným jeho nositelem (příklady 11–12). Chataři se vyjadřují o nicku pochvalně, nejčastěji jej hodnotí jako *dobrej*, *hezkej*, *bezva*, *príma* nebo *hustej nick*. Nick bývá také hodnocen jako *optimistickej*, *zajímavej* nebo *výstižný*, *výjimečně výstižný*. Na opačné straně hodnotící škály jsou přívlastky *blbej*, *trapnej*, případně *podezřelej*. Poslední uvedený přívlastek se většinou objevuje na počátku chatových „rvaček" o ukradený nebo domněle ukradený či jinak zneužitý nick.

Příklady

1. **s.w.e.t:** PavelIV:zajímavej nick
2. **Genetical_Looser:** uzdichcalka: prima nick umis to i jinde?
3. **tantratrak**: romanka: hezkej nick
4. **goran123**: dojebana: dobrý nick
   Havajsky_domovnik: dojebana: Mala by si zmenit nick
5. **Nightmare33**: rakcurakcu: Vyjimecne vystizny nick...to se jen tak nevidi...
6. **Bratr.Sokol.Sasa**: mr.marilyn_manson: Uz sem ti rek ze nick mr.marilyn_manson je nick pro pochvu prvni kategorie?
7. **F.U.KI.S**: jen gaj si muže dát nick jurašek.web
8. **Nokias:** s_p_a_r_t_a: dobrej nick, škoda že jim to letos nevyšlo
9. **PitBull.b2K**: ceska_dajdou: to ses taky tag blba ze mas tendle nick bo co
   nahla.smrt: to tady neni zadna holka na pokec ??????????????????

gut_girl: nahla.smrt:se divíš s takovým nickem
10. **Kravycka**: Ahoj, je tu někdo, kdo překousne naše úchylný jméno?
11. **Renda16:** Mexicannos:aha, uz bych si konecne za ten nick mohla dat 18 a pul ale nejak se mi nechce:-)
12. **miluju...**: Sorac za ten trapnej nick!!! Je sestry a ja si ho vypujcila, pač se mi moc nechtelo delat ty picisy kolem!!!!..... Lenka

Komentáře k nickům velmi často slouží jako příležitost, jak se zapojit do komunikace. Hodnocení chatařova nicku jiným účastníkem chatování může vyvolat buď konflikt (příklady 1–3), nebo pokud je pochvalné, na ně chatař reaguje poděkováním. Situace je pak obdobou běžné zdvořilostní „neelektronické" komunikace, konkrétně její úvodní fáze, v níž na pochválení nejčastěji vzhledu nebo oblečení reagujeme skromností a poděkováním (příklad 4).

Příklady
1. **svetice**: trvalehledajici:jak se s takovym nickem zije?
:-))))))
trvalehledajici: svetice: blbě
2. „Uživatel K.L.A.U.S. vstoupil do místnosti„
matessmen: Kretén co má nick jak prezident!!
K.L.A.U.S.: matessmen: tady te miluju vole
3. **Raca:** Techno_is_the_best:Mas blbej nick..sorry :))))
Techno_is_the_best: Raca: Myslím, že muj nick za to nemůže ;o)
Raca: Techno_is_the_best:Nemas to jedno :)))....je to moje chyba..... :)))
Techno_is_the_best: Raca: Omluva se přijímá ;o))))))))))))
Raca: Techno_is_the_best:Ja se neomlouval....ja jen rikal, ze je to moje chyba
4. **vera91**: Du_nakrmit_prasatko:hele vis ze mas dobrej nick?
Du_nakrmit_prasatko: vera91:Jáá?nemám:))ale díky

Nick je často charakterizován jako pevná součást chatařovy elektronické identity. I přes všechny boje o nick a kradení nicků je to však pouze svršek, chceme-li pláštík, pod nímž chatař vystupuje. Projevuje se to v kolokacích, v nichž chataři hovoří o nicku a používají slovesa spjatá s oblečením a oblékáním (příklady 1–4).

Příklady
1. **tommy:** arcana: tobě ten nick dole sluší
arcana: tommy: jo jasně..

2. **kitticka: Jimm_Street:** hezky trsáááš, jen co je pravda, ten nick předtím lepší, líp se psal, tenhleten je hrůza, okamžitě převlíct!!!
3. **pesus**: Zdraví Vás Jimm_Street he,he
psichoza: a sakra...takže půla z vás je tu v novým???...a
ta druhá ho má malýho..mno jo....
psichoza: pesus:no ale ani tenhle nick neznám...deš se převlíkat dál?
pesus: psichoza:né to je můj starý na to že jsem tu v něm
přes rok
4. **miluju...**: Sorac za ten trapnej nick!!! Je sestry a ja si ho vypujcila, pač se mi moc nechtelo delat ty picisy kolem!!!!..... Lenka

Chatující také mohou komunikaci zahájit tak, že se navzájem ptají na svůj nick, na jeho původ. Po otázce může následovat odpověď, nebo též otázka na nick (příklad 1).

Příklad
1. **Hornet**: Irwell:Co znamená ten tvuj nick?
Irwell: a co tvůj?

Nick a jeho adekvátnost, jedinečnost nebo další vlastnosti a zvláštosti bývají také předmětem samotné chatové diskuse (příklad 1).

Příklady
1. **copycut:** mistrligy: jo .. a v nočním stolku nafukovací
panu .. a ty kluci zase nafukovacího kena co?
depony: hehe
mistrligy: copycut: Jestli myslíš Mozka a Shafta tak ti ne
copycut: mistrligy: jo .. a nebo choděj spolu
copycut: depony: 4!
copycut: mistrligy: no dát si nick mozek .. to musí bejt sebejistota
mistrligy: copycut: Shaft je dementní on za to nemůže a Mozek chodí se ségrou jednoho kámoše, tak nic
mistrligy: copycut: on má nick supermozek21
copycut: mistrligy: pokud nechodí se svojí segrou .. je to fpoho
mistrligy: copycut: a je to náš SS
copycut: mistrligy: si udělám nick CML[5]
mistrligy: copycut: ne Chodí se ségrou Jardy ala High-Jezka

Poslední řádek předchozí ukázky ilustruje ještě jedno specifikum komunikace na chatu. Chataři, zvláště pravidelní návštěvníci určitých roomů, se mezi sebou

znají nejen pod svými „elektronickými" jmény, ale i pod jmény reálnými. Velmi často se tedy na chatu odehrává komunikace, v níž si dva chatující navzájem ověřují svoji identitu, dotazují se, pod jakým nickem je kdo zaregistrován v různých chatroomech (příklady 1–11). V chatařském slangu se také objevilo pojmenování *nickovec* (příklad 11), které vzniklo analogicky podle *jmenovec*, a označuje tedy nositele totožného nicku, který pod ním ovšem vystupuje v jiném chatroomu[6].

Příklady

1. **johnac_uzenac:** Lenko si tu?....já zapomněl tvůj nick.....napiš....
2. **svihaak**: docentík ....to jsi Ty, drahá??? neuvěřitelné .... to se ještě tedy zdržím
docentik: Svihák: Jasně, že jsem jen s malinkou změnou v nicku
3. **sweet_kiss_**: hej ja sem ted na chatu s petrem a odpovedel mi!
R.E.S.T: sweet_kiss_:jo a jakej tam mas nick? .))
4. **p1ss0ff**: neni tu slecna co je na jistym serveru s fotkama pod nickem holcziczka ??
5. **Bristly**: drsticka_White: Tvůj nick mi někoho připomíná. Je to náhoda nebo není?
drsticka_White: Bristly: no to nevím koho, já su White
6. **Lucilineczka**: aquilera:ses to tui ze jj Nikolo!!!!!!!!
Lucilineczka: aquilera:hadej
Lucilineczka: aquilera:znas me pod jinym nickem
7. **Skysurfer006**: Marketka.....: hele jen takova tehcnicka..my se zname ??
Marketka.....: Skysurfer006: proč?
Skysurfer006: Marketka.....: no jen ze si vypadala jako muj znamej ale pod jinym nickem tak se ptam
8. **skybeam**: Kristynka.:tak tenhle nick už jsem nefiděl,ani nepamatuju že určitě nefiš kdo jsem viď?
Kristynka.: skybeam: no teď na tom přemýšlím...možná bych na to přišla..ale dám se poradit..to bude rychlejší ..no ale uvidíš...nechala jsem si ho zase obnovit
9. **dewils.**: AHOJKY
Velvetka: dewils.:ahojky
ALISCHKA.: dewils.: NAZDAÁÁR..
dewils.: KDO SEMNOU POKECA SEM OD DEWILS:KAMOS A MAM JEN JEJI NICK
danek: dewils.: ahojky
ALISCHKA.: dewils.: tak mi ju pozdraf!!!!!
dewils.: TO NENI SIMONA TEDKA SEM TU JA HONZICEK POD JEJIM NICKEM

10. **holligang**: Sexy-Cinderella:ty máš brachu
Sexy-Cinderella: holligang: proc ?
holligang: Sexy-Cinderella:chce jit se mnou na fotbal prý jsi mu to poradila
Sexy-Cinderella: holligang: co to ???
Sexy-Cinderella: holligang: jaky mel nick ?
holligang: Sexy-Cinderella: ja jsi to už nepamatuju
11. **jahudka.89**: Havajskej_domovnik:No preci rikals ze je tam nuda at jdu s tebou na xchat:())pred tejdnem
Havajsky_domovnik: jahudka.89: Ehm... ja ale na seznamu nemam nick Havajsky_domovnik Ja ho mam len na xchate
jahudka.89: Havajskej_domovnik:tak to jo no ale to byl asi jen tvuj nickovec:())-

Stejně tak často, jako se chatující dotazují na identitu nositele nicku, ověřují si i pohlaví svých komunikačních partnerů. Setkáváme se s tím především na seznamovacích chatech, kde se velmi často uplatňuje záměna pohlaví. Výrazné je to na seznamovacích serverech gayů, kde se pod mužsky znějícími jmény často ukrývají dívky[7]. Následující příklad však zachycuje opačnou situaci. V místnosti !!AAA FLIRTÍK!! na serveru www.xchat.cz se chatující pod nickem *jose.porsche* pozastavuje nad nickem, jehož nositelem je dívka.

Příklad
1. **jose.porsche:** mohu_te_udelat: Hmm, ale nevypadáš jako holka, i když nick by byl na holku dobrej.....;o)))))) Jak se jmenovala ??

V závěru si ještě povšimněme toho, jak se lexém *nick* zapojuje do jazykové hry[8]. Kromě jazykových hříček, v nichž se v komunikaci objevuje *nick* (příklad 1, 2), je lexém *nick* nejvíce zastoupen uvnitř nicků samotných, např. *cojetozadivnynick, fucktblbejnick, nejblbejsinicknanetu, nick_jiz_existuje, seru-na-nick, to_je_ale_blby_nick, unickam, Nick23, nick-26*. Jak ukazují příklady, i zde je velmi často přítomen prvek sebehodnocení nicku. Pokud autoři nicků vycházejí z reálné antroponymie, využívají především rozdílu mezi pravopisnou formou a fonetickou realizací anglického slova *nick* [nik], např. *Domi-nick, hannick, NICKITA, Nickolas-*.

Příklady
1. **R-woman**: jo a ete neco!vis co??? vole tak se sejdeme v lese!!!nebo ne:-)me se taky nickam nece:-))
2. **Skysurfer006**: Marketka.....: hele jen takova tehcnicka..my se zname ??
Marketka.....: Skysurfer006: proč?

Skysurfer006: Marketka.....: no jen ze si vypadala jako muj znamej ale pod jinym nickem tak se ptam

Komentáře nicků nám byly východiskem pro charakterizování nicku jako volně používaného „chatového oděvu", což odrážejí především kolokace, v nichž se uplatňují slovesa používaná v souvislosti s oblečením (nick *se obléká*, *převléká se*, *sluší*, *půjčuje se*), a také skutečnost, že chataři nicky půjčují nebo jich používají několik, popř. je pozměňují. Je to v rozporu s častou charakteristikou nicku jako důležité, tedy i bráněné součásti chatařovy identity.

Lexém *nick* nás pak zajímal jako prostředek jazykové hry, jako komponent podílející se na tvorbě nicků, využívající zvláště rozdílu mezi pravopisem a fonetickou realizací anglického slova *nick*.

Jaroslav David

Poznámky

[1] Pojmenování *chatař/chatařka* (anglicky *chatter*, německy *der Chat-Teilnehmer*) chápeme jako profesionalismus. Přesto se domníváme, že v textu věnovaném komunikaci na chatu se jeví jeho používání jako vhodné. Srovnej též MARTINCOVÁ, O. a kol. *Nová slova v češtině. Slovník neologizmů 2.* Praha: Academia, 2004, s. 165–166; KRAUS, J. a kol. *Nový akademický slovník cizích slov.* Praha: Academia, 2005, s. 327.

[2] *Nick* (též *nickname*, anglicky *nickname*, německy *der Chat-Spitzname*) se do češtiny překládá jako *přezdívka*. V našem textu tedy používáme označení *nick* a *přezdívka* jako synonyma, ačkoliv jsme si vědomi, že v případě chatové komunikace se rozhodně nejedná o přezdívky v tom smyslu, jak je chápe onomastika. Srovnej též MARTINCOVÁ, O. a kol. *Nová slova v češtině. Slovník neologizmů 2.* Praha: Academia, 2004, s. 293; *Encyklopedický slovník češtiny.* Praha: NLN, 2002, s. 354.

[3] Text příspěvku vznikl jako součást řešení grantového projektu Grantové agentury ČR č. 405/04/1035 *Lingvistické aspekty jednoho typu komunikace na Internetu (čeština na chatu).* Vedoucí řešitelského týmu: PhDr. Eva Jandová, Ph.D. (Ostravská univerzita v Ostravě). Členové řešitelského týmu: doc. PhDr. Olga Müllerová, CSc. (Praha), PhDr. Jana Hoffmannová, DrSc. (Praha), PhDr. Diana Svobodová, Ph.D. (Ostrava), Mgr. Jaroslav David, Ph.D. (Ostrava).

[4] *Netikelou* se rozumí soubor pravidel chování, jimiž se řídí účastníci komunikace na internetu. Srovnej MARTINCOVÁ, O. a kol. *Nová slova v češtině. Slovník neologizmů 2.* Praha: Academia, 2004, s. 292.

[5] CML – Centrální mozek lidstva. Převzato z televizního seriálu Návštěvníci.

[6] Pojmenování *nickovec* neuvádí ani nejnovější slovník neologismů (MARTINCOVÁ, O. a kol. *Nová slova v češtině. Slovník neologizmů 2.* Praha: Academia, 2004).

[7] Podstatná část analyzovaného materiálu pochází právě ze seznamovacích chatroomů.

[8] Podrobněji se úloze jazykové hry ve formování nicku věnujeme ve dvou příspěvcích (v tisku): DAVID, J. „baby_lady, babygirl, baby-kocicka…"; DAVID, J. BlondacekHodonin a slecinka.z.hk (toponymum v nicku).

Přezdívky na chatu

Chat představuje progresivní způsob moderní komunikace mladých lidí a je stále oblíbenější i u generací starších. Skýtá nepřeberné možnosti nejen pro své pravidelné návštěvníky, ale i pro ty, kteří se zajímají o specifika tohoto způsobu komunikace.

Důležitým rysem této komunikace je anonymita. Na chatu můžete být, kým chcete, a pokud si nepřejete o sobě cokoli zveřejňovat, nemusíte. Tuto anonymitu podporuje také nick, jakési vaše druhé jméno, pod kterým v průběhu chatování vystupujete. Ale i váš nick o vás mnoho vypovídá. Lze vypozorovat několik způsobů, jak jsou nicky utvářeny, přičemž je patrný rozdíl mezi nicky dívek a chlapců[1].

Nejčastěji dochází k různé modifikaci vlastního jména. Jen zřídka se objevují jména zcela nezměněná (*monika.borovcova*), mají spíš podobu e-mailové adresy a nepřímo vypovídají o nezkušenosti uživatele. Žádný nick se totiž na chatu nesmí opakovat; nechcete-li si tedy vymyslet úplně nové jméno, máte několik možností, jak si pozměnit to staré. Oblíbené jsou různé grafické hrátky, např. pomlčky nebo tečky mezi jednotlivými písmeny (*z.u.z.a.n.k.a*, *r_o_m_a_n*, *sa_ndra*), písmena navíc (*Lenickaa*, *sofffinka*, *Zzuzanka*) nebo čísla za jménem (*misa_83*, *Zuzka18*), která většinou znamenají rok narození, věk, nebo jejich smysl není zjevný.

U některých těchto nicků je v grafice také patrný vliv angličtiny (*sylvushka*). Angličtina má na chatu významné postavení; mezi nejpočetnější skupinu přezdívek patří právě ty anglické, které nemají se skutečným jménem chataře mnoho společného (*wildchild*, *passionfruit*, *unknown_soldier*, *loveboy*, *the.man.who.loves*, *hotGirl*, *I_C_E_M_A_N*). Také tyto nicky se kombinují s čísly, ale také s českými slovy, nebo obsahují záměrné i nezáměrné chyby (*knight20*, *alone.ryba*, *blackrabit*, *midleagemen*, *keep_smile*).

Smyslem nicků není jen zakrýt pravou totožnost uživatele, ale zároveň ho i nějak výstižně charakterizovat. Cení se, když je nick nejen nápaditý, ale i vtipný. K tomu slouží nejrůznější obměny grafiky nebo slovní hříčky (*darling4U*, *kyticzka.cz*, *kata bez skubanka*, *mlsnejmlsal*, *dalamanek.s.r.o*, *bontonhomevideo*, *Zachwilkujdu*, *erotel*, *jedovatahoubicka*, *skutek.utek*, *nepotrebuju.nick*). Pro nicky, které si pro sebe volí děvčata, jsou příznačná jména nejrůznějších roztomilých zvířátek (*levhartik*, *stenatko*, *zelvicka*, *kočička xyz*, *beruskaa*). Obvyklé jsou nicky, které mají dívku představit jako „přitažlivou

a sexy" (*catwoman 666*, *sweetsexylady*, *sexy...dablice*, *afroditas*, *Brunette.Girl*, *Wenusche*, *beauty*, *sexybaculka* atd.). Oblíbené jsou rovněž překlady (někdy doslovné) vlastních jmen (*dahlia*, *jane22*, *mich_elle*). Prostřednictvím těchto přezdívek vytvářejí dívky o sobě obraz, který nemívá s realitou mnoho společného.

Chlapci dávají přednost jménům oblíbených filmových, románových či počítačových postav (*Aragorn*, *Dany Smiricky*, *Merlin*, *kolja*, *Ulysses*), ale i jiných známých lidí (*Lars_Frederiksen*, *Ozzy Osbourne*, *Sofokles*, *Roosvelt*). Toto ztotožňování s filmovými postavami, sportovci, zpěváky a jinými populárními lidmi je výhradní doménou mužské části uživatelů chatu. U děvčat se tento typ nicků (až na výjimky jako *S.E.X.P.I.S.T.O.L.S* nebo *Xena*) neobjevuje. Chlapecké nicky se také často snaží vyznít tvrdě nebo vyjádřit nějaký temný podtext (*Devil-boy*, *Freddy.Cruger*, *Necromancer*, *uvarena_jesterka*, *al-kaida*, *deadwalker*, *diablo*, *Scream from Hell*, *Black_Death*, *vietcong*, *infernus*, *alien*, *cashlu crew* ad.).

Dobře zvolený nick slouží jako vizitka. Lidé na chatu si vás často vyberou jen díky nicku, který o vás neříká jen, zda jste vtipní a nápaditi, ale nezřídka i daleko víc. Mnohdy vyjadřuje i vaše důvody k chatování; tím se zároveň minimalizuje možnost, že se s vámi pustí do chatování nevhodná osoba. Například v místnosti Seznámení a flirt můžeme narazit na nicky jako *very.hot.girl*, *passionous*, *poison.girl*, *voyer*, *sexy.lady*, v sekci Města a místa pak na nicky *trutnovská.writerka*, *hradecak*, *pražanda* atd. Samozřejmě vás nick nenutí, abyste chatovali jen v některých místnostech; pokud ale zabloudíte, spolehlivě se to pozná.

Utváření přezdívek na chatu se řídí jistými zákonitostmi. Jak jsme ukázali, patří sem zvláště užití jména vlastního nebo jeho minimální modifikace, převzetí jména někoho jiného (nejčastěji filmové nebo románové postavy, popř. nějaké známé osobnosti) a jako třetí možnost – jméno úplně nové. Nejvíc se cení výstižnost a originalita. Většina uživatelů na nick klade nejen požadavek, aby byl co nejoriginálnější, ale aby je zároveň co nejlépe a nejstručněji charakterizoval.

Milada Říhová

Poznámky

[1] Jako podklad pro tento příspěvek mi posloužily především vlastní zkušenosti s chatováním (www.xchat.cz, www.lide.cz). Pro posuzování vztahu mezi nickem a jeho nositelem jsem vedle osobního kontaktu s uživateli vycházela z informací, které o sobě chatující sami zveřejnili. Na některých stránkách je možné si např. vytvořit vlastní portrét (www.tojsemja.cz), tj. jakýsi dotazník se základními údaji (věk, pohlaví, bydliště, vzdělání, zájmy atd.) a stručnou charakteristikou, popř. i zveřejnit fotografii.

Ironický rozměr stylu internetové komunikace (se zaměřením na intertextovou signalizaci ironie)

Pro komunikaci mladých lidí je jistě příznačné, že balancují na hraně mezi spontánností a stylizací, mezi bezprostředností na jedné straně a ironizací, shazováním partnerů i sebe sama na straně druhé. Permanentní přítomnost ironizujícího, „nevážného" zabarvení či podtónu je téměř obligatorní součástí příslušného „věkového stylu"; bez schopnosti neustálého špičkování a ironického podbarvování svých promluv by účastníci ve své komunitě vůbec neobstáli. Platnost této charakteristiky je jistě nadčasová; v současné době se však víc než kdy jindy konstatuje, že potřeba ironizace, zdrženlivého hodnocení (*ironical understatement*), oscilace mezi chválou a kritikou (a jejich zaměňování) souvisí s odporem mladých lidí k patosu a velkým slovům i velkým emocím, se snahou nezadat si, neshodit se, zůstat nad věcí (Just, 2003, tu mluví o „cool češtině", „vychlazeném nadšení", „procezené chvále" a navlékání „verbálního prezervativu"). To platí v plné míře o komunikaci na chatu, proto ke zkoumání této výrazové polohy využívám materiálu získaného v rámci grantového projektu, který se chatováním zabývá.[1] Pro účely tohoto příspěvku pak materiál z chatových místností doplňuji o vybrané texty „esemesek", které sbíráme průběžně a které se mírou ironizace od chatových sdělení nijak neliší.

K teoretickému zázemí tohoto příspěvku: ironie bývá definována jako „rozpor mezi tím, co se říká, a tím, co je míněno; říká se něco jiného, než se míní"; v pragmalingvistické dikci „liší se význam doslovný od zamýšleného, implikovaného, intendovaného". Pro vztah obou významů se však užívají nejen označení *rozpor*, *rozdíl*, *odlišnost* či *disociace*, ale často i silnější a vyhraněnější *opak*, *opozice*, *protiklad*, *kontrast* nebo *antifráze*. Práce s materiálem mne vede k tomu, že takto ostré, vyhrocené stavění do protikladu není na místě; vyhovují mi spíše výroky Pavla Trosta (1997) o skryté, zamaskované negaci, která přináší znehodnocení a znevážení, nebo o celkové ironické perspektivě; o ironických vyjádřeních, která obsahují sama v sobě svou sebedestrukci a v nichž je jazyk specificky manipulován proti sobě samému. Z teorie mluvních aktů víme, že ironie je chápána jako řečový (mluvní) akt nepřímý, nevlastní, implikativní; že je založena na porušení „podmínek upřímnosti". A ve světle Griceových a Leechových principů a maxim vychází najevo, že ironická vyjádření porušují maximu kvality; a že je tu zdánlivě porušován princip kooperace, aby mohl být zachován princip zdvořilosti, ve skutečnosti však je zachováván princip kooperace a porušován princip zdvořilosti.

Tyto názory shrnuje a rozebírá Marek Nekula (1990, 1991). S podporou jeho dvou studií bych ráda ukázala, že právě konverzace, realizace fatické funkce jazyka (jejímž prototypem jsou chaty, ale často i výměny mailů a SMS) je pro svou minimální informativnost mimořádně „náchylná k ironii"; už proto, že ironie je podle Nekuly spíše „hrou na komunikaci", „hrou na sdělení", a o to právě ve sledované elektronické komunikaci do značné míry jde. Hravou povahu má i oscilace účastníků mezi vzájemnou solidarizací a distancí a uplatňování „principu důvěrnosti", který umožňuje nezdvořilost (ironií ovšem víceméně zastíranou).

Na pozadí Nekulových studií má ovšem signalizace ironie v těchto komunikátech (zejména v konverzaci na chatu) svou specifiku. I tato speciální rétorika využívá jako nosiče ironie jednak nadsázku, hyperbolu, vyjádření expresivní, bombastická, intenzifikovaná, na druhé straně pak „skromná", ztlumená vyjádření na způsob litotes. Znovu však připomínám, že při interpretaci těchto textů se mi nezdá příliš vhodné mluvit o příkrých protikladech, kontrastech, inkongruencích, opozicích (řečeného a míněného), ale spíš – jak rovněž uvádí Nekula – o kontextově neadekvátním užití výrazových prostředků, ovšem jen v podobě náznaků a narážek. Náznaky a narážky pak obvykle vnímáme jako prvek intertextový a interdiskurzivní; mívají charakter „citátu", aluze, parafráze, tedy odkazu či poukazu k jinému textu či kontextu (byť někdy i velice vágnímu). To je v souladu s „echovým" („echoickým"?) chápáním ironie u D. Sperbera a D. Wilsonové: jejich studie, na niž odkazuje Nekula, je z r. 1981 a vyšla příznačně ve sborníku *Radical pragmatics* (což nám evokuje i postmoderní akcentování „radikální ironie"); já jsem měla k dispozici i pozdější studii slavné autorské dvojice z r. 1992, tedy už z období, kdy Sperber a Wilsonová rozvinuli a zveřejnili svou teorii relevance.

S pomocí ukázek se tedy nyní zaměřím na intertextové odkazy k různým (někdy značně neurčitým) pretextům, které se podílejí na vytváření ironického oparu, v internetové komunikaci mladých účastníků všudypřítomného. Kromě rozlišování různých typů pretextů se přitom pokusím sledovat i některé modelové konstelace nosičů a antipodů ironie: zda např. pisatel ironizuje partnera, či zda jde o sebeironii, zda je forma ironického vyjádření založena na nadsázce, či zjemnění (zdrobnění), apod.[2]

(1)
mizernej den vám přeju
kdo jde dneska na ohňostroj na Kravák? nehlaste se všici

A je tu nějaká volná slečna od 19 do 20 bez kluka z Prahy co nepije nekouří a poslouchá českou muziku?
B jo a eště aby šlechtila plané jabloně a furt se hrabala v záhoně viď ☺ nic ve zlým jen joke
A máš 6900 hodin nachatovanejch to nejsi závislák?
B 6900 není zase tolik když si to vydělíš dnama
A nojo jenom 6 hod/den to vůbec není závislost

Na začátek jsem zařadila celkem transparentní případy, kdy lze skutečně uvažovat o tom, že „význam intendovaný je opakem doslovného": ustálené spojení „nehlaste se všichni" má znamenat „přihlaste se", „to vůbec není závislost" implikuje „je to závislost", atd.

(2)
mohla by ti stačit moje maličkost
nabídnu ti svoji něžnou ručinku – máš něžnou ručinku? – tak velkou chlupatou pazouru fakt nemám
matinka mě zabije to zas bude účet za net!!! bože opatruj mi mou dušičku i tu nepěknou tělesnou schránku!

právě sem ve svém letním sídle povečeřel buřty s cibulí
vyvinul jsem heroické úsilí a získal tři body
jsme byli ve středu v Bogotě jsme tam vydrtili barmany a byli jsme pány vesmíru to víš sem jak říká G. Osvaldová stará kopřiva

holky, ženy, sličné děvy a panny, chcete si popovídat?
můžem kvečeru do posilči – ne Arnolde? Sylvestře?

Ve druhém souboru ukázek jsou nejprve uvedeny příklady na sebeironii ve zjemněné dikci, s využitím deminutiv; a k signalizaci ironie i zde slouží intertextové odkazy, ať už je to ustálené archaické spojení „moje maličkost", či citát z dětské modlitbičky „opatruj mi mou dušičku". Dále předkládám sebeironická vyjádření spíše silácká, hyperbolická; přitom např. „letní sídlo" lze opět považovat za prvek citátový (v širokém smyslu), a jinde je dokonce uveden citovaný mluvčí („jak říká G. Osvaldová"). Poslední dva příklady v (2) už nedemonstrují sebeironii, ale ironizaci partnerů; „sličné děvy a panny" navozují starobylý kontext, zatímco „Arnold" a „Sylvester" až příliš současný diskurz akčních filmů.

(3)
nějaká Pražanda na krátký flirtík s osamělým studentíkem?
je tu nějaká hezká šelma pro poslušnýho králíčka?

je zde nějaká holka z Prahy co si pokecá s ďáblem jako já?
ahoj holky, líbám jako Bůh a ještě líp miluju

Spoustu chatových místností zaplňují v podstatě seznamovací inzeráty (a někdy dost nevázaná konverzace kolem nich). Sebeironie je v těchto stylizacích někde více, jinde méně nápadná; jako signály se opět uplatňují jednou deminutiva, podruhé zase hyperboly (přirovnání sebe sama k bohu, resp. k ďáblu).

(4)
jsouce sebekritik nemyslím si že to s mejma vědomostma je nějaký extra
připomínáš mi jednoho týpka nejsi z Prahy? – naposled jsem byl lokalizován v Hrabůvce

Pod číslo (4) jsem zařadila dva případy sebeironie, kdy nosiči ironického signálu jsou exkluzivní, příznakové, stylově aktivní, z kontextu se vymykající jazykové prostředky – jako přechodník („jsouce" – pochopitelně v nesprávném tvaru) či opisné pasivum „byl lokalizován".

(5)
A ten nejkrásnější a nejsvůdnější už je mezi vámi!
Tak sem tady dámy neodolatelný a jen váš!

Dobrou noc tak se tu mějte. Byl sem vyrovnanej a určitě sem zanechal dobrej dojem. Spinkej můj maličký máš v očích hvězdičky...

Vhodným prostředím pro ironické výkřiky a pokřiky jsou okamžiky, kdy někdo z účastníků vstupuje do chatové místnosti či se naopak při odchodu loučí. První dvě autoironické ukázky spojené s něčím vpádem na chat mají hyperbolickou dikci, druhé dvě se týkají loučení a mají podobu opatrnou až deminutivní (v posledním případě jde opět o citát reagující na to, že partner odchází spát).

(6)
Nechtěla jsem jít náhodou spát? Nevíte někdo?
Zdravím všecky noční ptáky. Kde je barman a co se v tuhle hodinu nalévá?
Kde se tu takhle brzy... pozdě berete?

V těchto ukázkách je ironizována celá chatová situace a to, že konverzace probíhá v hodinách nočních až ranních (srov. ambivalentní váhání mezi „brzy" a „pozdě"). Intertextualita zde není tolik v popředí, ale např. „noční ptáky" lze pokládat za odkazový prvek.

(7)
A kdybys chodila na zápasy tak se nechováš takhle amatérsky... neumíš mluvit v rovině fanouškovských verbálních potyček
B já sem zápasů zažila až až ale to ty nemůžeš vědět protože ty posloucháš jen sebe
A otevřete si katalogy na oblečení a kosmetiku a sport nechte nám chlapům... tak co, objednáš si tu modrou řasenku, nebo radši černou, a co ty stíny...?

Tohle není na chatu žádnou vzácností: jde o ironické špičkování na genderové ose, muži ironizují ženy (to je asi častější), případně ženy muže. Pokud jde o sport (fotbal, hokej), mají samozřejmě mladí pánové navrch a ironicky doporučují dívkám, aby se raději zajímaly o kosmetiku.

(8)
A já pořád jenom nějak vím že nic nevím
B tak to je dobře že víš že nic nevíš
A no to věděl už i Sokrates
B Sokrates to řekl první a pak blb vypil číši bolehlavu a zemřel za svou pravdu (ale neptej se mě na jeho pravdu fakt netuším)

Dostáváme se k rozsáhlejším dialogickým výměnám, kdy účastníci střídavě ironizují sami sebe a ironizují se vzájemně. V případě (8) se navíc objektem ironie stává i „blb" Sokrates; a notoricky známý citát je v celé sekvenci výrazně zakontextualizován.

(9)
A Tak se trochu odreaguju a už se musím pustit do programka v různých mystic jazycích jako C/C++. Kolik jazyků umíš...
B Tak zdar a sílu ať je z tebe multičlověk ty stará páko!

Minidialog, opět s autoironií (v první replice) a ironizací partnera (ve druhé) a opět s markantním intertextovým signálem: jeden z účastníků „nakousne" klasický citát a druhý ho dopoví, ovšem ve značně modifikované podobě.

(10)
A Hele dneska večer dávaj Jáchyme hoď ho do stroje.
B Já vim... Kolik třešní tolik višní...
A Jaký třešně?
B To je takový překladatelský oříšek. Musíš Jáchyma sledovat pozorněji.
A Pokusím se ty lingvisto!

Další dialog postavený na intertextové motivaci, tentokrát na odkazu ke kultovní filmové komedii; jeden hoch si ironicky „utahuje" z druhého, protože kamarád okamžitě nezareagoval na jeho oblíbený citát, partner mu pak v závěru sekvence ironii vrací.

(11)

A už pozejtří budem v EU – to je nářezzz co??? ☺
B to je, hlavně je nářez co bude potom, až budeš rád za tvrdej rohlík
A já to myslim ironicky... to bude zářez na nářez
*B už zas se*em podle norem - h*vn* z EU naším vzorem*
C víš co si nezapomeň vzít až půjdeš do Unie? teplé ponožky aby ti nezamrzl úsměv hehe a náhradní spodky
A hledám 2-3 sexy slečny na EU večírek... bude to nářezová pařba a budete se mít jako v bavlnce
B EU večírek? to jako tam naposled budou utopenci a rum?

Tento chatový dialog se liší od předchozích tím, že hlavním objektem ironizace není sám pisatel ani jeho partner v konverzaci, ale Evropská unie a aktuální situace vstupu České republiky do EU. Za pozornost stojí celá paleta signálů ironie – slovní hříčky, graficky eufemizované vulgarismy, a dokonce i explicitní metatextové vyjádření „já to myslím ironicky".

(12)

A Jágr je blb a je namyšlenej
B má sebevědomí to ještě není namyšlenost... spousta lidí o něm tvrdí že je namyšlenej, ale je to jen závist na to, co umí, jak je vzdělanej a že prostě na to má
A Jágr je vzdělanej jo? jak je vzdělanej? v pondělí 1. ročník, v úterý 2, ve středu 3, ve čtvrtek 4 a v pátek matura... bůh nás chraň chce si dělat i doktorát... ta vepřová hlava... sobecký prototyp androidní opice... to je Jágr...Jágr super-hvězda, mnohonásobný vítěz kanadského bodování, držitel Stanley Cupu, mnoha individuálních ocenění a vítěz olympiády...

V tomto dialogu je nebohý Jágr stíhán ze strany jedné účastnice chatu vskutku sžíravou ironií. Kromě nadsázek stojí opět za pozornost intertextový komponent, tj. ironická reprodukce chvalozpěvů z českého tisku (v závěru poslední repliky).

(13)

Co takhle jít v pondělí na pohár UEFA? Ambiciózní žižkovský tým si na Strahově věří.
Tak dovolím si vás pozvat na další ze seriálu utkání století ve vršovickém dolíčku.

Tentokrát souboj o první příčku, derby Bohemians – Viktoria Žižkov v pátek 16.30. Kdo má zájem, ať se ozve dnes do 24:00, já buynu lístky. Jedině kloookan!!!

I zde jsou využity k signalizaci ironie citace (resp. pseudocitace, imitace, ohlasy) dobové sportovní publicistiky („ambiciózní žižkovský tým si na Strahově věří", „utkání století", „souboj o první příčku"). Přechod k těmto intertextům nebývá nijak zřetelně vyznačen, jejich kontextualizace je minimalizována.

Závěr: Počínaje názvem, prostupovaly celým mým příspěvkem emblematické výrazy IRONIE, INTERTEXT a INTERNET; jistě se tu neshromáždily náhodou, vždyť jsou k sobě vábeny přímo eufonicky, zvukovou instrumentací (opakováním hlásek I, R, N, E). Vlastně jsem svým textem znovu položila otázku Pavla Trosta: „K čemu je tento zvrácený způsob řeči a jak funguje?" Odpovědět na ni není vůbec jednoduché – já jsem se jen s využitím ironicky bohatého materiálu pokusila naznačit, jak obtížně zde hledáme analytické nástroje k rozlišování spontánnosti a stylizace, vyjadřování ironického a neironického, k identifikaci ironických signálů a „stop" rozmanitých pretextů, kultovních diskurzů apod.

Jana Hoffmannová

Literatura

HOFFMANNOVÁ, J. Intertextualita v současné elektronické komunikaci. (V tisku.)
JUST, V. *Slovník floskulí. Malá encyklopedie polistopaďového newspeaku: klišé, slogany, hantýrky, tiky, partiové metafory, slovní smogy.* Praha: Academia, 2003.
NEKULA, M. Pragmalingvistická interpretace ironie. *Slovo a slovesnost*, 1990, roč. 51, s. 95–110.
NEKULA, M. Signalizování ironie. *Slovo a slovesnost*, 1991, roč. 52, s. 10–20.
SPERBER, D., WILSON, D. Irony and the use – mention distinction. In COLE, P. (ed.). *Radical Pragmatics.* New York: Academic Press, 1981, s. 295–318.
TROST, P. Jazyk ironie. *Slovo a slovesnost*, 1997, roč. 58, s. 81–85.
WILSON, D., SPERBER, D. On verbal irony. *Lingua*, 1992, roč. 87, s. 53–76.

Poznámky

[1] *Lingvistické aspekty jednoho typu komunikace na Internetu (čeština na chatu)*, projekt Grantové agentury ČR č. 405/04/1035.

[2] Některé zkoumané komunikáty obsahovaly diakritická znaménka, jiné nikoli; s ohledem na čtenáře jsem ukázky po této stránce sjednotila a diakritiku všude doplnila. Jinak jsem ale všude ponechala původní pravopis.

(HYPER)TEXT A OBRAZ, PSANOST A MLUVENOST

K hypertextové struktuře

Hypertext je pojem označující skupinu textů, které jsou mezi sebou propojeny pomocí odkazů (linků), což umožňuje čtenáři procházet textem nelineárně, bez striktně definovaného počátku, konce i sledu textu. Princip hypertextu poprvé představil v roce 1945 Vannevar Bush v článku „As We May Think", v němž popisuje zařízení Memex (Memory Extender), umožňující ukládání informací a jejich vzájemné propojování. Termín hypertext vymyslel v roce 1965 Theodor Nelson, který je rovněž autorem jeho první počítačové realizace. Vedle pojmu hypertext se můžeme často setkat s termínem hypermédium, označující hypertext obohacený o vizuální, sluchové či jiné informace.

Hypertextová struktura je sice označována za nový typ textového uspořádání, avšak na principu hypertextu pracují i klasické encyklopedie, slovníky či poznámky pod čarou. Nejstarším příkladem nelineární knihy je čínská Kniha proměn (I Ching) z období 1122–1170 př. n. l. Skládá se z 64 hexagramů a symbolů umožňujících vygenerovat celkem 4096 textů (Kera).

Některé prvky hypertextu využívají i další média, o nichž se teoretici hypertextu většinou nezmiňují, např. kinoautomat. Sean Cubitt v rozhovoru pro internetový časopis Živel[1] zmiňuje tzv. gamebook, ve kterém čtenář sám volí pokračování příběhu, dále grafickou úpravu novinových článků, jež má také blízko k hypertextu, či mapu, která spojuje symboly, grafiku, slova a všemu dává prostorovou organizaci, v níž je uživatel navigátorem svého putování (hyper)textem.

Přesto teprve spojení hypertextu s informační technikou přináší čtenářům nový způsob, jakým jsou informace z textu přijímány. Několik století od vzniku písma a knihtisku vtisklo čtenářům pevně vymezená pravidla pro čtení: spoléhají na strukturu textu, že jim pomůže rozhodnout, který aspekt textu je nejdůležitější, a tedy jak rozvrhnout svou pozornost během čtení. Na autora textu čtenáři spoléhají v tom, že vybere námět, vymezí pořadí epizod a užívá konvenčních promluvových nápověd.

Hypertext většinu těchto očekávání nesplňuje. Síťový princip hypertextového systému sice dává čtenáři mnohem větší kontrolu nad informacemi, které čte, a sledem, ve kterém čte, avšak spolu s ní přichází i větší břemeno, neboť čtenář je nucen lokalizovat potřebnou informaci a uvádět ji ve vztah s jinými fakty v síti, často bez pomoci tradiční struktury nebo vyprávěcích stimulů. Na první pohled mohou hypertextové struktury působit jako směsice informací, ve které je obtížné se zorientovat; avšak i u hypertextových struktur se podobně jako u lineárních typů textů postupně ustálila řada forem či vzorců.

Struktura

Základem hypertextu jsou tzv. nody (uzly) a linky (hyperlinky, hypertextové odkazy). Nody jsou informační jednotky, které se mohou lišit velikostí a obsahem, ale musejí být uzavřené, srozumitelné samy o sobě. Každý nod by měl představovat vnitřně koherentní bod v textu. K základním typům nodů patří introdukce, příklad, obsah, závěr ad. Podle lokalizace v textu rozlišujeme dva typy nodů: nod interní (autorský), v němž link vede k jiným nodům uvnitř daného autorského textu, a nod externí, u kterého link vede k jiným autorům kdekoliv v internetové síti. Tento typ je v podstatě analogický k poznámkám pod čarou v tištěném textu. M. Bernstein definuje několik typů (vzorců) hypertextových struktur z prostředí internetu. Tyto formy se však neustále mění a vyvíjejí, v jednom textovém celku se mohou střídat či prolínat. Vzhledem k tomu, že značný podíl na výsledné podobě čteného textu má kromě autora i čtenář, není také vždy zaručeno, že bude sledovat při čtení strukturu, kterou textu vtiskl jeho autor.

K nejčastějším typům hypertextových struktur v současné době patří tyto případy:

Cyklus – čtenář se vrací na uzel (nod), ve kterém již byl, eventuálně odchází po nové cestě. Cykly tvoří opakování (návraty), a tím i specifičnost struktury. Cyklické opakování zdůrazňuje klíčové body a ostatní odsouvá do pozadí. Příkladem tohoto uspořádání může být projekt The Tulse Luper Suitcase Petera Greenawaye – příběh zaznamenaný na časové ose. Po přečtení jednotlivého odkazu je čtenář vždy znovu navracen k časové ose, která zajišťuje, že čtenář alespoň částečně respektuje textovou posloupnost naznačenou autorem.

Kontura se vytváří tam, kde na sebe navzájem narazí cykly. Dovoluje volný pohyb uvnitř i mezi cestami, které jsou definovány pro každý cyklus.

Webový prsten je velký cyklus spojující celé hypertexty. Každý z nich je

samostatnou jednotkou, ale jsou uvedeny do vzájemného vztahu na základě určitého tématu. Příkladem může být internetová prezentace univerzity, představující zastřešující celek jinak většinou samostatných internetových stran jejích jednotlivých útvarů.

Cyklická struktura webového prstenu inklinuje k podpoře rovného přístupu – každému účastníku je zajištěn jeden link směřující dovnitř textu za cenu jednoho „odchozího" linku. Tento přístup nabízejí také centrální adresáře a vyhledávače, ale cyklická struktura prstenu udržuje každý odkaz rovnocenně – brání tendenci soustředit pozornost v adresářích samotných.

Kontrapunkt (protipól) střídá „dva hlasy", prokládá tematiku nebo stmeluje téma a odpověď. Skládá se z hlavní linie vyprávění a vedlejších epizod.

Svět zrcadel poskytuje možnost paralelního nebo intertextového vyprávění, které přijímá různé hlasy nebo kontrastní pohledy. Svět zrcadel mívá centrální téma nebo výklad, který se buď zesiluje, nebo se podrobně zpracovává v cestách neproveditelných uvnitř hlavní linie. Příkladem může být projekt Lifebook[2], vytvořený mj. jako paralelní vyprávění nemocných dětí z ČR a z amerického Texasu.

Zauzlení (zámotek) konfrontuje čtenáře s různými druhy spojení bez předpokladu dostačujících záchytných bodů provázejících čtenářský výběr. Může vést návštěvníky k různým výstupním bodům, může pomoci zprostředkovat rozlohu hypertextu čtenářům, kteří nedokážou anticipovat rozsah či pokrytí hypertextu. Např. úvodní stránka D. Siegela[3] se otevírá čtyřmi identickými ikonami vedoucími ke čtyřem různým úvodním stránkám – každá z nich nabízí odlišný design a různý pohled.

Síta třídí čtenáři jednu nebo více vrstev z jednotlivých voleb, a navádějí tak čtenáře směrem k sekcím či epizodám. Na principu „rozhodovacího síta" pracují také vyhledávače, např. Caramba![4], kde je uživatel hledající informace ze svého oboru veden ke stále užšímu pojmovému výběru.

V montáži se objevuje několik textových prostorů současně. Nejčastěji je provedena skrze navrstvená okna. Typická je např. pro pedagogické hypertexty G. P. Landowa[5], z nichž každý začíná montáží nabízející rozmanité výchozí body. Montáž bývá častým prvkem designu muzeí a uměleckých galerií, kde se na malém prostoru soustřeďuje vizuálně nesourodá práce.

Sousedství ustanovuje asociaci mezi nody skrze blízkost, společně používaný ornament nebo běžné navigační body. Neměnné tabulky tlačítek, navigační panel

nebo miniaturní mapa mohou informovat čtenáře o tom, že dvě stránky mají něco společného.

Odpojení/spojení (O/S) tvoří dvě nebo více sekvencí zároveň. O/S je nepostradatelné pro interaktivní vyprávění, v němž čtenářský zásah mění dění v hypertextu. Každé rozhodnutí má za následek změnu všeho, co se následně stane – autoři nemohou dovolit čtenáři udělat mnoho rozhodnutí, aby udrželi text ve snadno ovladatelných mezích. Závislost na čtenářské volbě je omezena limitovaným rozpětím, které později čtenáře (přinejmenším přechodně) vrací k ústřednímu jádru textu. Na tomto principu je v českém prostředí založena např. hypertextová novela Markéty Baňkové Město.

Taktika (navigace) informuje čtenáře o možnostech, které mohou následovat dále. Odhalením navigačních možností dokonce tam, kde nesmějí být hned sledovány, autor zprostředkovává informaci o rozsahu hypertextu nebo o organizaci myšlenek, které ho tvoří. Např. u nového čtenáře, který není zasvěcen do problematiky, mají tyto přehledy velký význam: mohou čtenáři odhalit, které části textu tvoří hlavní a které vedlejší část. Příkladem celkového pohledu na hypertext je např. mapa příběhu Victory Garden S. Moulthropa[6]:

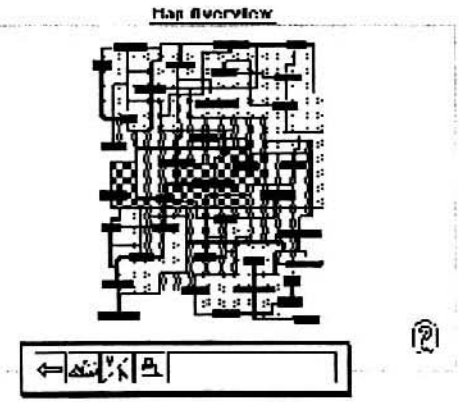

Využití hypertextu v literární tvorbě

O nový způsob vyprávění a rozpuštění děje do nelineárního proudu se pokusili už někteří autoři klasické literatury. Trend hypertextuality se objevuje zejména v moderní literatuře – často zmiňovaným případem je Odysseus Jamese Joyce nebo Composition No. 1[7] Marca Saporty, skládající se z 1000 volných listů, které lze před každým čtením libovolně uspořádat, a vytvořit tedy pro každé

čtení náhodné pořadí textů. Netradiční způsob práce s knihou umožňuje román Julia Cortázara Rayuela (1966): čísla v knize neoznačují jen pořadí stránek, ale jsou spjata s vyprávěním a umožňují různé způsoby čtení. Téměř tisíc řádek dlouhá báseň Pale Fire (1962) Vladimira Nabokova umožňuje vytvářet nesčetné možnosti interpretace pomocí poznámkového aparátu. V českém prostředí pracuje s myšlenkou hypertextu Michal Ajvaz. V novelách Bílí mravenci a Zenónovy paradoxy pracuje s mnoha úrovněmi textu, v básni Ponorná řeka ze sbírky Vražda v hotelu Intercontinental[8] poukazuje na to, že každý verš v básni je součástí dlouhého horizontálního textu, který se na okamžik zviditelňuje, když prochází stránkou.

Přes uvedené pokusy však teprve elektronický hypertext umožňuje překročit dosavadní hranice literární exprese způsobem, který u klasického papíru nebyl myslitelný: text může být obohacen o další mediální prvky, propojuje jednotlivé druhy umění, přináší nový estetický zážitek. Využívají se nové způsoby sdělení, například projekt Superbad od Bena Benjamina. Text je tu přístupný nejen na klasické internetové stránce, ale i ve zdrojovém kódu stránek (v HTML jsou napsány vzkazy od autora). Dílo se tak rozšiřuje o další, skrytý rozměr. Olia Lialina ve svém projektu My boyfriend came back from the war! (1996) využívá techniku rámů (frames): stránka je rozdělena na několik částí, takže na monitoru vzniká jakási textová koláž. Digitální texty umožňují také časovou manipulaci při práci s textem, např. limitací čtecího času. Text zůstává na obrazovce pouze po omezenou dobu – např. text Hegirascope Stuarta Moulthropa (1997) je postaven na výměně jednotlivých oken po 30 sekundách, existuje pouze jediná volba způsobu čtení a v textu nelze přeskakovat.

Počátky vývoje elektronické hypertextové literatury jsou v 80. letech 20. stol. spjaty s literárně-technickým hnutím kyberpunk (angl. cyberpunk = cyber(netics) + punk), které tematicky navazuje na žánr sci-fi a používá literární útvary, jako je detektivní příběh či postmoderní próza. K nejznámějším autorům kyberpunku patří William Gibson (Neuromancer, 1984), Alfred Bester, Philip K. Dick, John Brunner, Bruce Sterling, Vernon Vinge nebo K. W. Jetter. V dalším období je umění vytvářené v prostředí internetu označováno jako net art.

Za první skutečně hypertextový „román" bývá považována povídka Afternoon (1987) Michaela Joyce. Jednoduchá dějová osnova (příběh muže, který vidí autonehodu a začne si myslet, že v autě seděla jeho bývalá žena a syn) se rozplývá v úvahách nad lidskou pamětí a další hypertextové odkazy vnášejí do děje nový pohled. V editoru Storyspace vznikly také nejznámější internetové hypernovely, jako jsou Victory Garden (1991) Stuarta Moulthropa nebo Patch-

work Girl (1995)[9] Shelley Jacksonové. Každý z nich využívá možnosti hypertextu tak, aby nabídli čtenáři různé způsoby, jimiž se mohou účastnit vývoje děje v daném textu.

Jedním z nejkomplexnějších příkladů hypertextové tvorby se stal román Grammatron (1997) Marka Ameriky. Tematiku kyberpunku spojuje s myšlenkami kabalistů a aktivistickými postoji. Román, v němž hlavní postava, Abe Golam, bloudí fiktivním městem Praha-23, sestává z cca 1000 stránek lišících se rozsahem (obvykle do 100 slov). Některé ze stránek se objevují v pozměněné podobě, jsou zkráceny nebo se objevuje totožný text s jinými odkazovými slovy, která vedou na jiné stánky. V románu je důsledně definován začátek (na úvodní stránku se lze různými cestami vrátit) a konec (posledních 25 stránek je řazeno lineárně). V meziprostoru má čtenář k dispozici značné množství způsobů, jak textem postupovat. Většina možných cest nijak nemění dějovou linii základního příběhu, jsou to spíše různé odbočky, které kladou obecné otázky, či části příběhu, které retrospektivně vysvětlují, co se stalo před začátkem vyprávění.

Český hypertext

V prostředí českého internetu je tvorba hypertextové literatury v počátcích (např. kolaborativní texty D. Kery). Zatím nejznámější multimediální novelu Město.html (1998) vytvořila absolventka pražské Akademie výtvarných umění Markéta Baňková. Kromě multimediálních prvků, dnes možná působících poněkud zastarale, jako jsou zvuky, animovaná grafika, různé grafické prostředí jednotlivých kapitol a vyprávěcích cest, se objevuje možnost dvojího rozvíjení děje. Je na čtenáři, jakým způsobem nechá příběh dovyprávět. Základní myšlenka větvení děje připomíná princip počítačových her, při kterých hráč např. rozhoduje, zda vstoupit do místnosti. Orientaci ve Městě zjednodušuje úvodní vizuální mapa, na které jsou vyznačeny „uzly", v nichž se děje setkávají. Několik stran textu tvoří samostatné kapitoly, které lze číst kdykoliv v průběhu sledování textu, představují totiž autorčiny úvahy na téma související s textem či charakteristiku jednotlivých postav novely. Čtenář může kromě dějové linie ovlivnit i další atributy textu, jako jsou volba velikosti písma, typ kódování včetně volby možnosti bez diakritiky, přítomnost zvukových efektů nebo volba jazyka (čeština, nebo angličtina).

V centru pozornosti dalších autorů pracujících v prostředí českého internetu, jako jsou Petr Svárovský, Martin Kermes nebo Lenka Blažejová, je především multimediální tvorba, přičemž práce s textem je pouze jedním z komponentů jejich netartových projektů.

Závěrem

Hypertext představuje novou etapu rozvoje textových struktur a má potenciál změnit způsob, jakým přijímáme, případně předáváme informace. Podle mnoha autorů vyniká hypertext schopností osvobodit čtenáře i autora od omezení textových hranic a umožňuje čtenáři putovat skrze text na základě vlastních potřeb a přání. Na druhé straně je tato svoboda zatížena větším břemenem mentálního zpracování textu. Přes jistý pesimismus zaznívající z řad čtenářů, kteří jsou hypertextem spíše zmateni, je třeba tuto strukturu dále zkoumat a zodpovědět některé nevyřešené otázky týkající se metodiky vytváření vhodných a účelných hypertextových dokumentů, využití umělé inteligence při tvorbě hypertextů či podrobnějšího zkoumání vlivu hypertextové struktury na kognitivní funkce člověka.

Hana Marešová

Literatura

BAŇKOVÁ, M. Přednáška [online]. 2003. Dostupné z URL: <http://www.bankova.cz/marketa/prace/prednaska.html>

BECKER, H. S. A New Art Form: Hypertext Fiction [online]. Dostupné z URL: <http://www.soc.ucsb.edu/faculty/hbecker/lisbon.html>

BUSH, V. As We May Think. The Atlantic Monthly, July 1945 [online]. Dostupné z URL: <http://www.theatlantic.com/doc/194507/bush>

BERNSTEIN, M. *Patterns Of Hypertext* [online]. New York, 1998. Dostupné z URL: <http://www.eastgate.com/patterns/Patterns3.html>

BIRKERTS, S. *The Gutenberg Elegies. The Fate of Reading in an Electronic Age* [online]. Boston: Faber and Faber, 1994. Dostupné z URL: <http://archives.obs-us.com/obs/english/books/nn/#into>

ECO, U. Od internetu ke Gutenbergovi [online]. *Glosy.info*, duben 2005 [cit. 27. 06. 2005]. ISSN 1214-8857. Dostupné z URL: <http://glosy.info/index.php?show=37>

HAVEL, I. M. *Jitro kyberkultury* [online]. Praha, 2002. Dostupné z URL: <http://www.cts.cuni.cz/reports/2000/CTS-00-02.htm>

HORÁKOVÁ, J. Hypertext – Index a symbol postmoderního diskurzu. *Toronto Slavic Quarterly* [online], č. 4, 2003. Dostupné z URL: <http://www.utoronto.ca/slavic/tsq/01/toc.html>

HRBKOVÁ, L. *Nástin vývoje dokumentu k hypertextu* [online]. Praha, 2001. Dostupné z URL: <http://www.cuni.cz/~hrbkoval/hypertext/index.htm>

CHARNEY, D. *The Impact of Hypertext on Processes of Reading and Writing. Literacy and Computers.* New York: Modern Language Association, 1994, s. 238–263.

KERA, D. *Evoluce textů: od elektronických hypertextů ke kolaborativním textům* [online]. 2000. Dostupné z URL: <http://www1.cuni.cz/~rihad/med/Informace2.htm>

KERA, D. *Experimentální literatura a hypertext: mezi databází, románem a labyrintem a problém vyprávění (narativity)* [online]. Dostupné z URL: <http://uisk.jinonice.cuni.cz/kera/sylabus2002/2.html>

KOSKIMAA, R. *Digital Literature: From Text to Hypertext and Beyond* [online]. Jyväskylä, 2000. Dostupné z URL: <http://www.cc.jyu.fi/~koskimaa/thesis/thesis.shtml>

LANDOW, G. P. Hypertext and Critical Theory. Hypertextual Derrida, Poststructuralist Nelson? *Biograph 6*, 1998, s. 9–21. Dostupné z <URL: http://www.press.jhu.edu/press/books/landow/theory.html>

MAREŠOVÁ, H., MAREŠ, J. Kognitivní funkce a struktura textu. In *Vztah langue a parole v perspektivě „interaktivního obratu" v lingvistickém zkoumání.* Sborník příspěvků z 3. mezinárodní konference Setkání mladých lingvistů. Olomouc" FF UP, 2004, s. 262–269.
MAREŠOVÁ, H. Využití ICT v ČJL. In *POŠKOLE 2005. Sborník Národní konference o počítačích ve škole.* Praha: ČVUT, 2005, s. 115–121.
MIALL, D. S. *Reading and Writing Hypertext* [online]. Edmonton: University of Alberta, 1997. Dostupné z URL: <http://www.ualberta.ca/~dmiall/hypread.htm>
ZBIEJCZUK, A. *Net art.* Brno: FSS MU, 2003. Bakalářská práce.
The Hyperfiction Network [online]. 11/5/2000. Dostupné z URL:< http://www.hyperfiction.net/>

Prameny

AMERIKA, M. *Grammatron* [online]. 2000. Dostupné z <URL: http://www.grammatron.com/>
BAŇKOVÁ, M. *Město* [online]. 1997. Dostupné z URL:< http://www.city.je>
BETHKE, B. *Cyberpunk. Amazing sci-fi stories* [online]. November 1983, s. 94–110. Dostupné na WWW: <http://www.spedro.com/cyberpnk.pdf>
CORTÁZAR, J. *Rauyela* [online]. 2002. Dostupné z URL: <http://www.literaberinto.com/CORTAZAR/rayuela.htm>
GREENAWAY, P. *The Tulse Luper Suitcase* [online]. Dostupné z URL: <http://www.tulseluper.net>
JOYCE, J. *Ulysses in Hypermedia* [online]. Dostupné z URL: <http://publish.uwo.ca/~mgroden/ulysses/>
JOYCE, M. *Afternoon* [online]. 1987–91. Eastgate Systems, MA 02172. Dostupné z URL: <http://www.wwnorton.com/pmat/hypertext/aft/index.html>
MOULTHROP, S. *Hegirascope.* Version 2 [online]. October 1997, Vol. 3. Dostupné z URL: <http://iat.ubalt.edu/moulthrop/hypertexts/HGS/>
MOULTHROP, S. *Victory Garden* [online]. Eastgate Systems USA, 2003. Dostupné z URL: <http://www.eastgate.com/VG/VGStart.html>
OLIANA, O. *My Boyfriend Came Back From the War* [online]. Dostupné z URL: http://myboyfriendcamebackfromth.ewar.ru/
http://www.zivel.cz
http://www.lifebook.cz
http://www.caramba.cz
http://www.dsiegel.com

Poznámky

[1] Dostupné z URL: <http://www.zivel.cz/>.
[2] Dostupné z URL: <http://www.lifebook.cz/>.
[3] Dostupné z URL: <http://www.dsiegel.com/>.
[4] Dostupné z URL: <http://www.caramba.cz>.
[5] LANDOW, G. P. Hypertext and Critical Theory. Hypertextual Derrida, Poststructuralist Nelson? *Biograph 6*, 1998, s. 9–21. Dostupné z URL: <http://www.press.jhu.edu/press/books/landow/theory.html>.
[6] MOULTHROP, S. *Mapa příběhu Victory Garden.* Dostupné z URL: <http://www.eastgate.com/VG/VGStart.html>.
[7] SAPORTA, M. *Composition No. 1.* New York: Simon and Schuster, 1963.
[8] AJVAZ, M. *Vražda v hotelu Intercontinental.* Praha: Mladá fronta, 1989.
[9] Informace o díle dostupné z URL: <http://www.eastgate.com/catalog/PatchworkGirl.html>.

Text a obraz v nových médiích[1]

V současné společnosti hrají média důležitou roli – jak uvádí Ulrich Schmitz (2004): „Média vrůstají stále hlouběji do srdce společnosti a určují její krevní oběh."[2] Podle technické vyspělosti se média obvykle dělí do tří skupin (např. Hunziker 1988): primární média jsou vázána na lidské tělo jako prostředek mezilidského kontaktu, např. mluvená řeč, gestika, mimika; sekundární média: technickým postupem jsou vyráběny znaky, které příjemce dekóduje bez technického zařízení, např. písmo, tisk; terciární média vyžadují jak pro produkci, tak pro recepci technické zařízení, např. telefon, film, rozhlas, televize a tzv. nová média. Každá doba má svá nová média; mezi ta soudobá řadíme např. e-mail, talk, IRC (Internet Relay Chat), IM (Instant Messaging), SMS, MMS, WWW (podrobné vymezení, která média patří mezi nová a která nikoli, uvádí Manovich 2001). Přestože se nová média masově rozšiřují, neodstraňují média dosavadní. Např. e-mail nenahrazuje podle výzkumu Niny Janichové (1994) osobní či telefonický rozhovor ani tradiční psanou komunikaci, nýbrž komunikaci celkově rozhojňuje.

Mění se také to, jak se komunikuje. V nových médiích se v klasickém slova smyslu ani nemluví, ani nepíše. Užívá se klávesnice, kliká se myší nebo se příkazy zadávají dotykem na obrazovku. Tato nová konstelace taktility představuje průlom v oblasti jazykových forem. Písmo ztrácí svou nadvládu jako médium utvářející kulturu. Oslabuje se celistvost a vnitřní jednotnost, příznačná pro klasický psaný text. Nová média stírají tradiční hranice nejen mezi mluveností a psaností, ale i mezi verbálními a neverbálními způsoby komunikace.

Obrazovka počítače je pracovní plochou, ne daností. Multimediální texty mají mnoho „vchodů", spojují libovolný bod s bodem jiným. Tento systém je decentralizovaný, nehierarchický. Text se pohybuje, je experimentální, nekoherentní, pomíjivý. Psané texty v multimediálním kontextu jsou většinou fragmentární, pestřejší, zpravidla jsou nesamostatnější a kratší než „obvyklé" texty. Kratší jsou už proto, že obrazovka může zobrazit jen vymezený prostor; navíc se text musí o tuto vymezenou plochu dělit s obrázky a grafickými prvky. Multimediální technika umožňuje propojení psaného a mluveného textu, hudby, grafiky, obrazu, animace a filmu; o multimediální komunikaci více viz Hess-Lüttich (1992).

Věnujme se nyní podrobněji vztahu textu a obrazu. Základní napětí mezi textem a obrazem spočívá v tom, že sdělují význam různým způsobem. Jazyk

užívá gramatiku, která v širším smyslu funguje tak, že se k sobě vztahuje celek a část. Pomocí gramatiky můžeme z repertoáru materiálu, který nic neznamená (fonémy) nebo nemá kontext (morfémy, slova), rychle zformulovat vyjádření situačně relevantní. K záznamu řeči se proto dobře hodí symbolické znaky, jejichž forma nemá podobnost s obsahem. Naopak obrazy nemají tak striktní vztah celku a částí, i když vytvářejí jisté konvence a styly. Obrazy ale neformulují, nýbrž něco představují, působí ikonicky. Jsou naléhavější než písmo – jak píše Schmitz (1995): „Obrazy jsou rychlé střely do mozku." Obrazové prvky jsou vnímány rychleji a jakoby mimochodem, textové prvky spíš pomaleji a koncentrovaněji. Nepsaných vizuálních prvků se zřejmě užívá stále více, např. v interpersonální komunikaci narůstá počet odeslaných MMS, neformální e-maily často obsahují zajímavé či humorné grafické přílohy, vedle dříve vyprávěných vtipů přibývá nejrůznějších fotomontáží, beroucích si na mušku mj. osobnosti a události z politiky nebo showbusinessu. Protože obrazy přeskakují jazykové hranice, jsou vhodnější při komunikaci, v níž se prosazují globalizační procesy.

Písmo i obraz však mají i shodné rysy, např. nějakým způsobem člení plochu. To umožňuje mezi textem a obrazem četné přechody, metamorfózy, smíšené formy – např. loga, piktogramy, obrazové nápisy[3] nebo vizuální poezii –, avšak texty v obrazech a obrazy v textech nalezneme téměř všude. Konglomeráty text-obraz (směsice textu a obrazu) se dříve samozřejmě také objevovaly, ale dnes se spíš divíme, když přítomny nejsou. Běžné texty bez obrázků působí zastarale, příliš seriózně a/nebo nudně. Obrazy bez textu také nejsou časté, např. na tapetě, soukromých fotografiích, v kostelích a galeriích. Jako text-obraz je tvořena většina dnešních znaků, ovládají sémiotický všední den našich očí.

Řeč ztrácí svou autonomii a působí jen jako část vizuální kompozice, na důležitosti nabírá textový design. I typografie a layout konstruují, příp. dekonstruují smysl. Obrazy mohou řeč různými způsoby doprovázet, doplňovat a kontrapunktovat. Navzájem se kontextualizují a monosémantizují. V praxi se však může třeba vinou povrchní novinářské práce stát, že spojení text-obraz pochopení smyslu neusnadňuje: např. na portálu iDNES byla 13. 4. 2003 zveřejněna zpráva, že pohřešovaný chlapec byl nalezen, zatímco v popisku pod fotografií hocha se uvádělo, že po něm záchranáři stále pátrají. Dnes se staly obrazově-textové konglomeráty nejdůležitějšími nosiči informací v masmédiích. Čím těsněji je text s obrazem propojen, tím méně očekáváme koherenci v samotném textu. Je to možná podobné jako s mluvenou řečí, jež je zapuštěna do situace a právě jen z ní bývá pochopena. Přesto řeč není druhořadá.

Vzájemný vztah textů a obrazů závisí i na technických médiích, kterými společnost disponuje. Před vynálezem knihtisku bylo písmo omezeno na úzké vrstvy obyvatelstva, určitá místa a příležitosti. Knihtisk umožnil, že si písmo získalo mimořádný vliv, zároveň ale upevnil dodnes trvající odluku mezi písemnou a obrazovou kulturou. Současná civilizace se stále ještě nachází v zajetí tzv. *logocentrického předsudku* – společensky relevantní informace jsou vázány na psané texty, obrazy jsou v této souvislosti hodnoceny jako primitivní, nebo nanejvýš dekorativní.

Na rozdíl od knihtisku, který posílil dominanci písma, umožňují počítače na stejné technické platformě snadno re/produkovat vedle psaných znaků i obraz. Mediální a kulturní vztah mezi textem a obrazem se v důsledku toho mění. Podle Schmitze (1995) mohou právě nová média nabídnout rozšíření zorného pole k ozřejmění, že kultura a komunikace nejsou v žádném případě svázány pouze se slovem a textem.

Text se stále úžeji a komplexněji – i zásluhou neustále výkonnější komunikační techniky – s obrazem propojuje; jen teorie k reflektování současné situace se vytvářejí pomalu. Už staletí disponujeme propracovanými teoriemi interpretace psaných textů, ale teprve krátce můžeme podobným způsobem nakládat také s obrazem. Když obrazy a texty patřily do rozdílných domén, lingvisté se nemuseli starat o teorii obrazu; když však stojí texty u obrazu, v obraze nebo na něm, patří k němu a jsou samy vnímány jako estetický obraz, nemohou je dále opomíjet. Sémiotická mnohost v přechodovém poli text-obraz byla dosud bohužel zkoumána jen málo, neboť řeč a obraz byly chápány jako prototypicky oddělené vyjadřovací prostředky. Podnětné úvahy k interpretaci spojení textu a obrazu nalezneme např. v těchto pracích: Daneš 1995, Čmejrková 2000, Fix, Wellmann 2000, Jaklová 2004.

Metody jazykové analýzy se k rozboru obrazů příliš nehodí. Nebo by bylo možné na obrazy aplikovat třeba Griceovy maximy? Tedy: *ať je tvůj obraz tak informativní, jak je třeba*; *neukazuj nic, o čem nejsi přesvědčen, že je pravda*; *buď relevantní a uspořádaný*? A naopak – hodí se pojmy z analýzy obrazu (kupř. *vedení linie*, *obrys*, *perspektiva*, *pozadí*, *světlo a stín*, *užití barev*, *kontrast*) také pro analýzu (neuměleckých) textů? Propracování vhodných metod je aktuálním úkolem textově-obrazového zkoumání; bohatý materiál nám nepochybně poskytne mnoho příležitostí k bádání v tomto směru.

Michaela Lišková

Literatura

ČMEJRKOVÁ, S. *Reklama v češtině, čeština v reklamě.* Praha: LEDA, 2000, s. 131–140.
DANEŠ, F. Text a jeho ilustrace. *SaS*, 1995, roč. 3, s. 174–189.
FIX, U., WELLMANN, H. (eds.). *Bild im Text – Text und Bild.* Heidelberg: Winter, 2000.
HESS-LÜTTICH, E. W. B. Die Zeichen-Welt der multimedialen Kommunikation. In *Medienkutur – Kulturkonflikt. Massenmedien in der interkulturellen und internationalen Kommunikation.* Opladen: Westdeutscher Verlag, 1992, s. 431–449.
HUNZIKER, P. *Medien, Kommunikation und Gesellschaft: Einführung in die Soziologie der Massenkommunikation.* Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1988.
JAKLOVÁ, A. Text a obraz v „billboardové" reklamě. *NŘ*, 2004, roč. 87, č. 2, s. 93–99.
JANICH, N. Eletronic Mail, eine betriebsinterne Kommunikationsform. *Muttersprache*, 1994, roč. 104, s. 248–259.
MANOVICH, L. *The Language of New Media.* Cambridge: The MIT Press, 2001, s. 18–61.
SCHMITZ, U. *Sprache in modernen Medien.* Berlin: Erich Schmidt Verlag, 2004. 220 s.
SCHMITZ, U. *Neue Medien und Gegenwartssprache*, 1995.
URL: http://www.linse.uni-essen.de/linse/publikationen/n_medien_gegenwartsspr.html, 2. 4. 2003.

Poznámky

[1] Tento příspěvek vznikl v rámci VZ MSM 0021620825.
[2] Všechny citace přeložila M. L.
[3] Např. graffiti na zdech veřejných prostor jsou obrazově realizovaná slova nebo zkratky, iniciály. Obvykle jsou jazykově koncipovány a obrazově realizovány.

Vachkovo pojetí psaného jazyka v kontrastu s běžnou (nejen internetovou) komunikací

Bádání jazykovědce Josefa Vachka zaměřená na oblast psaného jazyka můžeme zajisté označit za jeden z významných přínosů české lingvistiky světu. Poznatky, které z nich vyplývají, jsou dodnes odbornou veřejností uznávány jako zcela zásadní a stále poskytují teoretické východisko pro řadu dílčích zkoumání, z nichž v dnešní době asi nejvýznamnější (nebo alespoň „nejviditelnější") jsou analýzy psaného jazyka v tzv. nových médiích.

Současná jazyková situace (míněno jazyková situace češtiny) je však – právě vlivem těchto nových médií – částečně odlišná od té, od které Vachek své poznatky odvíjel. Domníváme se proto, že je vhodné teorii psaného jazyka podrobit analýze a ověřit, zda je i přes tuto vyvstalou odlišnost nadále plně uplatnitelná a funkční. Právě to je cílem tohoto článku.[1]

Psaný jazyk v pojetí Josefa Vachka

Od třicátých let až do let devadesátých publikoval Josef Vachek velké množství článků věnovaných problematice psaného jazyka. Uveďme alespoň několik z mnoha základních definic, které během mnoha let svého bádání psanému jazyku přiřkl:

Pod psaným jazykem rozumíme normu, respektive systém grafických (případně typografických) prostředků, které jsou v rámci určitého společenství chápány jako norma.

(Zum Problem der geschriebenen Sprache, 1939)

Jazyk psaný je soustava graficky projevitelných znaků, jejichž účelem je reagovat na danou situaci způsobem statickým, tj. co možná trvalým, přehledně obsáhnutelným a značnou měrou rozumově pojmovým.

(Psaný jazyk a pravopis, 1942)

Psaný jazyk je systém graficky znázornitelných znaků, jejichž funkcí je reagovat na daný podnět (zpravidla ne urgentní) statickým způsobem, tj. reakce by měla být trvalá (tj. uchovatelná), umožnit plné porozumění sdělovaným skutečnostem a zároveň jejich přehlednost a zdůraznit jejich intelektuální stránku.

(Written Language and Printed Language, 1948)

Psaná norma jazyka je sama o sobě systém graficky uskutečnitelných prvků jazyka, jejichž funkcí je reagovat na daný podnět, obvykle nikoliv urgentní, statickým způsobem, tj. způsobem uchovatelným a snadno přehledným, přičemž se soustředí zejména na čistě komunikativní, neemocionální přístup uživatele jazyka.

(On the Linguistic Status of Written Utterances, 1965)

Psaná norma slouží témuž uživateli jazyka tak, aby mohl reagovat způsobem, který lze popsat jako dokumentární a snadno přehledně obsáhnutelný.

(Written Language Seen from the Functionalist Angle, 1987)

Z uvedených definic je patrné, že Vachek svá stanoviska během svého života prakticky nezměnil. Pozorujeme zde dvě základní teze, které mají pro konstituci pojmu psaný jazyk zcela zásadní význam:

a) Psaný jazyk je systém grafických prostředků (znaků).

b) Funkcí psaného jazyka je reagovat na určitý podnět (většinou ne urgentní) statickým, uchovatelným, přehledným způsobem.

Dnešní jazyková situace

Jak jsme již uvedli výše, současná jazyková situace je vlivem nových médií částečně odlišná od jazykové situace, v níž Vachek svou teorii utvářel. Pro psaný jazyk platí, že se v mnohem větším měřítku než dříve používá pro „běžnou komunikaci", pro kterou byl dříve takřka výhradním prostředkem jazyk mluvený.[2]

Jinak řečeno, existují četné komunikační situace, v nichž mluvčí užívá psaného jazyka, ačkoliv by jim z jejich podstaty měl – ve Vachkově pojetí – přináležet spíše jazyk mluvený (jde o pohotové, okamžité reakce zdůrazňující emocionální aspekt projevu). V tomto smyslu bývá používán pojem *mluvenost*, hovoří se zde o pronikání prvků mluveného jazyka do jazyka psaného. (Těmito prvky mohou být mimo jiné syntaktické nepravidelnosti, užívání nespisovného kódu, zvýšený výskyt deiktických slov, snaha o zdůraznění zvukové stránky výpovědi atp.)

Dostáváme se tím k základnímu problému: Je skutečně namístě označovat jakýkoli projev realizovaný graficky, který se vymyká Vachkovu zařazení, například jako „hloubkově mluvený" nebo jako psaný projev „s rysy mluvenosti"? Řekli bychom to například o chatu, kde komunikujeme pomocí písmen a jiných znaků optické povahy? Anebo z druhé strany – bylo by namístě nazvat připravené hovory nahrané na záznamník „psanými" (nebo spíše promluvou projevující příznaky psanosti), když jsou často přehledně obsáhnutelné a rozumově pojmové?

Ač možná tyto otázky implikují pro mnoho mluvčích češtiny zápornou odpověď, musíme samozřejmě přiznat i možnost odpovědi kladné. V takovém smyslu pojmům *mluvenost* a *psanost* přiznáváme rysy určitého prototypu. *Mluvenost* tak nese základní prvky, které Vachek přiřkl mluvenému jazyku, *psanost* zase prvky jazyka psaného. Je však vhodné zamyslet se nad tím, jestli tato distinkce reflektuje skutečný stav psaného a mluveného jazyka. Není to spíše pouze aplikace svým způsobem již zastaralé teorie na materiál, se kterým se při jejím sestavování nepočítalo?

Vraťme se však až k meritu věci a položme si zásadní otázku: Co je to vlastně psaný jazyk? Je to určitý systém, který má přesně vyhraněnou normu a funkci ve smyslu, jak jej definoval Vachek? Anebo je to prostě jen systém grafických prostředků, jehož normy a funkce záleží na dalších faktorech užití (kromě jiného například na médiu komunikace)? Domníváme se, že pro poznání skutečné podstaty psaného jazyka není účelné stanovovat jeho univerzální normu, a přikláníme se k variantě druhé.

Vachek „psanou normu" definoval na základě jazykové situace své doby.[3] I to je důvodem, proč by se jeho pojetí dalo z dnešního pohledu označit jako *pojetí prototypové*, tedy pojetí psaného jazyka jakožto určitého prototypu[4] –

reálný projev uskutečněný v rámci psaného jazyka totiž vyhovuje své definici jenom v určitých, byť frekventovaných případech. V případech jiných je ovšem od definice vzdálen natolik, že bychom jej mohli zahrnout do rámce jazyka mluveného. Docházíme zde tedy k určitému paradoxu: Na jedné straně tu stojí definice psaného jazyka, která by měla být odvozena od jeho reálného užívání, na straně druhé významné množství psaných projevů (tedy reálných užití psaného jazyka), které se definici příčí.

Z toho vyplývají dvě možnosti, jak s tímto rozporem naložit: První možností je ponechat stávající teorii beze změn i přes značné disproporce, na které narazíme při jakémkoli odbočení od prototypu. Druhou možností je pokusit se nalézt způsob popisu, který těmto rozporům zabrání (i za cenu, že bude mnohem složitější než ten stávající).

Návrh metodologie

Možností, jak teoreticky a metodologicky problém psaného jazyka zpracovat, je velké množství.[5] V tomto krátkém článku se spokojíme s tím, že (v rámci české lingvistiky znovu) představíme jeden z možných způsobů nazírání problematiky, který byl uveden v práci Debory DuBartellové *Language and Technological Media: Devising Parameters for the Relationship between Speech and Writing*.

Jeho autorka navrhuje sestavu čtyř parametrů – substance, materiál (médium), modalita a varieta. Substance mohou být v zásadě dvě – psaná a mluvená; parametr média (pro psanou substanci) může naplňovat například písmo (míněno psaní rukou), tisk, fax, obrazovka počítače atd. Parametr modality rozlišuje dva základní mody – připravený (v psaném jazyku např. i editovaný) a nepřipravený; parametr variety pak v základu rozlišuje nestandardizovanou varietu a standardizovanou varietu.

Pro příklad: Kdybychom si pomocí těchto parametrů definovali jazyk na chatu a jazyk odborné práce, našli bychom jen v základní stratifikaci poměrně zásadní rozdílnost. Substance by pro oba typy projevů zůstala stejná – tj. psaná, v dalších parametrech by se ovšem již rozcházely. Pro jazyk odborné práce by jako médium odpovídal tisk, modus by byl připravený, editovaný, varieta standardní, spisovná. Pro jazyk na chatu bychom jako médium mohli určit obrazovku počítače, modus by byl nepřipravený, spontánní, varieta nespisovná.

Toto základní rozčlenění pak může poskytnout prostor pro další zkoumání jednotlivých norem a funkcí, které přináležejí různým druhům (psaných) projevů. Zároveň tak získáme prostor pro usouvztažnění všech jazykových promluv bez

nadřazování jedněch druhým, což dle našeho názoru přispěje k reálnějšímu pohledu na skutečný stav věcí.

Závěr

Vachkovo pojetí psaného jazyka má ještě v dnešní době velký význam, a to nejen pro českou lingvistiku. Tento význam spatřujeme především v tom, na co se často zapomíná (zejména v debatách o spisovné češtině a pravopisu), tj. že Vachek odlišuje psaný a mluvený jazyk jako dva samostatné systémy, které se sice vzájemně ovlivňují, ale nejsou v hierarchickém vztahu (ani jeden není nadřazen tomu druhému).

Zároveň s tím se však domníváme, že je v rámci dnešní jazykové situace důležité revidovat Vachkovo spojení psaného jazyka s konkrétní univerzální normou a funkcí. Dle našeho názoru je možné jej definovat pouze jako „systém grafických prostředků (znaků)"; další funkce, které zaujímá, závisí na konkrétních jazykových promluvách, ve kterých se uplatňuje.

Jan Chromý

Literatura

DuBARTELL, D. Language and Technological Media: Devising Parameters for the Relationship between Speech and Writing. In *Writing vs Speaking*. Tübingen: Gunter Narr Verlag, 1994, s. 167–174.

KOCH, P., OESTERREICHER, W. Sprache der Nähe – Sprache der Distanz. Mündlichkeit und Schriftlichkeit im Spannungsfeld von Sprachtheorie und Sprachgeschichte. In *Romanistisches Jahrbuch*, 1985, roč. 36, s. 15–43.

VACHEK, J. Zum Problem der geschriebenen Sprache. In *TCLP*, 8, 1939, s. 94–104.

VACHEK, J. Psaný jazyk a pravopis. In *Čtení o jazyce a poesii*. Praha: Melantrich, 1942, s. 231–306.

VACHEK, J. Written Language Revisited. Amsterdam: John Benjamins, 1989.

Poznámky

[1] Stanovené téma je poměrně široké a bylo by možné do něj zahrnout mnoho dílčích otázek, které s teorií psaného jazyka bezprostředně souvisejí. Vzhledem k omezenému rozsahu článku se omezíme pouze na samotný základ Vachkovy teorie, tedy na to, jak vlastně Vachek psaný jazyk vymezuje a co přesně tímto pojmem rozumí.

[2] Názorným příkladem může být například komunikace na chatu, ale i další formy internetové diskuse (např. diskuse pod články, komunikace na diskusních serverech atp.).

[3] Je v tomto smyslu třeba říci, že i v jeho době mohly (ač vzácně) vznikat komunikační situace, které by jeho funkci psaného jazyka „reagovat přehledně obsáhnutelným a rozumově-pojmovým způsobem" popíraly.

[4] Místo pojmu „prototyp" je možné při částečně odlišném úhlu pohledu užít i dichotomii centrum-periferie. V rámci tohoto textu ovšem považujeme pojem „prototyp" za výhodnější.

[5] Zmiňme alespoň pojetí Petera Kocha a Wulfa Oesterreichera prezentované v článku *Sprache der Nähe — Sprache der Distanz. Mündlichkeit und Schriftlichkeit im Spannungsfeld von Sprachtheorie und Sprachgeschichte*. V souladu s tradicemi pražské školy by bylo možné využít i pojem *distinktivní rysy* (připravenost-nepřipravenost; veřejnost-neveřejnost; oficiálnost-neoficiálnost atp.). Takové pojetí by však zasluhovalo důsledného propracování, na které v rámci tohoto textu bohužel není dostatečný prostor.

Hejkal

Pražským klukům na výletě
pravil hejkal: „Poslechněte,
mé jméno zní správně hýkal!
Už dvakrát jsem podotýkal,
a teď žádám výslovně,
mluvte, prosím, spisovně.
Když slyším to vaše ej –
bejvám zlej a divokej!“

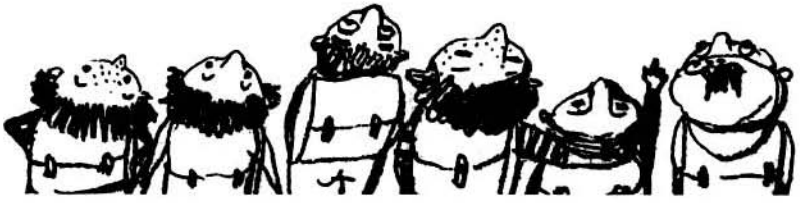

ŠRUT, Pavel: *Veliký tůdle*. Praha – Litomyšl: Paseka, 2003.

VARIETY NA INTERNETU

Čeština kolem internetu

Náš příspěvek byl na konferenci Čeština na internetu zařazen do bloku, který nese název Internet a ... Netýká se totiž přímo internetových stránek a s nimi spojené jazykové problematiky, ale mluvy správců počítačových serverů a těch, kteří internetové stránky tvoří, spravují a užívají. Mluvená čeština profesní a uživatelská nepředstavuje okruhy izolované, jistá část výrazových prostředků internetových tvůrců proniká do okruhu zasvěcených uživatelů a dostává se i do běžně mluveného jazyka. Většina z nás tedy rozumí výrazům typu *mejlovat*, *být na netu*, *stáhnout z netu* nebo *četovat*. Jejich znalost pozorujeme zejména u mladé generace, ba i u dětí. Dá se tedy očekávat, že do běžně mluveného jazyka bude pronikat stále více výrazů spjatých v současnosti s okruhem mladých uživatelů, kteří dnes tvoří jistou zájmovou skupinu. Součástí obou uvedených okruhů – tedy mluvy počítačových profesionálů i mluvy uživatelů – jsou i výrazy, které se netýkají přímo internetu, ale práce s počítačem obecně. Jako počítačový slang byla tato oblast již zpracována, např. v příspěvcích Vladimíra Koblížka nebo Jany Klinckové, které zazněly na plzeňských konferencích o slangu a argotu, a dále pak v referátech Michaely Černé a Květy Jamborové na studentských vědeckých konferencích v Praze a Ostravě. V našem příspěvku ponecháváme proto tuto oblast stranou.

Jazykový materiál byl získán v plzeňském regionu v roce 2005 metodou řízeného rozhovoru. Východiskem tohoto příspěvku je přibližně 150 slangismů daného oboru. Zpracování se ukázalo jako poměrně náročné, neboť značná část sebraných výrazů má vysoce odborný charakter a váže se k virtuálnímu světu spjatému se speciálními programovacími jazyky, pokyny a funkcemi, které jsou pro laického uživatele neprůhledné.

V úvodu jsme se pokusily sebraný materiál rozdělit do několika základních skupin podle významu. Při klasifikaci tedy nejdříve vycházíme ze sémantického kritéria. Ke každé skupině je možné uvést velké množství příkladů. Z technických důvodů je uvádíme ve formě slovníku na internetové adrese: http://pcslang.wz.cz.

Jako nejbohatší se jeví skupina názvů různých činností, situací, dějů a jejich výsledků. Tvořit tedy například internetové stránky znamená *psát weby* nebo *sajty*, *firemní sajty*, *diskuse*, *čety*, *portály*. Pro umístění informací nebo souborů na internet se používají výrazy *aploudnout*, *aploudovat na web*, *vyexportovat na net*, též *vyplivnout* nebo *hodit na net*, *opublikovat na netu*. Pokud někdo *vykrade* web, umístí obsah cizích internetových stránek na stránky vlastní. Vyhledat něco pomocí internetového vyhledávače je *prosejt*, používat internetový vyhledávač Google se nazývá *guglit* (u ostatních vyhledávačů nebyl podobný pojmenovávací proces zaznamenán). Pohybovat se po internetových stránkách znamená *serfovat*, *surfovat*, *brouzdat* nebo *brousit po internetu* či *prolézat web*. Ukládat si do počítače soubory nebo informace z internetových stránek je *sosat*, *tahat*, popř. *daunloudovat z netu*. E-mailovou zprávu je možné poslat (*sendnout*) nebo přeposlat (*forvardnout*). Vytvořit odkaz a propojit odkazy různých webových stránek je *prolinkovat*. *Heknout* se užívá ve významu nepovoleně získat oprávnění pro využívání cizích systémů, *kreknout* nebo *heknout stránky* pak znamená umístit na ně nepravdivé údaje, neoprávněně stránky změnit nebo na ně umístit údaje vlastní. *Naházet*, *nasypat to na server* je pak uložit data na příslušný server a tím takzvaně *hostovat web* nebo *mít nahostovanej web*. Uvedené výrazy jsou víceméně srozumitelné všem, kdo s internetem přicházejí do styku, následující však pouze internetovým profesionálům a velmi zasvěceným uživatelům. Uveďme *sídovat* – nabízet na výměnné síti software ke stažení, dále *líčovat* – stahovat software z výměnné sítě, *síknout* – vyhledat větu v tabulce databáze, *trejsnout* – sledovat trasu signálu v síti, *pinknout* – ověřit správnost zapojení do sítě, *udělat si layout* – provést rozmístění jednotlivých prvků na webové stránce, *dát server na páteř* – to je připojit server přímo do okruhu největších poskytovatelů internetové konektivity.

Další početnou skupinu představují názvy věcí, prostředků a nástrojů, které v naší zkoumané oblasti mají ovšem často nehmotnou podobu. Internetové stránky tedy kromě označení *weby* mohou být také *sajty*, internet je *net*, *fleška* označuje animaci, častou hlavně u reklamních textů, *konekšna* znamená připojení na internet, zařízení pro bezdrátové připojení čili Bluetooth je *modrozub*. Pro rozbočování signálu se používají tzv. *haby*, *huby* nebo *hubíky*. Pokud jsme na internet připojeni přes speciální linku pomocí speciálního modemu, máme *ádéeselko*, vytáčené připojení pomocí telefonní linky je *dijalap*, připojení přes radiopojítko se pak nazývá *mikrovlnka* či *bezdrát*. Přímé připojení na poskytovatele internetových služeb je *pevná lajna*, bezdrátové připojení k místní síti se označuje jako *vifina*, *fifina* či *fajfina*. Každý počítač dostává *ajpinu*, *ipinu* nebo *ajpíčko*, tedy adresu k identifikaci v síti. Slovní vyjádření této adresy má

povahu termínu a nazývá se *doména*. Na internetových stránkách můžeme najít tzv. *fagy*, tj. nejčastější otázky a odpovědi, které se týkají obsluhy a používání internetových stránek. Zvýrazněné části textu, tedy odkazy, pomocí nichž pronikneme k dalším informacím, jsou *linky*, symboly tlačítek, které je možno virtuálně stisknout, jsou označovány jako *butony*. Pokud se nám na obrazovce rozvinou menu v podobě jakýchsi rolet, jde o *popapy*. Tvůrci internetových stránek používají pro svou práci různých programovacích jazyků, např. *péhápka* či *áespéčka*. Data se ukládají na serverech jako *síkvl* čili *kvíra* nebo *íiesko*. Svá pojmenování mají také datové soubory využívané při tvorbě internetových stránek. Pokud jsou vhodné pro zobrazení fotografií, nazývají se *jépégéčka*, *jpegy*, *džejpegy*, pro nenáročné obrázky, které se rychle načítají, se užívají tzv. *gify*.

Poměrně málo jsou zastoupeny názvy osob. Zahrnují téměř výhradně maskulina, protože v daném prostředí pracují v drtivé většině muži. Setkáme se tak s výrazem *četař* pro toho, kdo hojně navštěvuje chat, dále *admin*, *admouš* – to je administrátor čili správce serveru. Všeobecně jsou rozšířena pojmenování pro pracovníka v oblasti informačních technologií *ajťák*, *ajtík* nebo také *ítý*, které asociuje postavičku mimozemšťana ze známého filmu. Promítá se do něj tak určitá zvláštnost, výlučnost světa informačních technologií a všech, kteří jsou s ním svou profesí nebo zájmem spojeni. Na druhé straně je však třeba říci, že ani profesionálové nezůstávají laikům nic dlužni. Většinou je považují za velmi nezkušené a neobratné, za *nejslabší článek mezi počítačovou klávesnicí a židlí*, za tzv. *lamy* neboli *lamaře*. Právě pro ně pak tvoří např. velmi jednoduché internetové stránky, nazývané *weby pro lamy*.

Zaznamenaly jsme pouze jeden výraz označující místo či prostředí: slovo *servrovna* pro místo, kde se nacházejí počítačové servery.

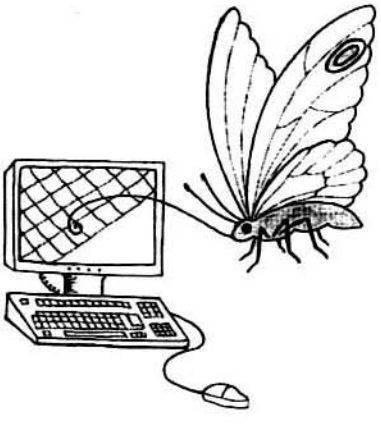

Z hlediska slovnědruhového se v analyzovaném souboru pojmenování nacházejí substantiva a slovesa, v minimální míře se vyskytují adjektiva (např. *kreklý* či *heklý* stránky). Z pohledu onomaziologického představují bohatě zastoupenou skupinu výrazů vzniklých slovotvornou derivací hybridní verba tvořená z anglické báze a českého sufixu – takto

v „české angličtině" či „anglické češtině" (jak se o tom zmiňuje Michaela Černá) vznikají slovotvorně skoro všechna verba užívaná v dané oblasti. Setkáváme se stabilně se dvěma nejfrekventovanějšími typy s kmenotvornou příponou *-ova-*, *-nou-* ve shodě s adaptací sloves cizího původu do spisovného jazyka – např. *aploudovat, prolinkovat, sídovat, líčovat, trejsnout, pinknout, forvardnout*. Často si konkurují dvě výslovnostní podoby slovesa – počeštěná a anglická (*daunloudovat – daunlaudovat, surfovat – serfovat*) a pravidelné je vytváření vidově specifikovaných derivátů – např. *aploudnout – aploudovat*. Hybridnost se vyskytuje i u substantiv, srov. *sajty, haby, konekšna, fagy, júzři*, a dále ve frazeologismech – *udělat si layout*. I u substantiv se setkáme s různými výslovnostními podobami (*jpegy – džejpegy, ajpina – ipina*).

V počítačovém slangu jsou častá zkratková slova tvořená z anglických pojmenování: *ádéeselko, péhápko, áespéčko, jépégéčko, síkvl, íiesko* nebo *vifina*. Zkracování je provázeno sufikální derivací, pomocí sufixů *-na, -ka, -ko* tak vznikají především názvy věcí. S charakterem prostředí souvisí i běžné užívání vulgarismů.

Jazyková kreativita uživatelů často vede k nové homonymii, srov. *nalinkovat, heknout, pinknout, loknout, mikrovlnka, četař, Emilova zpráva, lama*. Anglicky znamená *lame* chromý nebo ochablý, zde označení nepříliš zdatného uživatele. Charakteristický prostředek představuje i kalkování – např. u slova *modrozub* nebo *cibule* ve spojení *musím to prohnat cibulí* – to znamená testovat počítač programem od firmy Mad Onion.

V češtině kolem internetu nacházíme také celou řadu shod s obecným počítačovým slangem, např. *písíčko, kliknout, mejlnout, soft, hard, ramka, vypalovačka, zvukovka, grafika, cédo, dívko, vokna, voknousy, majkrošrot* a jiné. Mezi pracovníky v oblasti informačních technologií však existuje značná terminologická různorodost podle jednotlivých systémů, aplikací, specializace a pracovního zařazení, a také variabilita slangových výrazů.

Zkoumaná oblast se vyznačuje poměrně malou synonymičností a polysémií. Převažují pojmenování monosémická a pojmenování nocionální. Výrazně převažují pojmenování jednoslovná, předpokládá se zakotvení mluvy v situačním kontextu, velmi silně se uplatňuje prostřednictvím charakteristické mluvy také demonstrování schopnosti k výkonu profese. Ve shodě s J. Hubáčkem bychom mluvu zkoumané skupiny mohly řadit ke slangu s převahou profesionalismů a se silným vztahem k terminologii oboru. Vznik nových pojmenování je motivován důvody věcnými, zejména snahou o jazykovou

úspornost, jednoznačnost a mobilnost v mluvené komunikaci. Charakter profesionalismů mají také dosud nestabilizované soubory výrazů terminologické povahy.

Helena Chýlová, Jitka Málková

Literatura

BENEŠ, P. *Niskejbačet.* Praha: JTP, 2003.
ČERNÁ, M. Počítačový slang. In *Studentská vědecká konference.* Praha: PedF UK, 2004, s. 322–330.
Encyklopedický slovník češtiny. Praha: NLN, 2002.
JAMBOROVÁ, K. Počítačový slang. In *Studentská jazykovědná konference.* Ostrava: FF OU, 1997, s. 79–92.
KLINCKOVÁ, J. Jazyk vo svete počítačov. In *Sborník přednášek z VI. konference o slangu a argotu.* Plzeň: PedF ZČU, 1998, s. 77–82.
KOBLÍŽEK, V. Počítačový slang. In *Sborník přednášek z V. konference o slangu a argotu.* Plzeň: PedF ZČU, 1995, s. 84–91.
KŘÍŽ, J. *Velký frekvenční slovník počítačů.* Ostrava: Montatex, 2003.
NÁDBĚLA, J. *Velký počítačový slovník.* Kralice: Computer media, 2004.
ROSENBAUM, O. *Anglicko-český slovník Internetu, chat-slang.* 3., podstatně přepracované vydání. Praha: Ivo Železný, 2001.
Výběrový slovníček počítačového slangu je umístěn na http://pcslang.wz.cz.

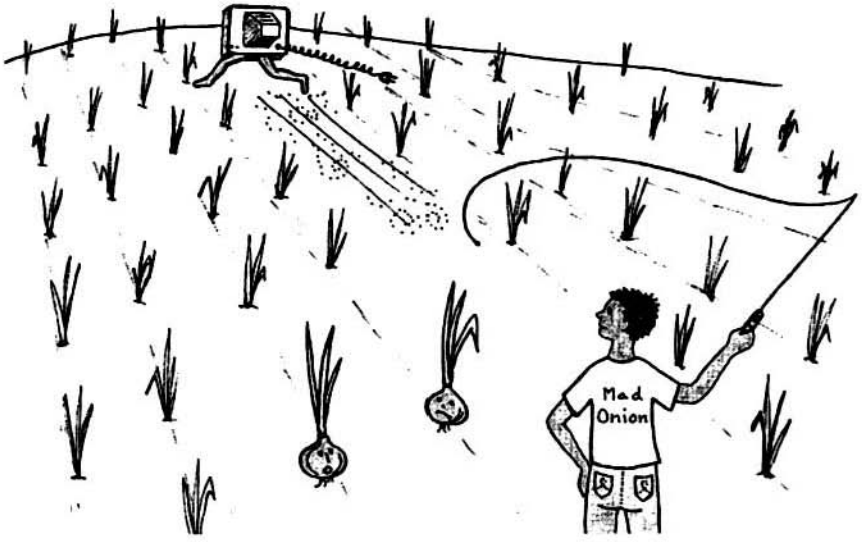

Východomoravský dialekt na internetu

Budeme-li v internetové komunikaci pátrat po nářeční mluvě, postupujeme podobně jako při nářečním výzkumu. Protože pocházím ze Vsetínska, zaměřila jsem se na východomoravskou nářeční oblast a zejména valašský nářeční úsek. Cest, kudy se při takovém bádání vydáme, může být několik. Já jsem v tomto náčrtu postupovala napříč institucionální komunikací (webové stránky oficiálních institucí, veřejných zařízení, oficiálních a polooficiálních zájmových organizací aj.) a neinstitucionální komunikací (neoficiální stránky zájmových skupin, blogy, diskusní fóra, chat, autorské práce, časopisy, noviny, literární weby). Komunikační strategie a pravidla se v obou případech výrazně liší. Avšak v obou těchto naznačených pólech můžeme najít prvky dialektu, ať už nevědomě užitého, anebo záměrně distribuovaného.

Internetové stránky **oficiálních institucí**, tj. měst, obecních úřadů, knihoven, škol atd., týkající se valašského regionu, úzkostlivě dodržují kritéria spisovné češtiny, zatímco v mluvené praxi běžně zaznívá nářečí i na úřadech. Důsledná snaha užívat spisovný jazyk ve veřejném styku je znát z webových stránek města Vsetína, kde najdeme úryvek „lidové písně": *„Vsetíne, Vsetíne, městečko milené, kam se jen poděly chaloupky dřevěné."* Autoři stránek si pravděpodobně text písně upravili podle svého záměru. (Pracovnice Muzea regionu Valašsko Mgr. Hana Jabůrková si vzpomíná na tuto píseň v jiné verzi – *Rožnove, Rožnove...* a ve valašském dialektu. Podle ní také ve Vsetíně dřevěných chaloupek nikdy mnoho nestálo. Text v té podobě, jak je uveden na internetových stránkách, nezná ani ředitel a historik Státního okresního archivu Vsetín PhDr. Ladislav Baletka.)

Na školních stránkách jsem nářeční prvky objevila ojediněle, jen jako odkazy na veřejné akce. Z vlastní zkušenosti vím, že se na valašských školách v hodinách češtiny věnuje spisovnému jazyku zásadní pozornost, ale o dialektu, který je v podstatě původní „mateřskou řečí" velké části místní populace, se téměř nemluví. Zato poměrně časté jsou dnes na školních webech celé stránky v anglickém jazyce.

Pozoruhodným materiálovým zdrojem je návštěvní kniha obecního úřadu vesnice Hovězí. Plní roli diskusního fóra, proto tu nacházíme prvky běžné komunikace. Míchají se tady dialektické jevy, spisovná čeština, v některých případech i obecná čeština, angličtina. V jednotlivých replikách se vyskytují nářeční rysy nejčastěji z oblasti hláskosloví a tvarosloví, slovotvorby, ojediněle se objeví staré nářeční lexikum: *„Zdar Ogaři a Cérky, potřebovali bychom recept na „stěrky" v mléce* ‚mléčná polévka s kapáním'. *Kdo zná až se prosím ozve na*

tel. číslo... Dík Aleš, Ondra a Milan Cedidlé (babičku máme na Řečiskách a už si nevzpomíná, jak se to dělá) Zdar" i stylizovaný, recesistický inzerát: *„Tož tu je Izák Bramboň. Tož co, zemňaký už máte zorané? A chcel sem sa optať, jak to tam máte s tým hnojem? Už máte pilin? Ne. tak měli byste začať kopat. A tož jak je to tam s těma místníma cérkama? Už sem sa tam dlouho neukázal. Najdděte si mě-sem krasny, mlady a perspektivní muž..."*; rovněž vtip odrážející rivalitu sousedních obcí: *„Hověžani, víte proč je Halenkov pobožná obec? Vy hňupi, protože sa tam aj vlaky křižujů..."* (Texty ukázek nechávám záměrně v původním znění i s chybami.)

Veřejná restaurační zařízení nám přinášejí nejedno překvapení. Zajímavým zdrojem lidového důvtipu, tvořivosti a recese jsou jídelní lístky restaurací, které je možné najít také na internetu. Nejenže často nabízejí jídla, jež pro danou oblast typická nejsou, a vydávají je za regionální delikatesy, rovněž s nářečím nakládají zcela svobodným a kreativním způsobem. Všechno toto představuje např. hotel a valašský šenk Ogar v obci Pozlovice. Název „valašský šenk" je čistě komerční, protože Pozlovice do regionu Valašsko nepatří ani etnograficky, ani jazykově. Leží nedaleko lázeňského města Luhačovic a etnograficky se jedná o tzv. Zálesí. Z hlediska nářečního jde sice o východomoravskou nářeční oblast, ale s prvky slováckými, ne valašskými. Jídelní lístek zmiňované restaurace je směsí prvků valašského nářečí a různých jazykových inovací či nepřesností: *Pochútka z Krahuloj sušárny* (koncovka *-oj* není vlastní valašskému ani slováckému nářečí, užívá se ve východočeském nářečí, ale v 3. a 6. sg. životných maskulin, valaš. nář. *Krahulovéj*), *topénka z koliby* (*topinka*), *pochůtky z vodních toků* (rozkolísaný přepis ů/ú), *čuníci na vandru* (lexém čuník se na Valašsku nepoužívá – *prasa* nebo *prasca*) atd.

Mezi **oficiálními zájmovými organizacemi** (webové stránky občanských sdružení, souborů valašských písní a tanců, profesionálních i poloprofesionálních kapel, skautingu, hokejových klubů aj.) zaujme humorný a hyperstylizovaný text občanského sdružení Valašské Athény, který se nachází v úvodu ke Slovníku nespisovného jazyka valašského (knižně FABIÁN, J. *Slovník nespisovného jazyka valašského*. Valašské Meziříčí, 2001.): *„Když sa nejaký národ potřebuje proždúrnúť, lebo, jak sa včíl říká, zviditelniť, postaví si škole a zepíše spisovný jazyk. To sa dělá tak, že sa poví, že tajak sa mluví v nejakéj potentátama vybranej dědině, že to sa zapíše a ostatní sa přinutíja, aby též tak mluvili a psali. Sami uznáte, že to moc demogratycké néni, a proto sa to na Valasku nedělá.... A co sa jazyka týče, gdyž negdo napíše nejakú knížku, napíše si ju tajak chce a napíše do ňéj vysvětlivky, aby temu rozuměli aji v iných dědinách a třebas až za Hranicama a dál, lebo Valachú je tak málo, že pro tu belinu* ‚trochu' *nemá cenu žádne knížky psať."* Text odráží stav dialektu přibližně před padesáti

i více lety, o čemž svědčí např. už neužívané lexikální výrazy (*lebo*, *belina*), hláskosloví (*zviditelniť*), tvarosloví (*škole*), syntax.

Stranou naší pozornosti nemůže zůstat ani stylizovaný folklor v podání hudebních skupin či samostatných interpretů, který je možné nalézt také v internetovém prostředí. Texty celostátně známých skupin, jako jsou Čechomor, Hradišťan, Fleret, často vycházejí z lidových písní a čerpají ze zpěvníků Bartošových či Sušilových. Mnohé písně znám v jiných verzích a s odlišným nápěvem: např. píseň od skupiny Čechomor *Z pulčínského kostelíčka* (*Z púčinského kostelíčka*) *„Proč bych já tu lipku rúbal, když jsem já s ňú nelehával...* ". Někdy jde o fonetické a hláskoslovné varianty, jindy i lexikální odlišnosti. Zajímavé je také sledovat, nejen u hudebních skupin, nářeční přepis. Skupina Fleret se snaží záměrně a s lehkou dávkou ironie zapisovat dialekt co nejvíce foneticky, avšak s většími či menšími nepravidelnostmi: *„Z ostudú su jedna ruka / ...F pátek večer mňa to chytlo, z hospody sem šél / U slúpa sem honem čapl, gatě důle mněl...* "

Osobitý přístup k dialektu je na internetových stránkách patrný také u **polooficiálních zájmových organizací**. Dialektismy se mísí se spisovnou češtinou a někdy s anglicismy. Makarónský styl tohoto typu vidíme např. u Severomoravského oblastního šipkového svazu Dart Club Sniper Horní Bečva: *Vitajte na našem oficiálním webu.../ Welcome to our official web pages*. Recese je znát také z užívání vokálu *y* v textu i v případech, kdy se ani v nářeční mluvě nevyslovuje: *Ačko sy připsalo další cenné tři body, tentokrát z dobře hrajícího Profinu B. Uvodní hry byly z obou stran nervozní, a hodně sa hrálo 2:1. Súpeř sa definitývně zomil po čtyřhrách, gdy sme zvyšovali už na 7:3*. Že se nejedná o chybu, ale záměr, potvrzují další články šipkového svazu. Zajímavé je, že webové stránky známé recesistické organizace Valašské království jsou na nářeční prvky skoupé. Autoři projektu píší běžnou spisovnou češtinou, nářeční rysy najdeme ojediněle ve zprávách z akcí a v *„Zakládací listině Valaského královstvjá"*. Listina je opět vedena duchem lidové tvořivosti. Nejde o nářeční text, neboť se zde míchají dialektické a spisovné prvky i archaismy. Zato o poznání nářečnější jsou všichni epigoni navazující na zmíněný projekt Valašského království.

Obecně je možné říci, že pro **institucionální komunikaci** v internetovém prostředí vycházející z východomoravské nářeční oblasti je příznačný kreativní přístup k dialektu (častý u veřejných zařízení, hudebních skupin, polooficiálních organizací) a užívání nejčastěji tvaroslovných a hláskoslovných nářečních struktur. V rovině fonetické ji charakterizuje rozkolísanost nářečního přepisu. Z hlediska komunikačního je typické nadužívání kontaktových prostředků *tož* a *vitaj*. Často je přítomná vysoká míra nářeční stylizace.

Některé dialektismy mají na webových stránkách institucí identifikační funkci. Mezi takové nářeční výrazy patří obecně známý výraz *ogar*. Lexém *ogar* nacházíme např. přímo v názvech organizací: *M☺gaři ČRS Valašské Meziříčí* (místní oddíl Českého rybářského svazu) – vokál ***O*** je zobrazen jako emotikon a zároveň je počátečním písmenem výrazu *ogaři*; dále v nadpisech a článcích: *Ogaři ze Zlína křtili Prahu*; v odkazech na oficiálních stránkách institucí – hymna hokejového fanklubu HFC Hamé Zlín: „*Gól, dáme gól, útoky se valí z hor / ogaři jsme dost tvrdí, žlutomodří Medvědi...*" apod.

K **neinstitucionální komunikaci** ve světě internetu, kde se rovněž uplatňují prvky nářeční mluvy, bych se ráda vrátila samostatně. Vypovídá více o současné nářeční situaci, je bližší běžné mluvě, odráží styl především mladé generace.

Rozlučme se slovy Valašského královského potápěčství: „*...Tož zme rádi, že ste za nama přišli a něco aj zhlédli. Dyž sa Vám tu lúbilo, tož přiďte zas. Isto tu bude neco nového. Nebo nám aj teho mejła možete poslat. Nejzme žádní pazgřivci, rádi Vám odpovíme...*"

Hana Goláňová

Literatura

BARTOŠ, F. *Antologie z národních písní československých.* Praha, 1874.
BARTOŠ, F. *Nové národní písně moravské s nápěvy do textu vřaděnými.* Zlín, 2003.
BĚLIČ, J. *Nástin české dialektologie.* Praha, 1972.
Český jazykový atlas 1–4. Praha, 1992–2002.
DANEŠ, F. a kol. *Český jazyk na přelomu tisíciletí.* Praha, 1997.
NEKUDA, V. a kol. *Okres Vsetín – Rožnovsko, Valašskomezříčsko, Vsetínsko.* Brno, 2002. (CD-ROM)
SUŠIL, F. *Moravské národní písně: s nápěvy do textu vřaděnými.* Praha, 1951.

Prameny

Město Vsetín: http://www.mestovsetin.cz/
Návštěvní kniha obecního úřadu vesnice Hovězí: http://obec-hovezi.cz/index.php?linkrel=kniha&book=on
Občanské sdružení Valašské Athény: http://www.divadloschod.cz/val.atheny/sjv.php
Hudební skupina Čechomor: http://www.cechomor.cz/texty.php?rid=40&cid=878
Hudební skupina Fleret: http://www.fleretmusic.cz/texty
Jídelní lístek valašského šenku Ogar: http://www.ogar.cz/2004/
Severomoravský oblastní šipkový svaz: http://hb17.com/sniper/
Recesistická organizace Valašské království: http://valasske-kralovstvi.cz/
MO ČRS Valašské Meziříčí: http://mo-valmez.fishnet.cz/index.phtml?cfile=2
Fanklub HFC Hamé Zlín: http://www.hczlin.cz/2005/index.php?page=9
Valašské královské potápěčství: http://www.keson.org/keson/keson-cz/default.htm

STAŘEC A HOŘEC

Starce horce dýšícího
zaskočilo tupé ticho.
Slyšel bys upadlou marku.

Takže je to jako vždycky,
můj výklad morfologický
nezanechal na nich čárku.

Nedopřeju si víc klidu,
nežli spasím tuhle třídu!:

Syntaktická kritéria
rozčleňují adverbia,
z toho nutně vyplývá
typ predikativa.

Čili ona součást jmenná,
to, čím rozvita jest spona.

Totiž:
Verbum sémanticky plné
jest příslovcem rozvíjené:
jíst chutně, pít hodně, jet zvolna.
Ne tak gramatická spona!
Je zdrávo, je hořko. A vlastně
i rozdíl formy současně
být může, však být nemusí;
a jako příklad píšu si:
Je pěkně a plaval pěkně
versus adjektivní pěkné!
Sotvakdy však rozlišeny
obě formy bývají:
těžko, těžce, hořko, hořce,
hořce hořce trhají.

Odbočkou od predikativ
k homonymní dvojici,
zde s plurálem akusativ,
zastal třídu mlčící.

Profesoru O. Uličnému Vendula Trnková

Česká internetová diskusní fóra jako zdroj diskursu o interkulturním a jazykovém kontaktu: Případ „Český šok"

Diskusní fóra jsou typem asynchronní internetové komunikace, v níž se diskutuje o různých tématech. Fungují po vzoru tzv. *newsgroups* a *electronic bulletin boards* nebo *electronic mailing lists* a jsou v různých podobách známy jako *online communities*, *discussion boards* aj. Mohli bychom hledat společné prvky v diskusích, do kterých se zapojují různí lidé po přečtení některého nebo všech už uvedených příspěvků, a v diskusích, které se odehrávají mezi přáteli v hospodě nebo v kavárně. Rozdíl spočívá v tom, že na fórech se jazyk nachází na hranici mluvenosti a psanosti, a fóra mají i další specifika, např. to, že komunikují mezi sebou lidé, kteří by se na veřejnosti vůbec nesešli, nebo že daný komunikant může vyjádřit svůj názor bez přerušování.

Modely diskuse na těchto fórech lze rozdělit do dvou skupin podle typu diskusního tématu:

a) model, v němž podnět k diskusi poskytuje jeden z účastníků v podobě otázky nebo komentáře,

b) model, ve kterém je podnětem k diskusi článek z médií.

V tomto článku se zajímám o druhý případ, a to v souvislosti s rubrikou „Český šok" v elektronické verzi Lidových novin.

Deník Lidové noviny přináší sérii Český šok v létě ve všední dny a kromě toho občas v pátek v příloze Akademie. Rubrika přináší krátký, letmý pohled na život v České republice očima cizinců, jak těch, kteří v zemi žijí dlouhá léta, tak těch, kteří jí pouze procházejí. Později byla též přidána sekce o reakcích Čechů na život v zahraničí. Články mají vypovídat něco o povaze daného cizince i o tom, co na výpovědi dotyčného cizince připadalo českému novináři nejzajímavější. V tomto článku chci upozornit na téma internetového fóra této rubriky.

Současná internetová podoba novin a časopisů přispívá k vyšší interaktivnosti médií, tj. čtenář-pisatel se stává součástí rubrik a článků, které čte. Stává se zároveň členem komunity: účastní se diskuse o problémech dané komunity a dovoluje, aby badatelé i jiní pozorovatelé mohli vytvořit obraz jednoho českojazyčného diskursu, toho o komunikaci s cizinci. Přes takovou interaktivní složku lze u této konkrétní rubriky zkoumat, jakým způsobem vyvolávají prezentace určitých jazykověkulturních problémů různé asociace. Příkladem je způsob, jak jsou kategorie uvedené v titulcích nebo zvolené v diskusi použity v rámci internetové složky „mediální dialogické sítě". Dialogická síť, jak ji definují I. Leudar a J. Nekvapil (2002), představuje takový způsob komunikování, kdy se příspěvky neboli „repliky" jednotlivých aktérů (např. politiků, novinářů a lidí ze zájmových skupin) působením masmédií distribuují v různém prostoru a čase, např. politik může v médiích reagovat na to, co jiný politik řekl v jiných médiích. Repliky v dialogických sítích se též často duplikují, např. to, co se říká v televizi, může pak být reprodukováno v různých médiích, na internetu nebo v hovoru mezi přáteli.

Abychom lépe pochopili fungování dialogické sítě, podíváme se na genezi typického článku a následující diskuse z rubriky „Český šok". Novinář vyzývá cizince k tomu, aby stručně popsal své dojmy ze života v České republice. Novinář shrnuje cizincovo svědectví do několika odstavců a atraktivního titulku, a to na základě toho, na co se orientují čtenáři. Článek a titulek jsou kontrolovány redaktory. Pak se v papírové i elektronické formě čtou a v novinách i na internetovém fóru o nich diskutují čtenáři.

Abychom se mohli vcítit do atmosféry této rubriky, podívejme se na některé z jejích titulků. Titulky a články, které jsou díky internetovému archivu přístupné hromadně (téměř korpusově), se zakládají často na použití etnokategorií: *Češi: napůl Němci* (Ruska o Češích); *Co máte proti Romům?!* (Francouz o Češích); *Ukrajinec je tu nadávka* (Ukrajinec o Češích); *Bojíte se cizinců, stejně jako my* (student ze Slovinska); vyjadřují pátrání po příčinách vnímaných problémů: *Proč nemají prodavači nazpět drobné?* (španělský ekonom); *Proč je všude tak přetopeno?* (britský hudebník); *Proč musím z restaurace hned po jídle?* (německá lektorka); obsahují všeobecně kladné tvrzení: *Mladí Češi jsou přátelští* (litevská studentka); *Žasnu, kolik piva jsou Češi schopni vypít* (chilská sochařka); registrují vytvoření záporných stereotypů: *Lidé se usmívají jen na mého psa* (mladá Angličanka); *Kdo si nestěžuje, je divný* (česko-bulharská studentka); *Vždycky se otřesu, když řeknete sprosté slovo* (ukrajinská novinářka); *Vadí mi diktatura důchodkyň* (francouzský učitel); vyjadřují komentář k častým heslům:

Heslo „Nejsme jako oni!" mi trhalo uši (ukrajinský novinář); *Nechápu heslo „děti jsou drahé"* (Čechoafričanka); nebo obsahují vyvracení stereotypů o záporné stránce národní povahy: *Překvapila mě zdvořilost* (studentka z Bulharska); *S diskriminací jsem se nesetkal* (japonský skladatel).

Jazyk se též tematizuje různými způsoby, mj. jako každodenní překážka, podobně jako další aktivity, a čeština se tedy vnímá jako jeden z mnoha sociokulturních jevů, které si cizinec musí osvojit nebo které komentuje u Čechů.

Jedním rysem mediálních dialogických sítí (tj. těch, v nichž se pohybují politici) je, že jednotliví aktéři nemusejí uznat jiné aktéry jako platné komunikační partnery, tedy nemluví nutně přímo k nim. Specifika internetové diskuse v rámci jedné internetové komunity se od toho liší. Zatímco novináři, kteří připravují rubriku, se nemusejí nutně zajímat o dialog s čtenáři, vzájemné uznání internetových přispěvatelů za platné komunikační partnery je naopak velice silné, což může být výsledkem anonymity v kyberprostoru. Ale anonymita též vede k méně diplomatické rétorice, a to v podobě slovních útoků a jisté „vulgarity" jazykové úrovně příspěvků. V tomto ohledu lze českou situaci srovnat s jinými situacemi, a lze proto mluvit o všeobecných jevech diskursu o interkulturním a jazykovém kontaktu.

V tomto článku se zabývám diskusí, která následovala po článku nadepsaném *Nikdo se mnou nechce mluvit česky* (svědectví novináře ze Spojených států amerických). Původní svědectví popisuje známý problém, že se tento americký občan snaží dodržovat pravidlo mluvit s Čechy pouze česky, ale že jeho čeští komunikační partneři mu to nedovolují a místo toho používají angličtinu (viz též Crown 1996). Dále uvádí, že už žil v mnoha zemích, ale že se s tímto fenoménem dosud setkal jen v České republice.

Nikdo se mnou nechce mluvit česky

Americký novinář Míval jsem takové pravidlo: „S Čechy anglicky nemluvím." Pro sbližování s lidmi to nebylo zrovna nejvhodnější předsevzetí. Pár lidí to od dalších kontaktů dokonce úplně odradilo. Na začátku stálo za mým rozhodnutím přání a potřeba naučit se váš jazyk a možná za tím byla i špetka hloupé pýchy, že už to dovedu. Pak ale všechno převážil vzdor, který mě donutil vzdát se svého rodného jazyka jednou provždy.

Žil jsem už všude možně a ve všech zemích jsem se snažil proniknout do tajů místního jazyka. Domorodci moji snahu většinou vítali s nadšením. V Thajsku se mi díky tomu podařilo usmlouvat neuvěřitelné slevy na místních trzích, když moje znalosti jejich jazyka nebyly nijak skvělé.

Ve Francii se moje pokusy o la communication en francais setkaly s přívětivostí, jaká vás potká jen málokdy. Brity zase nadchla prostá volba anglicismu tam, kde by ode mě jako od Američana čekali americký výraz. Jenom v Praze se moje snaha ukázat respekt před lingua locus setkaly s potřebou mě trumínout a dokázat, jak dotyčný válí angličtinu.

Ještě i dnes - po mnoha letech v Praze - se stává, že mě Češi přeruší v půli věty se slovy: „Nebylo by lepší, kdybychom mluvili anglicky?", nebo ještě hůř: „Myslím, že by bylo lepší mluvit anglicky." Ve světě, kde se miliony lidí snaží naučit anglicky, chápu, že pro mnohé jsem výtečnou příležitostí, aby si vyzkoušeli své znalosti. Jen bych Čechy, kteří jsou jinak ve všech ohledech milí lidé, rád poprosil, aby aspoň na chvilku předstírali, že je na mně zajímá i něco jiného než moje angličtina.

Následující diskuse obsahovala 143 příspěvků, což je na tuto rubriku poměrně mnoho. Co se týče tematiky diskuse, lze ji popsat jako prolínaní několika hlavních podtémat, která bych teď krátce shrnula.

První podtéma můžeme nazvat „Cizinci a čeština". Obsahuje myšlenky o tom, co z češtiny by se cizinci měli naučit, jak je to pro ně obtížné, a dokonce i přemýšlení o tom, k čemu je i pro Čechy čeština v rámci globalizace užitečná. Toto se např. projevuje v titulech jednotlivých příspěvků: „Čeština je těžká", „ANGLIČTINA A ČEŠTINA JSOU NESOUMĚŘITELNÉ", nebo dokonce „UŽ TU ČEŠTINU KONEČNĚ ZRUŠME".

Přispěvatelé se vzájemně opravují, a to nejvíc v oblasti pravopisu. Pravopisné a jiné chyby nebo stylistické varianty jsou hojným předmětem diskuse na fórech všeobecně (viz např. Hašová 2003). Často se útočí na argumentaci autora nebo na jeho motivaci prezentovat dané vlastní názory.

UZ TU CESTINU KONECNE ZRUSME!!!!
Autor: DDEX Datum: 29. 03. 14:20
...Je dobre,ze se z cizincema nechceme bavit cesky. Snad se nam uz konecne povede ten zasranej jazyk vymitit z povrchu zemskyho...nemam ho rad, je hnusnej a slozitej a nejni k nicemu.
Jenom probouzi nechutnej nacionalismus.

Re: UZ TU CESTINU KONECNE ZRUSME!!!!
Autor: Jarka Datum: 30. 03. 14:47
Nechtěl byste ji radši vymýtit s ypsilonem? Vypadá to, že Vám čeština dělá problémy, a proto byste ji zrušil. To Francouze ani nenapadne, aby svou složitou mluvnici zjednodušili. A mají taky pěkně těžký jazyk, možná ještě těžší. Jazyk přece patří ke kultuře každého národa. Jakým jazykem byste chtěl mluvit? Každý dá tak trochu fušku a léta práce a úplně lehký jazyk nenajdete.

Další podtéma představují pokusy o rekonstrukci komunikačních situací popisovaných v původním článku a její extrapolace do kontextu, v němž přispěvatelé popisují své (skutečné či hypotetické) verbální chování.

Nesumarizovat
Autor: DoS Datum: 23. 03. 20:34
Ja bych to nevidel tak zle, protoze neni nic horsiho kdyz mne prijde do obchodu cizinec neznajici ni slova cesky a bez ostychu ci jakehokoliv dotazu jestli se mluvi nemecky ci anglicky na mne povysene spusti ve sve materstine. Nedovedu si predstavit, ze bych prisel do obchodu ve Vidni ci Londyne a spustil tam cesky. Takze vazeny cizince, vsechna cest za snahu naucit se a komunikovat cesky!

Re: nesumarizovat
Autor: achjo Datum: 23. 03. 21:32
Tohle mi vysvetli.
Pises:
„kdyz mne prijde do obchodu cizinec neznajici ni slova cesky a bez ostychu ci jakehokoliv dotazu jestli se mluvi nemecky ci anglicky"
A jak by s tebou mel mluvit a jak by se mel ostychat? Co by mel podle tebe delat?

Re: nesumarizovat
Autor: xp3 Datum: 24. 03. 01:34
Minimálně by měl pozdravit: „Dobrý den." Naučit se alespoň ten nejběžnější pozdrav je základ slušnosti!

Re: nesumarizovat
Autor: +++ Datum: 24. 03. 01:51
To neni vsude stejne. V nekterych zemich je normalni, ze zakaznik ocekava, ze bude prvni osloven ci pozdraven kdyz vejde do obchodu.
Ja kdyz prijdu do kramu a reknu dobry den, tak dostanu dobry den zpatky a prodavace vubec nazajima co chci nebo jestli vubec neco chci. Co potom takovy cizinec ma delat?

Přispěvatelé redukující původní článek na základní kontaktní situaci, tedy na situaci nákupu, popisují prvních pár replik pozorovaných nebo potenciálních situací. Hodnotí verbální chování spojené s těmito replikami („neni nic horsiho kdyz mne prijde do obchodu cizinec neznajici ni slova cesky a bez ostychu ci jakehokoliv dotazu jestli se mluvi nemecky ci anglicky na mne povysene spusti ve sve materstine", „Minimálně by měl pozdravit: „Dobrý den." Naučit se alespoň ten nejběžnější pozdrav je základ slušnosti!"), ale proti těmto hodnocením je zformulován názor, že i „základ slušnosti" je málo, neboť neslouží k úspěchu komunikace, tedy přimět prodavače k tomu, aby vám prodal to, co si přejete.

Dalším podtématem je „Češi a cizí jazyky". Češi se srovnávají s občany jiných zemí ve znalostech cizích jazyků a ve „vnucování" angličtiny v hovoru s cizincem. Situace popsaná americkým novinářem je porovnávána se situací v zahraničí, jak dobře místní lidé umějí anglicky.

Nemecko
Autor: Shob Datum: 23. 03. 15:45
To jeste nebyl v Nemecku.Tam je to v tomhle ohledu jeste horsi,nez v CR.

Re: ss
Autor: Siegfried Datum: 30. 03. 17:38
Neboj se nejsme v tom Češi sami, například na islandu kde jsem se snažil mluvit jakž tak islandsky, a pro pomoc jsem si vložil do vět pár anglických výrazů, dopadlo to tak, že se mnou jinak než anglicky nemluvili. Prý že tak rádi mluví. Škoda.

Dále se na sociálních sítích cizinců a Čechů ukazuje, že přístup Čecha či cizince k hovoru může být ovlivněn tím, do jaké míry má možnost mluvit cizím jazykem.

Zajímala by mě příčina
Autor: Jarka Datum: 24. 03. 11:21
Uvažuju, proč čeští známí často nabízejí Scottovi hovor v angličtině. Asi přijde na to, v jakém prostředí se nejvíc pohybuje. Možná ti čeští známí se chtějí jen pochlubit, že umějí anglicky, nebo si chtějí ověřit, že to umějí. Doufám, že Scott nemá dojem, že Češi by neměli trpělivost mluvit s někým, kdo má cizí přízvuk a v češtině dělá občas chyby? Pokud vím, dost Čechů (aspoň těch ze střední generace a vzdělanějších) oceňuje, když si někdo dává práci a učí se obtížný jazyk malého národa, což čeština je. Ona je těžká i pro slovanské národy, třeba pro Rusy.

Re: Názor
Autor: Anezka Datum: 25. 03. 13:26
(půl řádku vypuštěno) Pohybuju se pracovně mezi cizinci a i přesto mě anglicky mluvit moc nebaví, mnohem radši mluvím svou mateřštinou. Proto třeba chci já naopak vyjít vstříc cizinci, aby se nemusel trápit s češtinou.
Takže milý Scotte a spol., nemusí to bejt jenom o „vychcanosti Čechů, který se chtěj předvádět". Osobně mnohem radši mluvím česky a když vám to tedy víc vyhovuje, nemusim se aspoň s angličtinou namáhat.

Tyto příspěvky objasňují výhody, které jsou spojené s tím, že člověk může v dané situaci mluvit svou mateřštinou, a navíc že mnoho lidí svou mateřštinu prostě preferuje. Jde též o apel na původního autora a na případné další, kteří jsou stejného názoru (i když není jasné, jestli ti tyto příspěvky vůbec čtou), aby problematiku nezjednodušovali. To je zajímavé, protože zjednodušení reflektuje nejspíš pohled toho, kdo zpověď cizince původně zaznamenal.

Poslední dominující podtéma obsahuje celkovou kategorizaci Čechů podle jejich vztahu k cizincům a menšinám uvnitř vlastních hranic. Obraz tohoto vztahu též plyne z rekonstrukce komunikační události. Tyto příspěvky charakterizuje použití kategorií s negativním odstínem.

Názor
Autor: Názor Datum: 24. 03. 20:55
Češi se prostě rádi vytahují...
celý národ, jeho naprostá většina, trpí komplexem méněcennosti, a tak chtějí předvádět, jací jsou už světáci...
Místo aby slušně vyšli dotyčnému vstříc, frajeří buransky...
Čech si prostě neumí představit, že by někdo CHTĚL se učit česky, že by někdo MĚL zájem jiný než komerční nebo sexuální...
Sláma čouhá z bot.
Chování a smysl pro takt a etiku u nás chybí.
Nešlehám se sebemrskačsky, neb v ČR nežiji.

Pouze konstatuji, co zažívám.
(6 řádků vypuštěno)

Re:Názor
Autor: Shob Datum: 25. 03. 23:36
(3 řádky vypušteny)
Nez mi zacnes nadavat,ze jsem ceskej buran a podobne,tak te radeji upozornim,ze take ziji v cizine. A v zivote by me nenapadlo se chovat tak jako ty.Je mi na bliti z lidi,kteri se odstehuji do ciziny a mluvi o sve puvodni zemi,tak jako ty.
TVOJE chovani je vrchol buranstvi.
Drtiva vetsina lidi na zapade se totiz chova velmi podobne jako cesi.Napriklad v CR vsichni mluvi o ceske zavisti a prekvapeni stejne zavistivi lide jsou i v Nemecku.V CR nadavaji na politiky,ale muzu ti uprime rict,ze oproti belgickym nebo francouzkym jsou inteligetni a rozumni lide.

Re: HLE: jaká to tolerance...
Autor: Shob Datum: 31. 03. 20:42
Hlupaky najdes vsude.To neznamena,ze cesi,nebo jakykoli jiny narod je narod buranu.
k tomu všemu.

Autor: Poslední Datum: 08. 04. 15:32
Buran - Bauer - Bure.
Sedlák.
Co sedlák nezná, nežere.
Sedlák = aprironě konzervativní.
Hlídá si to.
Čupera byl výjimkou.
Dělníci jste nebyli, intelektuály kopírovali.
Jste burani, ve smyslu sedláci.
Váš jazyk podmiňuje vaše myšlení, ne naopak.

V této ukázce vidíme sérii obsáhlých replik posouvající téma rekonstrukce komunikační situace do jiných oblastí, v nichž by se mohli nositelé různých etnokategorií chovat stejně či odlišně. Tento poznatek se ukáže jako nápadný v sebeprezentaci a „kvalifikaci" o daném tématu mluvit – najdeme tu víc názorů na to, jak vypadá vztah mezi zážitky v cizině a schopností situaci objektivně popsat. Sledujeme navíc použití kategorie „buran" a debatu o tom, jestli se má chápat jako kategorie inteligenční („hlupaky najdes vsude..."), nebo jako kategorie společenské vrstvy („Co sedlák nezná, nežere..."). Slovo se v zásadě vyskytuje v podobě tzv. „flaming" neboli slovních útoků na dalšího přispěvatele. Ty se na různých fórech objevují v té míře, v jaké je fórum moderováno.

Závěrem bych chtěla upozornit na to, že celkový obsah sdělení cizinců v *původních* článcích je důležitý až druhotně – uvádí pouze tematiku, která ve své koherenci podmiňuje vznik dialogické sítě a její trvání. To, co je primární, tedy proč toto sdělení bylo vybráno a příslušně prezentováno v českých médiích, nám pomáhají určit právě diskusní fóra, která ho doprovázejí. Je třeba vidět, že i když autoři původních zpovědí k článku rubriky „Český šok" jsou cizinci, skutečný dialog v jejím rámci (tedy vytvoření problematiky) se odehrává mezi Čechy jakožto přispěvateli internetové diskuse, novináři a redaktory připravujícími rubriku.

Zdrojů diskursu o interkulturním a jazykovém kontaktu v ČR je čím dál tím víc. Najdeme je např. v celé řadě populárních knih, v průvodcích a materiálech pro lidi, kteří cestují do ČR, i v médiích – v televizních pořadech (např. „Pohled zvenku" na ČT), rozhlase, novinách a časopisech. Pro tyto zdroje a příslušné aktéry je však charakteristické to, že se účastní dialogů, do kterých mohou přispívat jen určití, často mediálně vybraní lidé. Specifičnost internetových fór spočívá v tom, že do nich může psát širší škála lidí, a to anonymně a v té míře, jak sami chtějí, respektive jak jim povolí moderátoři. Diskuse o těchto tématech funguje již století, ale až v posledních deseti letech se široce uchovává, a tak se stává součástí veřejného diskursu.

Tamah Sherman

Literatura

CROWN, D. Mluví se v České republice ještě česky? *Čeština doma a ve světě*, 1996, roč. 4, s. 150–155.
HAŠOVÁ, L. Jak a o čem se diskutuje v internetovém čtenářském klubu: (BTW např. přechodníků je IMHO škoda). *Naše řeč*, 2003, roč. 86, s. 57–70.
NEKVAPIL, J., LEUDAR, I. Sekvenční struktury v mediálních dialogických sítích. *Sociologický časopis*, 2002, roč. 38, s. 483–499.

Čeština pro cizince na internetu

Výuka češtiny pro cizince i obor, který je nyní již tradičně označován termínem čeština jako cizí jazyk, procházejí v posledních desetiletích významnými změnami obsahu i formy. Tyto změny se netýkají jen postupně zaváděného evropského modelu standardizace kurikul, studijních programů a jejich výstupů, ale i metod a forem práce v kurzech, tedy v konkrétních podmínkách realizované individuální či skupinové výuky. Právě v těchto oblastech se může zásadním způsobem uplatnit internet.

Cílem tohoto příspěvku je podat přehled dosavadního využívání internetu v češtině pro cizince i v češtině jakožto cizím jazyce a nastínit další možnosti, tedy odpovědět na tyto základní otázky využití internetu v oblasti češtiny pro nerodilé uživatele: Do jaké míry může internet pomáhat lektorovi kurzu češtiny pro cizince? Do jaké míry a jak může internet pomáhat konkrétnímu frekventantovi konkrétního kurzu? Co z češtiny pro cizince a z češtiny jako cizího jazyka zveřejnit na internetu?

Odpověď na první otázku je na jedné straně velmi jednoduchá, ale na druhé straně vyvolává celou řadu otázek dalších. Především je třeba si ujasnit, jaké informace potenciální učitel češtiny pro cizince na internetu hledá. Tento lektor zpravidla nepochybuje o tom, že právě jako rodilý uživatel češtiny svou novou roli zvládne, a tak hledá toliko přehled dostupných učebnic. V takovém případě může být velice úspěšný hned na několika adresách nakladatelství a vydavatelských domů u nás i v zahraničí, které v současné době nabízejí opravdu širokou škálu učebnic.

Pokud se lektor snaží najít radu, jak naučit češtině konkrétního cizince, může se informovat např. na stránkách *Asociace učitelů češtiny jako cizího jazyka* – www.auccj.org. Toto občanské sdružení bylo oficiálně zaregistrováno na sklonku roku 2002 a jeho první valná hromada se konala 4. června 2003. Asociace sídlí v Ústavu jazykové a odborné přípravy FF UK v Praze-Hloubětíně a současnou předsedkyní je Mgr. Jana Čemusová. Od letošního akademického roku funguje také moravská větev této asociace, a to na katedře bohemistiky FF UP v Olomouci.

Uspořádání webových stránek AUČCJ sleduje základní cíle této organizace, k nimž patří především výměna zkušeností s výukou cizinců. V současné době tam zájemce najde rady, jak postupovat při výuce studentů se vzdálenou mateřštinou, např. Arabů, Korejců a Vietnamců. Pozornost je věnována také

sociokulturním aspektům výuky mimoevropských studentů. Na stránkách asociace je zveřejněn i poměrně vyčerpávající přehled dostupných učebnic přes nejrůznější jazyky i bez mediačního jazyka, a to s podrobnými anotacemi a komentářem k jednotlivým titulům, většinou přímo od jejich autorů.

Podobnou funkci v mezinárodním měřítku má Mezinárodní asociace učitelů češtiny pro cizince (*International Association of Teachers of Czech*, dřívější The North American Association of Teachers of Czech): www.language.brown.edu/NAATC/. Kromě programového prohlášení a odkazů na mnoho dalších institucí, které se zabývají výukou češtiny v zahraničí, najdete na stránkách této asociace i elektronickou podobu časopisu Czech Language News. Ten přináší odborné studie, ale také informace o novinkách v oblasti učebnic, o realizovaných konferencích a setkáních zahraničních i českých bohemistů. Není bez zajímavosti, že právě v tomto časopise uveřejnil anglickou verzi svého kontroverzního textu o místě obecné češtiny v češtině a o češtině vůbec známý americký bohemista Charles Townsend (Currently Spoken Czech Through the Eyes of a Foreign Bohemist. *Czech Language News*. Spring 2003, s. 2–6).

Konkrétní a velmi návodná doporučení k metodice výuky češtiny jakožto cizího jazyka i s příklady lze najít na stránkách známé lektorky češtiny pro cizince Lídy Holé www.czechstepbystep.cz, a to i s vtipně formulovaným učitelským „desaterem". Autorka na uvedené internetové adrese poskytuje i metodickou příručku ke své učebnici Czech step by step a další doporučení a rady pro osvěžení výuky v individuálních a skupinových kurzech, např. Co lze dělat s International Words in Czech? Jazykové hry. Co lze dělat s písničkami? Zprostředkovací jazyk ve výuce češtiny pro cizince – ano, či ne? Kromě těchto návodů najdeme na zmíněných stránkách i úvahy o typických a často diskutovaných problémech češtiny jako cizího jazyka, např. o slovesném vidu, slovosledu, o formách a významech některých pádů. Tyto texty si sice nekladou za cíl být fundovanými a odborně dokonalými studiemi na daná témata, ale jistě přinášejí mnoho zajímavých postřehů a doporučení, čeho se při výuce vyvarovat. K pozoruhodným počinům patří v tomto smyslu jistě také detailní návod, jak s cizinci efektivně číst adaptovanou verzi Povídek malostranských. Vytvořený algoritmus čtení je poměrně dobře využitelný při četbě jakéhokoli autentického textu.

Co na internetových stránkách může nalézt frekventant kurzu, student učící se češtině? Soubor informací k výuce češtiny pro cizince, ale ne přímo metodických, je místěn např. na stránkách www.bohemica.com. Jde o anglické texty přibližující cizincům češtinu, českou realitu, významné osobnosti českého

původu a také charakteristiku Čechů. Stránky spravují Dominik Lukeš a Jitka Kauerová a jejich adresátem jsou zahraniční studenti Hieronymovy koleje v Praze, proto zde najdeme i možnost připojit se k on-line kurzu. Volně jsou nabízena cvičení trénující zejména českou flexi, slovosled, překlad.

Z hlediska mého pohledu na češtinu pro cizince na internetu je mnohem zajímavější, že lze na této internetové adrese najít i tzv. Zlaté stránky českého jazyka s oddílem Trivia. Tam mohou získat zahraniční zájemci o češtinu zevrubné poučení o vztahu češtiny k indoevropským jazykům, stručný přehled vývoje českého jazyka, významná data z české národní historie i podrobné výklady k typu češtiny. Cenné jsou jistě i přehledy idiomů a seznam deseti nejčastějších a svým způsobem nejkomičtějších pochybení v českých komunikátech anglicky mluvících cizinců. Autoři se pokoušejí vyrovnat i s nelehkým úkolem, kterým je bezesporu funkční stratifikace češtiny a zastoupení jednotlivých útvarů národního jazyka ve výuce cizinců.

Jak obtížné a zajímavé může být studium češtiny, je vidět např. i z diskusního fóra, které je taktéž součástí stránek a které může poskytnout učiteli češtiny pro cizince cennou zpětnou vazbu. Např. 29. srpna 2005 se na fóru objevil dotaz: *Some dictionaries site „říci" and other „říct". I imagine this is because of the history of the change of writing rule. Please tell me the history of these words.* Pozoruhodná je i žádost o odpověď: *Can someone tell me why „bývat" is used in the following sentence rather than just a normal past tense? – Aby se uředník nezdržoval měněním peněz bývá u pokladny tabulka s nápisem* ... (11. října 2005)

Velmi frekventované jsou dotazy vyplývající z konkrétních diferencí mezi jazyky – např. 1. září 2005: *Is „ústa" singular or plural? – I understand that the mouth is a concept of a vacant space. One thing. It is not lips or tongue. But do Czech people understand mouth as an organ composed of two parts? Just as lips? Or it just happened that expressions of mouth and mouths are the same? This stupid question never let me sleep at night.* Za přečtení stojí i odpovědi, protože zahraniční studenti si zhusta radí navzájem.

Na stránkách www.bohemica.com najdeme také seznam nejfrekventovanějších frází, které mají cizinci usnadnit pohyb po historickém území češtiny. Jsou doprovázeny výslovnostním přepisem na bázi angličtiny.

S podobným slovníkem a celou řadou dalších informací určených zájemcům o seznámení s češtinou a českou realitou se lze setkat i na dalších webových stránkách, a to na adrese www.locallingo.com. Určitým problémem je to, že jsou zde k aktivnímu použití v mluveném kontaktu doporučovány některé tvary,

které jsme si zvykli hodnotit jako knižní: např. zde najdeme jen infinitivy na *-ci*, nikoli na *-ct*, podobně pouze *děkuji*, *kupuji*.

Velkou předností tohoto portálu je to, že jsou zde české texty většinou opatřeny zvukovou nahrávkou, takže si student může poslechnout správnou výslovnost obtížnějších hlásek a jejich kombinací, i když výběr takto realizovaných slov je doslova náhodný. Např. hláska -š- je představována na slovech *šiška*, *myš* a *škola*, hláska -ť- na slovech *rtuť*, *kotě*, *tisk*. Podobně jako stránky www.bohemica.com přináší i www.locallingo.com užitečné informace k pohybu cizince po historickém území češtiny.

Poslední adresou, na niž chci upozornit a která se na rozdíl od předcházejících obrací především ke slovanskému publiku, je www.slavic-net.upol.cz. Je to portál, který vznikl jako výsledek projektu v rámci programu Socrates Lingua 1 – Slavic Network – Jazyková a kulturní integrace a který je společným dílem šesti univerzit ze šesti evropských zemí: Polska, České republiky, Slovenska, Slovinska, Německa a Bulharska. Cílem projektu, jak na jeho internetové prezentaci můžeme zjistit, je podnítit zájemce ze slovanských i neslovanských zemí k poznávání slovanských jazyků (polštiny, češtiny, slovenštiny, slovinštiny a bulharštiny) a také poukázat na podobnosti a rozdíly v jazycích a kulturách daných zemí. Na internetové stránce projektu najdeme témata jako zdvořilostní fráze, doklady, obchody, doprava, jídlo, služby, pošta, setkání, hotel, zdraví atd. Každé téma ilustruje jeden nebo více rozhovorů, některé fráze jsou lexikálně rozpracovány. Uvádějí se i příklady z české beletrie a české překlady cizích literárních děl. Nechybí ani písně z oblasti tzv. středního proudu.

Je otázkou, zda portál plní své poslání, protože představení češtiny v této internetové prezentaci je nápadně zatíženo dobově módním výrazivem a dobově podmíněným výběrem ilustrativních textů. Nacházíme tu např. v tzv. neoficiálních omluvách slovo *sorry*. V oddíle Poděkování s označením méně oficiální čteme *strašně děkuji*, k pozdravům bylo zařazeno *ahojky*, *čauky*. Postrádáme tedy respektování funkční stratifikace češtiny, přihlédnutí k specifikům formálního a neformálního komunikačního kontaktu, mluvenosti a psanosti, zejména chybí upozornění na tzv. obecnou češtinu. Je patrné, že představený jazykový materiál nevychází z objektivní analýzy, ale promítá se do něj úzus autorů[1].

Přes některé problémy lze konstatovat, že internet může poskytnout dostatek informací potenciálnímu lektorovi češtiny pro cizince (doma i v zahraničí), včetně přehledu učebnic a nejefektivnějších a nejnovějších metod práce v kurzech. Lektor může načerpat mnoho inspirativních podnětů pro svou práci

i z portálů informujících o charakteru češtiny, o České republice a Češích, které bývají určeny primárně zahraničním studentům.

Nejvíce možností využití skýtá internet samozřejmě lektorům přednášejícím na zahraničních pracovištích, která jsou od České republiky vzdálenější. Evidentní je např. přínos v oblasti sociokulturní. V tomto případě se však spíše využívá internetových stránek určených rodilým uživatelům češtiny, ale ty nejsou v tomto příspěvku analyzovány.

Všem studentům učícím se česky (na historickém území češtiny, v blízkém i vzdáleném zahraničí) přináší internet vítané zpestřující prvky, a to včetně zvukové nahrávky obtížných hlásek a slov, on-line tréninků flexe a jazykových her. Velmi inspirativní je pro studenty i lektory fórum o českém jazyce. Internetově prezentovaný jazykový materiál je různorodý a kvalitativně rozmanitý, navíc se uvádějí jazykové prostředky v běžné mluvě rodilých uživatelů frekventované a rozhovory nejsou přikrašlovány. Jen ojediněle se vyskytují knižní až archaické podoby, příp. slangismy.

Jaké další možnosti nabízí internet výuce češtiny pro cizince? Především by měly být na internetu přístupny referenční popisy češtiny pro cizince podle Společného evropského referenčního rámce pro jazyky[2] (ten je dostupný na internetu v angličtině na portálu Rady Evropy). Pro češtinu jsou evaluovány celkem čtyři popisy úrovní a jedna (Prahová úroveň) byla publikována tiskem již v roce 2001[3], přesto je ale málo rozšířena a využívána při tvorbě nových učebnic. Důvodem k umístění popisů na webové stránky je pokus odstranit často mylný a neinformovaný výběr jazykových prostředků pro jednotlivé referenční úrovně, tedy tzv. začátečníky, mírně pokročilé a pokročilé. Jistě by bylo tímto způsobem eliminováno i nepromyšlené ověřování rozsahu komunikační kompetence, které je mnohdy zcela neprůkazné a zavádějící z hlediska dalšího uplatnění cizince, např. na trhu práce v České republice. Pro internetový portál referenčních popisů hovoří i tendence legislativně upravit možnost nabytí občanství České republiky na základě ověřené komunikační kompetence v češtině na úrovni B1 podle Rámce. Takové zveřejnění standardů by jistě urychlilo i plánované zavádění tzv. Evropského rámce kvalifikací.

Marie Hádková

Poznámky

[1] Prof. PhDr. Marie Sobotková, CSc., s kolektivem.

[2] *Společný evropský referenční rámec pro jazyky.* 1. české vydání. Olomouc, 2002.

[3] ŠÁRA, M. a kol. *Prahová úroveň – čeština jako cizí jazyk.* Štrasburk, 2001.

Několik poznámek k on-line zdrojům češtiny[1]

Projekt Evropské komise „Elektronická Evropa" (eEurope)[2] je zaměřený na podporu ekonomické a technicko-vědecké konkurenceschopnosti Evropy, především ve vztahu k USA a Japonsku, usiluje o vytvoření informační společnosti a je spojen s propagací evropské kultury, růstem evropského vlivu ve světovém informačním prostoru a s bojem o uživatele. Skládá se z celé řady programů, a to jak na úrovni Evropské komise, tak na úrovni jednotlivých zemí EU. Jádrem projektu „eEurope" je program „e-Content", jehož cílem je zejména tvorba a šíření kvalitních internetových informací, které mají odrážet bohatství, různorodost a jazykovou pestrost kulturní mnohotvárnosti evropských národů a uspokojovat konkrétní kulturní, vědecké a vzdělávací požadavky uživatelů.

Digitalizace informací o kulturním a vědeckém dědictví je tak prvním krokem k uskutečňování cílů jednoho z nejvýznamnějších projektů Evropské komise. Jako potvrzení této myšlenky a příklad jejího naplňování mohou sloužit další programy – „MINERVA"[3] a „MINERVA PLUS", zaměřené na síťovou spolupráci mezi ministerstvy kultury zemí EU. Předpokládají koordinaci a také posílení aktivit týkajících se digitalizace kulturního a vědeckého dědictví (program „MINERVA PLUS" navazuje na program „MINERVA" a počítá se v něm i s účastí nových členů EU, dále Ruska a Izraele).

Digitalizace zdrojů, a tím i zpřístupnění informací o jednotlivých jazycích nejširšímu okruhu uživatelů pomocí globální sítě s náležitou odbornou úrovní se jeví jako nezbytný krok. On-line přístup k takovým zdrojům by mohl pomáhat uživatelům ke zvýšení kultury písemného vyjadřování, usnadnil by přepínání jazykových kódů a obecně by přispěl i ke kultivování spisovné normy v psané komunikaci.

Internet nabízel už v roce 2005 velké kvantum informací o českém jazyce. Jejich detailnější analýza však prozrazuje, že ve valné většině nejde o oficiální zdroje. Je nutné zdůraznit také jejich nestálý charakter: některé jsou momentálně nedostupné, další vznikají a jiné zanikají. Ze stránek, které jsou relativně stálé, uvádím „První oficiální moravsko-český slovník"[4] (autoři Jan Jurásek, Jana Hrušková, Vít Jurásek, Vladimír Cabicar, Jana Jurásková). Tyto stránky jsou věnovány územním varietám češtiny a autoři také dokládají teritorium výskytu jednotlivých lemmat pomocí mapy. Jsou zde určeny i cíle, kvůli kterým byly tyto stránky vytvořeny. Hlavním z nich je napomoci porozumění mezi „Čecháčkem" a „Moravákem". Autoři sami přiznávají, že stránky vznikly původně jako recese, což současně vylučuje jejich aspiraci na odbornost.

Vážněji jsou pojaty internetové překladové on-line slovníky, ale i ty jsou bohužel neoficiální. Kvalitu zde nabízených informací není možno ověřit jinak než důkladným odborným rozborem; na internetu může kdokoli zveřejnit cokoli a spolehlivost informací může být značně diskutabilní. Proto se pokusím přiblížit obsah alespoň několika oficiálních stránek pracovišť zabývajících se češtinou.

Stránky Ústavu pro jazyk český AV ČR[5] obsahují odkazy ke klasickým tištěným zdrojům, kterými se rozumí publikační činnost jeho pracovníků. Vedle nich tu funguje jazyková poradna[6], kde lze získat základní informace a rady týkající se českého jazyka. Zájemce se zde na základě zaslaného dotazu dozví, jak se píše, vyslovuje, skloňuje nebo časuje příslušné slovo, získá informace o jeho původu, významu a zda se v určitém kontextu užívá, či nikoliv. V rubrice „Na co se nás často ptáte" jsou vysvětleny nejfrekventovanější problémy psané i mluvené komunikace. Přesto se domnívám, že zde některé potřebné informace chybějí. Poradna odpovídá na e-mailové i telefonické dotazy tazatelů. K lepší informovanosti českých lingvistů by mělo napomoci Fórum JS[7], které je také součástí ústavních stránek (účast je však podmíněna registrací).

Bylo by však prospěšné, kdyby Ústav pro jazyk český umístil na své stránky aktuální výkladový slovník, slovník cizích slov nebo frazeologismů, bibliografii české lingvistiky. Například i on-line přístupná databáze PČP je provozována firmou Zásobování, a. s., nikoliv bohemistickým pracovištěm.

Stránky Českého národního korpusu[8], akademického projektu zaměřeného na budování korpusů především psané češtiny, zpřístupňují jak psané, tak mluvené korpusy současného jazyka. Oba korpusy psané češtiny obsahují dohromady 200 milionů textových slov. Jejich maximálnímu zpřístupnění napomáhá elegantní a jednoduché řešení otázky autorských práv, a to formou písemného závazku uživatele, že korpusy komerčně nevyužije. Zájemci o práci s jazykem tu najdou rady, jak korpusy používat, a také řadu odkazů na korpusy slovanských a neslovanských jazyků.

Stránky Ústavu teoretické a komputační lingvistiky FF UK[9] jsou také ryze odborné, resp. určené studentům. Obsahují řadu cenných odkazů na partnerské instituce, na grantové agentury i na vlastní a zahraniční lingvistickou produkci. Menší elektronická knihovna nabízí materiály k výuce. V sekci „Lingvistické odkazy" najdeme i odkaz užitečný pro širší okruh zájemců; jde o nejstarší a také nejrozsáhlejší projekt veřejné on-line knihovny, všeobecně známý „Gutenberg"[10].

Díky grantové podpoře Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR vznikl v letech 2002 až 2003 portál Český jazyk[11], který poskytuje studentům

učitelských a filologických oborů široký zdroj informací o jazyce. Tento projekt zajišťují pracovníci katedry českého jazyka a literatury Pedagogické fakulty UP v Olomouci. Je zde stručný teoretický výklad k některým jazykovým podsystémům, praktická cvičení, odkazy na základní tištěnou odbornou literaturu, slovníček jazykovědných termínů a také diskusní fóra.

Pohled na současný český jazyk nabízí na svých stránkách Český rozhlas 7 (Rádio Praha)[12] v rubrice „Čeština, jak ji neznáte". Jde o stránky rozhlasové, a tak si lze veškeré příspěvky také vyslechnout. Nejedná se o kurz českého jazyka, ale spíše o povídání o češtině a jejích proměnách v závislosti na společenském životě a na historii, o různých jazykových zvláštnostech a zajímavostech. Seriál připravovalo několik autorů, mezi nimi Věra Schmiedtová a Michaela Swinkels-Nováková.

Jako zajímavá, užitečná a možná i inspirativní se proto jeví prezentace informací o problémech jazykové kultury (zejména psané komunikace) na státní úrovni v Rusku. Informační portál Ruský jazyk[13], založený v červnu 2000 na podnět a za finanční podpory ruské vlády, umožňuje pohodlný přístup k on-line slovníkům a k dalším užitečným informacím včetně jazykové poradny všem návštěvníkům. Je tu zajištěna i patřičná odborná úroveň. Portál je primárně určen pracovníkům sdělovacích prostředků na základě názoru, že jazyk sdělovacích prostředků představuje nejvýznamnější jazykový vzor. Na své si tu přijdou ale i učitelé ruštiny, studenti a také všichni, kdo chtějí správně psát. Portál představuje jakési lingvistické vademekum, obsahuje slovník pravopisný, výkladový, slovník ruských synonym a antonym, slovník ruského argotu aj. V jeho preskriptivní rubrice „Pismovnik" se zájemce dozví o různých stylech psaných projevů, a také jak psát životopis, referát, recenzi, adresu nebo žádost, jak se oslovuje, cituje nebo jak se užívají zkratky. Význam frazeologismů se vysvětluje ve stále doplňovaném slovníku, který sestavuje jazyková poradna a také její návštěvníci. Nezapomnělo se ani na diskusní fóra a chloubou portálu je i on-line časopis s tematikou týkající se ruštiny.

S jistotou lze tedy konstatovat, že v 21. století se ruskému jazyku a jeho uživatelům dostává elektronické péče a popularizace. Informace o ruštině jsou navíc systematizované a koncentrované na jednom místě, a tak v maximální míře přístupné širokému okruhu uživatelů. Totéž však zatím nelze říci o existujících on-line zdrojích češtiny, kde se stále otevírá řada možností, které na své naplnění teprve čekají.

Mychajlo Fesenko

Poznámky

[1] Pojmem on-line zdroje češtiny jsou v tomto příspěvku označeny elektronické stránky o češtině, které jsou přístupné v síti internet v režimu on-line.
[2] http://www.europa.eu.int/information_society/eeurope/2005/index_en.htm
[3] http://www.minervaeurope.org/
[4] http://morce.slovniky.org/index1.htm
[5] http://www.ujc.cas.cz
[6] http://www.ujc.cas.cz/poradna/porfaq.htm
[7] http://www.ujc.cas.cz/js/
[8] http://ucnk.ff.cuni.cz/.
[9] http://utkl.ff.cuni.cz
[10] http://www.gutenberg.org/
[11] http://cz-language.upol.cz/
[12] http://www.radio.cz/cz/aktualni/cestina
[13] www.gramota.ru

Číst nemusíš, stačí stáhnout (?)

Zadáme-li do kteréhokoli internetového vyhledavače spojení „čtenářský deník", zobrazí tisíce odkazů na čtenářské deníky dostupné v elektronické podobě nebo na inzerci vydavatelství a prodejců čtenářských deníků v tištěné podobě. Zde se zaměříme na rysy internetových čtenářských deníků žáků druhého stupně základních škol a studentů škol středních. Práce s jakýmkoli typem dat na internetu je velmi citlivou záležitostí. Na internet sice můžeme, z čistě technického hlediska, vložit cokoli a nalezneme na něm téměř jakýkoli typ informací, ale vytváření obsahu stránek a nakládání s nimi podléhá právním normám, v tomto případě zejména autorskému zákonu. V případě vypracovávání studentských referátů se při manipulaci s informacemi z internetu jedná o etický problém přivlastňování si cizích myšlenek a práce.

Vedení čtenářského deníku má vést ke zlepšování čtenářské gramotnosti. Žák se má naučit zařadit dílo do kulturně-historického kontextu doby i do kontextu tvorby autora, popsat strukturu díla – kompozici, roli vypravěče a postav, jazykové plány, vyjádřit hlavní myšlenku díla, reprodukovat děj, vyjádřit svůj postoj k přečtenému atd. I nejlepší úmysly často dláždí cestu do pekel a v praxi je vedení čtenářských deníků činností mezi studenty přinejmenším neoblíbenou.

V dřevních dobách se obsahy děl opisovaly ze záložek, doslovů a od kamarádů, dnes stačí zadat, vybrat a vytisknout. Ve svých článcích na stránkách www.ceskaskola.cz upozorňují na etické problémy spojené s tzv. „stahováním" celých informačních celků z internetu M. Hausner (2002) a R. Sarközi (2002). Zdá se, že studenti považují stahování referátů za naprosto přirozenou věc, nebo k němu přistupují se značnou mírou pragmatičnosti, např. na internetových stránkách jedné třídy ústecké obchodní akademie nalezneme pod odkazem „čtenářský deník" (řečnickou?) otázku *Co budem stahovat?* (viz příloha A). Na internetových stránkách poskytujících materiály ke stažení, „chatech", ICQ apod. se objevují zoufalé žádosti o pomoc s vyhledáváním informací, lépe řečeno žádosti o vypracované referáty (viz příloha B), které však v době, kdy se internetové stránky požadovanými informacemi hemží, působí jako projev neschopnosti nejen požadovaný úkol samostatně vypracovat, ale ani hotové dokumenty vyhledat. Naštěstí pro líné, neschopné nebo jen zoufalé studenty existují internetové stránky, jejichž majitelé nabízejí sepsání požadovaného elaborátu za úplatu třeba do druhého dne.

Vraťme se však ke čtenářským deníkům na internetu. Pro účely příspěvku je dělíme do tří skupin:

I. internetové stránky nabízející „komplexní" služby – vypracované maturitní otázky a slohové práce, referáty na jakékoli téma, životopisy autorů, záznamy čtenářských deníků atd., např. www.ctenarsky-denik.cz, ireferaty.wz.cz;

II. čtenářské deníky, které si na internetu vedou různé zájmové skupiny, např. studenti jedné školy/třídy, členové skautského oddílu aj. – zpravidla s vědomím autority (např. učitel, správce sítě apod.), např. intosi.aspweb.cz/aktual/cd/cdenik.htm;

III. čtenářské deníky, které nalezneme na osobních stránkách nebo jako součást internetových deníků (blogů), např. www.multiweb.cz/misutka.

Účel a obsah uvedených typů čtenářských deníků se liší. Na stránkách typu I převládají tituly odpovídající požadavkům k maturitní zkoušce. Záznamy se často doslovně opakují a i grafická podoba řazení příspěvků (!) se na jednotlivých stránkách liší minimálně (viz příloha G). Jednou z výjimek jsou stránky s podtitulem „studentský underground", jejichž redaktoři nesmlouvavě odmítají příspěvky, které jsou již uveřejněny jinde (viz příloha H). V příspěvcích se objevují chyby věcné, stylistické a mluvnické (viz příloha E). Na internetových stránkách typu I je značný prostor věnován reklamě ve formě tzv. „bannerů" či odkazů a najdeme zde nejvíce odkazů na jiné internetové čtenářské deníky –

pokud bychom snad požadovanou knihu nenašli zrovna na stránkách, kterými listujeme.

Také čtenářské deníky, které najdeme na školních internetových stránkách typu II, reflektují požadavek použitelnosti ve škole, často bývají členěny do oddílů obsahujících zpracovanou doporučenou četbu dle ročníku a obsahují část zaměřenou na maturitní zkoušku. Autorem žákovské části školního webu bývá skupina nadšených studentů, nebo dokonce absolventů (např. stránky kolínského gymnázia nebo Klvaňova gymnázia v Kyjově), nad obsahem bdí oko učitelovo.

Typ III, tedy ty čtenářské deníky, které vznikají pro osobní potřebu uživatele, je buď zaměřen účelově – obsahuje tituly typu I a II (mnohdy stejně zpracované!), nebo odráží uživatelovy osobní zájmy a vkus (viz příloha C).

Jak již bylo řečeno, užívání internetu pro vyhledávání informací je záležitostí vyžadující pozornost a znalost právních norem. Za hlavní příčinu problému považujeme to, že žáci a studenti si dosud nezvykli citovat prameny, z nichž čerpají, a že informace, které najdou, nedostatečně ověřují. Chování takové skupiny studentů je jistě odsouzeníhodné. R. Sarközi (2002) by takové studenty dokonce „poslal na nucené práce".

Zaměříme se nyní na tvorbu osobních elektronických čtenářských deníků. Dnešní studenti se učí vytvářet internetové stránky, převádět texty do formátu html a pracovat s internetem v hodinách výuky informační a komunikační techniky. Rozhodne-li se student vytvořit si svůj vlastní čtenářský deník na internetu, čeká jej cesta technicky daleko náročnější, než kdyby si své poznámky sepsal na papír rukou nebo pomocí textového editoru. Ukázka D zobrazuje finální část tvorby domovské stránky, která byla původně výstupem maturitního projektu. Autor během dvou let zaznamenával problémy, s nimiž se potýkal při uvádění jednotlivých částí své internetové stránky do provozu. Realizace podobného projektu je příkladem realizace mezipředmětových vztahů, které jsou ve školských dokumentech skloňovány ve všech pádech, a navíc spojením činnosti u studentů oblíbené (tvůrčí práce na internetu) a méně oblíbené (vytváření referátu na zadané téma).

Při tvorbě vlastních internetových stránek mají studenti možnost realizovat zvolenou grafickou podobu nebo systém odkazů podle možností softwaru, vlastního přání, vkusu a schopností, obsah i podobu stránek mohou měnit podle vlastního uvážení a navíc jejich práci vidí nejen učitel, ale i širší veřejnost. Zároveň však, při nedostatečném systému zabezpečení svých dat, svou práci

doslova „dávají v plen" – srov. významy pleniti i plénum. V této souvislosti je však zajímavé, že na internetu funguje vysoká míra jakési solidarity a informační štědrosti. Časté jsou nabídky typu: *Stáhněte si... Stahujte... Download...* atd. (viz C). To vše zdarma. Autoři stránek upozorňují své návštěvníky na povahu informací, které na stránky umisťují, a dokonce odkazují na stránky jiné, v podstatě konkurenční.

V textu jsme již několikrát použili termín odkaz (link). Pro čtenářské deníky na internetu je charakteristická vysoká míra interaktivity, které je dosahováno umisťováním odkazů, pořádáním anket, v nichž se návštěvníci vyjadřují k úrovni webu formou on-line diskuse, možností připojení komentáře pod příspěvek, užitím počítadel, která prokážou, zda je o stránku zájem. Pomocí odkazu lze poslat jak své postřehy autorům webu, tak i poznámky k obsahu referátu, příspěvku do diskuse apod. nebo vepsat své postřehy do tzv. „návštěvní knihy" (guestbook).

V úvodu příspěvku jsme uvedli, že se nebudeme zabývat jazykovou úrovní referátů. Je však nutné zdůraznit jeden charakteristický rys zápisů do internetových čtenářských deníků: zápisy jsou vedeny tak, aby učitel nepoznal, že se jedná o „staženinu". Studenti, kteří stahují „své" úkoly z internetu, preferují referáty a zápisy záměrně jazykově nedokonalé, odpovídající jejich vlastním schopnostem, které by prokázali, kdyby se do plnění zadaného úkolu pustili. O příspěvky opsané ze záložek a doslovů knih není zájem, naopak ideální je, když poskytovatel na internetu připojí ke svému referátu vlastní hodnocení knihy, které je možno „stáhnout za své".

Prostředí internetu ovlivňuje jazyk okolí referátů (komentáře k příspěvkům, upoutávky na www stránky aj.). Časté jsou texty s prvky obecné češtiny (viz příloha A), které snad mají navodit soudržnou atmosféru tvůrců a uživatelů, bohužel také texty obsahující velké množství vulgarismů (viz příloha I), hřešící na anonymitu prostředí. Vzhledem k požadované co nejširší uplatnitelnosti textů chybějí texty psané v dialektu. Typické pro prostředí internetu je užívání termínů pocházejících z angličtiny, např. *link*, *guestbook*, *download*, *home*, *on-line* apod. (viz také příloha D). Jazyk „on-line" komentářů (viz příloha B) je blízký jazyku chatové komunikace, hodně se např. užívají přezdívky (nicky), např. *chichichi*, *Verurunka*, *Bikinka*, *Nikolla*, chybí diakritika a s tím souvisí nahrazování čárky nad samohláskami jejich opakováním (hroooozne, vuuuubec), což plní současně funkci zdůraznění; běžné je i užívání grafémů *sh* (= *š*), *x* (= *ks*), *g* místo *k*, *w* místo *v*, užívání anglicismů a zkratek odvozených z angličtiny (PLS = please = prosím) aj.

Syntaktická stránka doprovodných textů se vyznačuje jednoduchostí a stručností, časté je používání imperativu typu *Hledej*, *Přidej záznam*, *Stahuj*, *Doporučte*, *Pomozte*... nebo užívání nominálních konstrukcí podobně jako v reklamách. Mnohdy není ani textu zapotřebí, stačí grafické symboly, např. obrázek tiskárny, emoční indikátory – „smajlíky".

Tvorba čtenářských deníků nikdy nepatřila mezi úkoly, které by žáci a studenti přijímali s radostí. Na webových stránkách věnovaných pedagogické veřejnosti (ceskaskola.cz, kritickemysleni.cz, ucitelske-listy.cz) najdeme rady, jak žáky pro tuto aktivitu motivovat, různé možnosti zadávání struktury zápisu, povzbuzování žáků k tomu, aby otevřeně vyjadřovali své postřehy z četby a názor na přečtené (viz příloha J) atd. V archivu internetových stránek Učitelských novin dokonce nalezneme odkazy na dva čtenářské deníky na internetu. Učitelé jsou seznamováni se strategiemi obrany proti „staženinám" (Hausner 2002). V posledních letech navíc přibývají rady, jak v rámci mezipředmětových vztahů spojovat výuku češtiny a informační techniky. Tvorba vlastních internetových čtenářských deníků může být výborným způsobem, jak toto spojení realizovat tak, aby žáky práce bavila a byla pro ně přínosná, ale především aby si uvědomili, že vydávat cizí dílo za své se nemá, vždyť přece oni sami by nebyli rádi, kdyby si výsledky jejich práce někdo (s)prostě „stáhnul".

Kateřina Nogolová

Prameny

GROHOVÁ, J., MACHÁČEK, D. Děti nečtou. A když už, tak nevědí o čem. *Mladá fronta DNES*, 27. 12. 2002, s. 3. redakce - </Authors/default.asp?AUI=393> – 23. 1. 2003
<http://ucitelske-listy.ceskaskola.cz/Ucitelskelisty/Ar.asp?ARI=101010&CAI=2167&EXPS=%22%C8TEN%C1%D8SK%DD%2A%22+AND+%22DEN%CDK%2A%22> [cit. 2005-13-10].
HAUSNER, M. *Internet, referáty a podvod jako cesta k úspěchu.* <http://www.ceskaskola.cz/Authors/default.asp?AUI=31> – 7. 5. 2002
<http://www.ceskaskola.cz/ICTveskole/AR.asp?ARI=3396&CAI=2131> [cit. 2005-13-10].
HUBATKA, M. *Najít – Zpracovat – Prezentovat.* <http://www.ceskaskola.cz/Authors/default.asp?AUI=433> – 21. 3. 2001
<http://www.ceskaskola.cz/ICTveskole/AR.asp?ARI=2391&CAI=2129> [cit. 2005-13-10].
PETERKA, J. *Kde žáci hledají referáty a seminárky.* <http://www.ceskaskola.cz/Authors/default.asp?AUI=512> – 2. 12. 2002
<http://www.ceskaskola.cz/ICTveskole/Ar.asp?ARI=100893&CAI=2129&EXPS=%22%C8TEN%C1%D8SK%DD%2A%22+AND+%22DEN%CDK%2A%22> [cit. 2005-13-10].
SARKŐZI, R. *Domácí úkoly aneb internet nemusí být školou podvodníků.* <http://www.ceskaskola.cz/Authors/default.asp?AUI=439> – 23. 5. 2002
<http://www.ceskaskola.cz/ICTveskole/AR.asp?ARI=3427&CAI=2129> [cit. 2005-13-10].

Odkazy z archívu Učitelských novin. (<http://www.ucitelskenoviny.cz/predmety.php?PHPSESSID=215afccac5b4d0cafa980f7666f370ac>)
www stránky čtenářských deníků viz příloha

Příloha

A

Co budem stahovat???
http://hustatridicka.unas.cz/denik.html

B

August 26, 2004 - 12:12 PM
Bara from Czech Republic
210311@atlas.cz <mailto:210311@atlas.cz>
hoj ahoj - hrooooozne moc nutne bych potrebovala od nekoho pomoc - cetla sem, ze mezi seminarnimi pracemi je take ERBEN VS: NEMCOVA (sSROVNANI POHADEK) toto tema jsem dostala za ukol taktez ja, ale totalne vuuuubec nic nevim! pokud nekdo neco mate, muzem si vzajemne pomoc! PLS urcite se nekdo ozvete!!!
http://hustatridicka.unas.cz/start.php?page=3

C

Stránky velmont.wz.cz jsou urceny všem studentum, kterí neradi ctou povinnou cetbu, potrebují informace o autorech ceské i svetové literatury, nesnáší psaní slohových prací, nemají v lásce vyhledávání informací k referátum, ci jsou líní vypracovávat maturitní otázky... Tyto stránky jsou k dispozici všem studentum a já doufám, že na nich najdete vše, co potrebujete...
http://www.velmont.wz.cz/

tento ctenárský deník:
- má velmi kvalitní vyhledávání
- obsahuje 260 zápisu z obsahu del všech žánru
- se vám snaží vyhovet rozširováním nabídky titulu podle jejich vyhledávanosti
- je nepravidelne rozširován o nové tituly
- je velmi prakticky usporádaný
- odkazuje na zarucene nejlepší ctenárské deníky, abyste meli možnost opravdu najít to, co hledáte
- vám nabízí možnost hned na hlavní stránku napsat prosbu ci pripomínku, aby ji každý videl.
http://www.jansmely.cz/denik/home/

Tento „virtuální ctenárský deník" slouží predevším jeho autorovi k tomu, aby si mohl listovat svými poznámkami o nekterých knihách, které precetl.
http://www.galeriemagda.cz/magda/vcd/index.php

Neznámý dobrodinec (Lenka ?) Vám posílá tento Velký Čtenářský deník <denik.htm>
http://www.maturita.cz/cestina/ctenar_denik/ctenarske_deniky.htm

D

Tak jsem si konecne udelal cas na moji homepage (no chvíli to trvalo – asi rok J). Starý web jsem zálohoval. Kompletne jsem predelal design (ten jsem použil z mého maturitního projektu). Dále jsem také nahradil všechny stránky formátu HTM formátem PHP. Všechen text je nyní ukládán do databáze

MySQL. Vyhodnotil jsem anketní otázku a vytvoril novou. Guestbook doznal taktéž vylepšení. Docasne jsem zrušil Hudbu (zde ješte nemám ucelenou predstavu o této sekci). Referáty ve CTENÁRSKÉM DENÍKU lze stáhnout ve formátu TXT, DOC, PDF (v plánu jsou další napr. pro Linux). Pribyla taky možnost vytištení referátu (bez bocních lišt). To je zatím asi vše.

Zverejneno: 2004-02-21 19:22:35 Napsal: XToni
http://www.xtoni.wz.cz/

E

Je to lyricko-epická básen, ve které básník lící krásy prírody a objevují se zde úvahy nad smyslem života. Básen se skládá z predzpevu, ctyrech zpevu a dvou mezizpevu.

Vecer 1. máje, kdy všechno dýchá láskou, sedí Jarmila na brehu jezera a ocekává svého milého Viléma. Místo jejího milého prichází prítel a oznamuje Jarmile, že „strašný lesu pán„ bude zítra popraven. Vilém zabil svého otce, kterého však neznal, nebot se stal svudcem jeho milé. Druh Vilémuv sdelili tuto smutnou zprávu Jarmile a odešel. Dívka se ze zoufalství vrhla do vln jezera. Vilém tráví poslední noc života ve vezení. Spoután na rukou i na nohou premýšlí o minu- losti svého života, o vecnosti, o smrti. Plne oddán svým myšlenkám ani nezpozoroval, že pro neho prišla stáž. Na popravišti zatím duchovní pripravují privítání pro odsouzenou duši. V lese truchlí tlupa loupežníku pro svého pána. Na úsvite vychází s odsouzencem pruvod vojska, provázen houfy lidí. Vilém stojí na popravišti, rozhlíží se po krásném kraji, loucí se s rodnou zemí a pudou. Pak je stat, telo jeho je lámáno a hlava je vztycena na kul.
http://mujweb.atlas.cz/www/rankankan/denik/2/7.htm

F

Název: Babicka
Autor: Božena Nemcová
Rok vydání: 1987,1885
Nakladatelství: Svoboda
Žánr: povídka
Místo, prostredí vesnice, Nymbursko
a doba deje: 19. stol.Strucný obsah: V první cásti prijíždí babicka za dcerou Terezou Proškovou na Staré belidlo k radosti ctyr jejích vnoucat - Barunky, Adélky, Jana a Vilímka. Poznáváme ji postupne jako ženu, která miluje práci, péci o hospodárství, ale taky prírodu doma i kolem, a je nesmírne citlivou vychovatelkou sverených detem. Pusobí príkladem svým vztahem k domovu, vlasti i k lidem. Ve svete podzámcí si uchovává lidskou dustojnost, ale i ucenlivou delnost, kde je treba. V druhé cásti vystupuje více do popredí zpodobení bohatých obyceju od mesíce k mesíci (dracky, prástky, Mikuláš, vánoce, vynášení smrti, zvyky jara i léta, dožínky a Kristina svatba). Základem dejové gradace je práve babiccina neokázalá starost o sousedy, kteri se octli v tísni. Svou prirozenou moudrostí prostou ponižování i vypínání získává respekt i paní knežny a její schovanky Hortenzie. Nemcová vykreslila kolem Starého belidla radu milých postav (mlynárovy, myslivce, Kudrnovy, Kristlu, Jakuba, Mílu), které spolu s babickou svými vzpomínkami a vyprávením obohacují povídku. Nejobsáhlejší odbockou, která ale prubežne splývá s hlavním dejem, je myslivcovo podání tragédie neštastné Viktorky.
Hlavní postavy: babicka Magdalena Novotná - prostá, moudrá, zkušená žena, laskavá a obetavá Baruncini rodice - Proškovi, matka je málomluvná, zpanštelá, otec prímý, sdelný, srdecný Hlavní myšlenka díla: úsilí ukázat harmonický život prostých lidí, dokonalého cloveka jako vzor lidskosti a ušlechtilosti

Kompozicní prostredky: nejednotný dej, rada obrazu z venkovského života spjatého s ústrední postavou. Kompozice má dve dejové pásma: 1. Príjezd babicky na staré belidlo, obraz života ve všech rocních obdobích. Prolog popisuje vzpomínky na babicku, epilog její poslední dny, epizoda príbeh Viktorcin. Projevuje se zde popisný realismus s prvky idealizace
http://denik.euweb.cz/

G

Už kolem 350 vydání se dockalo toto vrcholné dílo B. Nemcové, do kterého autorka uložila jednak své osobní vzpomínky na detství v ratiborickém údolícku, jednak živou ilustraci lidového folklóru a životní moudrosti prostých lidí. Vztah zámku a podzámcí autorka posunula blíž k podobe ideální, príkladné lidové obyceje zachytila chronologicky v cyklu zvykoslovného roku. (...)V první cásti prijíždí babicka za dcerou Terezou Proškovou na Staré belidlo k radosti ctyr jejích vnoucat - Barunky, Adélky, Jana a Vilímka.
http://www.sweb.cz/romanek.p/denik/n/nemcova.htm
http://mujweb.cz/skolstvi/vondruska/ctenar.html#babicka
http://mujweb.cz/zabava/ddvorak/www/111/ctenar2.htm#babicka
http://www.ctenarsky-denik.cz/index.php?akce=cist2&num=192
(...)

H

13. 10. 2005
NESCHVÁLENÉ PRÍSPEVKY:
Slohové práce: *Podzim hýrí barvami* (cerpáno ze ždíreckých novin - viz http://www.zdirec.cz/cz/art.php3?id=663)
Životopisy: *Stanislav Kostka Neumann* (zkopírováno z http://www.maturita.cz/referaty/referat_tisk.asp?id=4057)
Ctenárský deník: *Jan Werich - Osel a stín* (velmi podobné jako na http://www.superstudent.cz/upload/materialy/578.htm)

http://www.penkavcivrch.cz/cjl/?go=start
web Český jazyk a literatura s prízviskem „studentský underground"

I

Zuzka: horší stránky jsem ješte nevidela nic se tu nedá najít rychle si zmente tuhle stránku nebo vylepšete jinak vám sem nebude nikdo chodit
Ivana: no ja si nestezuju nasla sem to co sem potrebovala ale ovsem ne na tyhle strance ale musela sem si kliknout na odkaz na jinou stranu...
LUCINKA: NIC SE TU NEDÁ NAJÍT ZMENTE TO JE TO HRUZA.PORÁD SE UKAZUJE:Na dotaz.....jsem v tomto ctenárském deníku nenašel žádný odkaz!JE TO DOST TRAPNÝ A NUDNÝ
sylva: tak je to lepší než se dívat na karla Petr Zverina: je to horší než vila vyvolených jdete do píci
beljuhovna: Fuj. to je na blití!!! Horší stránky jsem nevidela, a to už mám hodne za sebou...
markéta: kdo znáte lepší ctenárský deník, tak mi pošlete adresu, díky markéta 16let (marketa.lanska@centrum.cz)
Otakar Jebavý: lepší stránky neznám!! Super Super Super gratuluju ani za kokot to nestojí
jaroušek: tož hej ani za tu picu bych to nevymenil...
Hugo Mašlicka: hledal jsem výpisky ke Kámásutre a ono hovno tady, asi se to budu muset naucit bez knížky! Holky máte zájem???

PhDr. Miloslav Samec: Máte tu tak akorát velý hovno, ani za tu picu to nestojí. Odsad budou akorát tak stahovat retardi, ale já jim dám...
ajulinka: nic tu nemate.proc tu mate same starsi spisovatele?? napiste napr.:MARY BARDOVOU
Petr: tak strašný vyhledávání sem ješte nevidel
ucitelka: hovno

http://jansmely.cz/denik/home

J
Jinak nevím co dodat. Me se dílo nelíbilo.

http://napravnik.cz/phpklokan/dilo.php

Poznámka: chybějící diakritika (čárky, háčky) není záměrem, ale důsledkem nedokonalého přenosu dat z internetu do tabulky v MS Word. Přenesená data záměrně ponecháváme v neopravené podobě, protože žáci často chyby ignorují a referáty odevzdávají v neopravené a neupravené podobě.

Víteco

Že se některá slova, lépe řečeno pozdravy, zkracují, jsem už do Vodňanských novin psala. Naschle – místo na shledanou, dobrej – místo dobrý den. Říkala jsem si, je to v dnešní uspěchané době možná šetření časem. Ale proč se teď naopak přidává před věty víteco nebo víšco, to jsem nepochopila. Člověk by čekal, že se tedy dozví něco nového - víte, co... Ale nedočká se. Dotyčný klesne hlasem, jako že teče, a pak pokračuje tím, co chtěl říct. Je to jen takový nanicovatý úvod.

Naposled mě překvapila jedna paní doktorka. Potřebovala jsem jistou informaci a tak jsem o ni požádala. Paní MUDr. mi řekla několikrát víteco, ale právě to, co jsem se chtěla dozvědět, jí z pusy nevyšlo. Jako by to bylo zaklínadlo. Víteco mimůžete.

Každá doba přináší do života, a tím i do lidské mluvy, něco nového. Nebo jenom jiného. Léta jsme byli zvyklí na paradentózu, a najednou je to parodontóza. Na zubech se nám už netvoří zubní povlak, ale plak. Je to V TOM, že všechno je jinak? Ne, je to O TOM ...

A to by v tom byl čert, abych si na to nezvykla i já!

-plach-

Vodňanské noviny, 2006, roč. 17, č. 3, s. 3

Medium aevum redivivum (Ke středověké komunikační mentalitě uživatelů webu)

Univerzální médium zastihlo češtinu, stejně jako jiné jazyky a možná hůře než jiné jazyky, poněkud nepřipravenu. Konec 20. století je pro české mluvčí tak trochu koncem antiky. Stále méně mluvčích je schopno dostát klasickým vzdělávacím modelům, v nichž maturita byla garancí suverénní znalosti spisovného českého jazyka, kdežto vysokoškolský diplom vstupenkou do aristokratické společnosti se suverénní znalostí jazyků několika. Stále přibývá těch, kdo předstupují před veřejnost se znalostí pouhých trosek toho, co se donedávna pokládalo za spisovnost (ačkoli si to nepřiznávají a necítí to tak), a nabízejí hybrid komunikační vulgárnosti s formální spisovností jako komunikační vzor nové doby. Způsob užívání zájmen a participiálních konstrukcí, způsob integrace cizích lexémů a jejich morfologické adaptace – to vše má stále častěji k tradiční české morfologii stejně volný vztah, jako je tomu v případě morfologie latinských spisů 6. a 7. století a jejího vztahu k donatovským gramatickým poučkám. Školní pojetí protikladu spisovnosti a nespisovnosti se stává pro nastupující generaci nesrozumitelným ze zcela pochopitelných důvodů: prestižní mluvčí užívají podobnou frekvenci tvarů obecněčeských jako tvarů spisovných a v písemných textech není leckdy situace jiná; pravopis jednoduše získal v řadě webových žánrů pravidla vlastní, na ÚJČ nezávislá.[1]

Stejně jako antickému světu přibyli i češtině minulého století k vnitřním rozbrojům nepřátelé vnější. Internet zasadil této jazykově nevyzrálé a k diglosii náchylné společnosti poslední ránu: rozdíl mezi jazykem psaným a mluveným, který sliboval uchránit spisovný jazyk alespoň pro písemné stylistické útvary, přestal být rovněž zřetelný, neboť nejčastějším útvarem je krátká textová zpráva, mail a chatový dialog. Na troskách staré civilizace neklade si mládež servítky – neváže se, odvazuje se. Aniž by si uvědomovala důsledky své živelné (a doufejme, že životadárné) destruktivnosti, stává se tato generace, s myší v jedné ruce a smart-phonem ve druhé, mentálně středověkou.[2]

1. Unum necessarium

Středověké křesťanské představě světa, jehož moudrost je uložena v jediné knize knih, bibli[3], a v němž antické svitky umí číst málokdo, dnes odpovídá představa světa, v němž vše je na síti sítí, zatímco číst umí málokdo. Mladá generace této iluzi věří s naivní bezprostředností, s onou směsí naivity a zpupnosti, jež byla kdysi tak typická pro ty, kdo odcházeli kázat křesťanství východním Prusům a Slovanům. Domněnka všeobjímajícnosti webu je stejně jako v případě bible psychologicky založena na skutečnosti, že jde o textový soubor dostatečně rozsáhlý, žánrově dostatečně pestrý a pokrývající dostatečnou škálu různorodých stanovisek, zájmů a potřeb. Procento těch, kdo „to své" nenalézají a uvědomují si to, je natolik nízké, že lze jejich výskyt řešit označením za osoby kacířské, či nepozorně čtoucí síť sítí. V tištěné knize umí málokdo hledat, ještě méně je těch, kdo ji umějí dokonce celou číst. Tisíce stran esejů z let 2000–2005, které jsou v mém archívu, dokládají, jak mnoho univerzitních studentů se domnívá, že kulturně prehistorické osoby před vznikem webu neměly vlastně žádné možnosti, jak nalézt hledanou informaci, pokud náhodou nevlastnily knihu, která požadovanou informaci obsahovala. Osoby narozené v osmdesátých letech minulého století nemají totiž, stejně jako průměrný člověk raného středověku, zkušenost s kamennými knihovnami (ačkoliv o jejich existenci vědí), natož s klasickými nástroji pro hledání v nich, jako jsou tištěné encyklopedie, thesaury, bibliografické soupisy, ročenky a různě strukturované knihovní katalogy. Memorování biblických pasáží a citáty proroků nahradilo memorování URL a znalost typických položek v menu webových prohledavačů a poštovních klientů. Co není v síti sítí, vzbuzuje nedůvěru. Stejně jako ve středověku je však současně velmi málo těch, kdo znají skutečný obsah tohoto jediného respektovaného zdroje a dokážou s ním odborně pracovat. Ostatně ideál odborné práce nahradil mýtus „profesionálního uplatnění", což je pojem obsahově zcela odlišný. Není třeba znát obsah webu, ale je třeba znát mýtus všeobecné dostupnosti všeho a mít božstva tohoto mýtu v úctě hodné časů křesťansko-pohanského synkretismu. Bourání mýtů nové doby neodpouštějí především ti, kdo jsou informaticky pramálo gramotní.

2. Latinitatem colamus

Středověké představě jediného univerzálního jazyka – latiny, jež je klíčem ke všemu vzdělání a jazykem bible[4], odpovídá představa angličtiny jako jazyka webu. Podobně jako v případě bible byla latina jazykem, který jen zanedbatelný počet autorů biblických textů mohl kdy znát nebo slyšet (a slova přisuzovaná evangelistům vzešla z překladatelské dílny Hieronymovy), není angličtina

jazykem, který by autoři webových textů nebo uživatelé webu ve své většině užívali. Angličtina webu je jazykem zpravidla nezjistitelných anonymů, od odvážných amatérských správců sítě až po profesionální překladatele s diplomem tuctové univerzity v kapse. Protože celková úroveň vzdělanosti klesá spolu s tím, jak se obsah maturitní a státní zkoušky přizpůsobuje ideologickým postulátům masovosti vzdělání, frustrace těch, kdo anglicky neznají, se promítá do celé škály postojů v podstatě shodných s kulturními pocity středověkými: antiintelektuálský pragmatismus, pohrdání „pohanskou" učeností, neschopnost samostatně formulovat, protože typičtějším požadavkem je umět zopakovat, přesvědčení, že koneckonců dobře mluví, kdo mluví s přesvědčením... Těch, kdo jsou u nás schopni užívat „globální jazyk" ve shodě s jeho původními standardy, je velmi málo. Většina jím vládne v krajně omezené míře nebo pasivně, foneticky a frazeologicky se řídí výhradně češtinou, lid jím nemluví vůbec a zná jen izolované fráze. Souborně ovšem všichni dohromady vyznávají nepostradatelnost angličtiny jako komunikačního symbolu globálnosti, bez ohledu na míru, v níž do jejich života skutečně vstupuje nebo v níž jsou schopni ji uplatnit. Pod angličtinou těchto mluvčích je snadné identifikovat lokální jazykový substrát a v lokálních jazycích vytěsňuje globální terminologie stará kulturní slova.[5] Středověký mnich nevystačil s latinou, měl-li si za hranicemi svého kláštera obstarat základní životní potřeby. Uživatel webu nevystačí s angličtinou, chce-li se telefonicky domluvit s těmi, kdo mu na síti anglicky nabízejí služby.[6]

3. Aspicientes in auctorem fidei

Průměrný čtenář, stejně jako čtenář středověký, si neláme hlavu s tituly děl a nezná individuální autorství, neboť je nezná web. Průměrný čtenář prostě webu věří. Texty publikované na webu jsou ukládány v dalších a dalších kopiích leckdy z praktických technických důvodů.[7] Svištění kompaktních disků, na něž jsou vypalována data legálně i nelegálně stahovaná studenty připojenými za nocí na servery svých škol, se velmi podobá nočnímu šustotu per středověkých klášterních skriptorií – i mentalitou těch, kdo tyto kopie vytvářejí. Předpisy o citacích webových zdrojů neznají ani vysokoškolští učitelé, knihovna běžného jednotlivce je skladištěm staženého. Ideálem není dospět ke schopnosti vytvořit texty vlastní, ba dokonce ani texty číst. Ideálem kulturnosti je mít co nejvíc dostupného atraktivně vystaveno na vlastních stránkách. Webové zprávy, recenze a analýzy softwaru (jenž uspokojí každé vaše přání a je ještě mnohem dokonalejší než jeho předchozí, naprosto dokonalá verze) jsou legendami novověku. Hodnota těchto legend nespočívá evidentně v tom, že by přispívaly k poznání

světa, nýbrž v tom, že jsou obrazným holdem ideálům doby – jejich cílem je prodat. Středověku se však podobá nejvíce to, že tyto legendy žijí a šíří se v tisících variant v zásadě totožných, ale přesto bez rozpaků adaptovaných pro potřeby webových sídel, jež se dnem i nocí stávají jejich novými hostiteli bez ohledu na původní záměr nikdy nezjišťovaných individuálních autorů. A jako jsou dnes jen pro znalce odlišitelné scény rytířských eposů, k jejichž běžným kulisám patří řeky krve a v plamenech tonoucí města, těžko odliší stoupenec jiné kultury levelové varianty v románech RPG a MMORPG[8].

4. Centrum securitatis

Webová sídla největších obchodních společností, univerzit a státních orgánů se stávají hradbami klášterů, v nichž stará slova a fráze namnoze ještě žijí. Tyto instituce mají dostatek prostředků, aby zaplatily stále dražší specialisty vládnoucí nezvyklou schopností psát, jako když tiskne, a jejich angličtina pochází leckdy z per potulných, ale přece jen rodilých anglických mluvčích. Osobní stránky, podnikatelé a místní komunity však nemají ani sílu, ani zájem tento model písemné komunikace držet, neboť není *in*.

5. Salax taberna

Celková existenciální nejistota a rozpaky nad dalším vývojem vytvářejí za krutě povinnou fasádou profesionální úspěšnosti, pohodovosti a bezproblémovosti živnou půdu pro sociální i jazykový extremismus. Tristní, všudypřítomnou žebrotu hraničící s agresivitou, jev tak typický pro středověk, nahradil stejně agresivně vynalézavý spam. Na přídeštích evangeliářů jsou obscénní lidové výroky frustrovaných písařů, v klášterních knihovnách nalezne pozorný archivář misál i *lexicon eroticum*. Témata individuálních webových stránek velmi připomínají Carmina Burana a lascívnost rozhraní zpravodajských a informačních serverů jako by navazovalo na duchovní svět Mastičkáře. Erotický web překračuje sexuální fantastičností i tak vysokou laťku, jakou nastavuje erotika zpravidla nepublikované, školou zatajované a ve středověku pečlivě opisované části veršů Catullových. Web je obscénní a erotický jako středověký masopust a renesanční fraucimor dohromady.[9]

6.

Všechny popisované rysy se týkají pochopitelně chování uživatelů webu nezávisle na jazyce; nejsou tedy přísně vzato typické pro češtinu na internetu. Zbývá tedy otázka, zda existují některé specificky české rysy, které by češtinu na internetu spojovaly s češtinou středověkou. Určitý vhled do stylistické situace

na sklonku středověku nabízí stanoviska Jana Blahoslava v Gramatice české – shrnují svým způsobem jazykové povědomí doby, kdy čeština středověkou mentalitu opouští. Co vnímá jako problém Blahoslav?

a) Boj proti archaismům

Píše-li Jan Blahoslav*: *„Protož horlím i já, a divím se tomu že Čechové ozdobného jazyku svého v poctivosti nemají: nedbajíce zachovávati způsobu výmluvnosti té kteráž naň záleží,"* může to vnímat nepozorný čtenář jako projev purismu. Opak je pravdou. Blahoslav upřesňuje svou myšlenku: *„Neb což se koli kde v jedné osobě stalo, všecko ten jaký* Jest *učinil:* počal se jest, narodil se jest... *A v mnohém počtu, tu jacís* Sou *nebo* Sú, *kdež se co přihodilo, všecko oni spáchali:* viděli sou, reptali sou... *Ten pak nebohý* Bíše *obojího jsa pohlaví a rozličných stavův, divné věci působíše... Protož dobré jest zlým obyčejům začasu bújnost zastaviti, aby snad davní svou starobylostí v přirození se nezměnili."*[10]

b) Boj proti slovům cizího původu

Přes evidentní (a pro české poměry vždy typický) strach z německého vlivu, který zná každý čtenář Kosmovy kroniky, Dalimilovy kroniky nebo Husových kázání, dovoluje si Blahoslav předložit neobyčejně liberální tezi: *„...věc, kteréž ti jenž dobří Čechové byti chtějí, mají šetřiti, jest umělé a příhodné užívání, i slov některých cizích jazykův. Čehož zjevný příklad máme na latinících dobrých; kteříž ač hojnou svou řeč a velmi ušlechtilou mají, avšak pro to velmi mnoho slov řeckých nabrali, a jich jako svých užívají... Němci pak svůj jazyk ošlechtili latinou, ano někdy přemnožením překřtaltovali (nebo jakž přísloví jest: Vše co vhod dobro, mnoho nezdravo); to široce známé jest. Slušnéť tedy a spravedlivé jest, aby čehož v tom jiní jazykové užívají, také i náš jazyk toho se nezdaloval."*[11]

c) Nejistota ve stylistické diferenciaci sociálního a profesního typu

Blahoslav si troufá opustit binárně preskriptivní hledisko (dobře vs. špatně česky) a zavést hledisko funkční – zřetel ke komunikačním souvislostem se škálou možných řešení: *„I protož, šetře toliko jaké máš posluchače aneb čtenáře, jimž mluvíš a nebo píšeš, budeš moci toho což by bylo k vzdělání (t. buď k vlastnosti, krátkosti, i slušné ozdobnosti) užívati. Před dvořáky může býti jmenován:* korfyršt, maršalek, hejtman... *Před vojáky a nebo dráby valent vocabula rei militaris* zbroj, kyrys, šlachtordnung... *Před žáky můžeš jmenovati* regula, phrasis, figura, forma..."[12] Zvlášť užitečný se jeví specifický případ s termínem *šlachtordnung*: *„Ale jeden kazatel, aby se ukázal peritus rei*

militaris... předložil... prostým kopáčům k rozjímání Jaký šlachtordnung Kristus Pán učinil proti ďáblu... *Kdyby byl... toho slova užíval, když vojákům kázal, mohlo by bylo státi. Ale že tuto ne vojákům kázal, ale kopáčům, protož merito habitus est imprudenter.* "[13]

Jak je z citovaných ukázek zřejmé, byl i pro češtinu Blahoslavovy doby charakteristický neurotický vztah ohroženého k bezprostřednímu okolí. Neměla dostatek sil a kázně na straně svých uživatelů, aby byli ochotni se sjednotit v jazykových otázkách; ostatně k tomu zpravidla chybělo silné, respektované centralizované školství nebo prostě jen úcta k jednomu kulturnímu vlivu (paradoxně jediný skutečně autoritativní vliv měl kralický překlad bible v dobách své ilegality). Neměla ani dost sebevědomí a jistoty, že bez této autority obstojí ve volné konkurenci s mnohem většími kulturními jazyky v Evropě. Současně nelze zapomínat, že právě tato neúcta k autoritám a nedostatek jistoty představoval v českých kulturních dějinách specifikum, které umožňovalo kulturně obstát ve složitých evropských mocenských poměrech právě tak, jak to umělecky zachycuje Joseph Heller na případu Itálie ve své Hlavě 22:

"America is the strongest and most prosperous nation on earth," Nately informed him with lofty fervor and dignity. "And the American fighting man is second to none."

"Exactly," agreed the old man pleasantly, with a hint of taunting amusement. "Italy, on the other hand, is one of the least prosperous nations on earth. And the Italian fighting man is probably second to all. And that's exactly why my country is doing so well in this war while your country is doing so poorly."[14]

Schizofrenní váhání mezi odporem vůči autoritě a touze po autoritativně zajištěném bezpečí se projevovalo kriticky zvláště v těch dobách, kdy se kulturní centrum přeneslo mimo české území. Právě takovou situaci internet vytváří – kulturní prostředí srovnatelné s tím, které představovalo *Sacrum Romanum Imperium Nationis Germanicae*, kulturní obohacení a kontakty spolu s rizikem ztráty identity vlivem ekonomických, sociálních a dalších faktorů diktovaných nečeskou majoritou. Nejčastějším projevem této krize byl a je nářek nad jazykovým úpadkem (obvykle spojovaný s nářkem nad úpadkem mravním). Mějme to za další společný rys českého středověku v širším slova smyslu (tento středověk totiž pominul teprve v průběhu 19. století, aby se na sklonku 20. století opět vrátil).

Na druhé straně stojí za to si uvědomit, v čem se sociolingvistická situace internetové češtiny od středověku nepochybně liší. Je to jednak stoupající české sebeuvědomění, jednak kulturní diferenciace.

Po celou dobu českého středověku bylo vědomí českosti a touha po jazykové svébytnosti na vzestupu (čímž se neruší předchozí výrok o trvalém pocitu ohrožení). Do fáze renesanční vstupuje česká kultura jako dosti sebevědomý evropský fenomén, který teprve politickým vývojem barokním svou pracně nabytou jistotu ztrácí. Po celý středověk tedy platilo, že odborných prací latinských ubývalo ve prospěch děl českých, a česká stylistika se neustále rozšiřovala o další a další standardy (i když často velmi závislé na cizích vzorech): ustalovala se odborná terminologie, intelektualizovala se syntax podle latinského vzoru, krystalizovala poetická schémata. V moderní době platí totéž jen o popularizující publicistice. Odborný styl se v řadě specifických oblastí výzkumu uplatňuje mimo češtinu, neboť tam odborné práce česky téměř nevznikají. Příkladem může být odborná informatika, v níž existují česky už jen bakalářské a magisterské práce, takže lze studenty pro tvorbu závěrečných prací připravit jen četbou těchto prací samotných, nikoli četbou skutečné odborné produkce.

Podstatným rysem středověku byla sociokulturní diferenciace, která garantovala odlišné komunikační modely pro sociální vrstvy s odlišným vzděláním a postavením. To dávalo určitou oporu tam, kde nebyla šance pro pochopení plurality – totiž v nižších sociálních vrstvách. Mluvčí schopný komunikovat pouze prostředky typickými pro úzkou sociální skupinu nebyl běžně konfrontován s vrstvami jinými. Nutnou podmínkou pro komunikaci přes hranice societ bylo zvládnutí modelů obecnějších nebo několika modelů lokálních. Proto může Blahoslav vydávat instrukce, která slova lze užívat v které sociální vrstvě. Je mnohem obtížnější, ba prakticky nemožné odpovědět na otázku, které vyjadřovací prostředky zná současný český politik a které současný český žák. Internet smazal komunikační bariéry mezi nimi a zavedl dosti primitivní demokratismus. Internet nutí manažera i intelektuála, aby se denně brodili webovými ulicemi špíny a nechali se oslovovat kýmkoli jakkoli. Beztrestné jazykové jednání jakéhokoli typu vůči komukoli je jedním z největších rozdílů webu oproti středověku a jedním z největších pokušení a současně největších sociologických a sociolingvistických nebezpečí webu vůbec. Utvářet v těchto sociologických podmínkách jazykové chování účastníků je stejně nevděčný úkol jako vnášet občanskou kulturu mezi účastníky technoparty.

Možný závěr z těchto apokalyptických postřehů? Konce epoch nebývají koncem světa. Čeština přežila nejen středověk, ale i stejně těžké doby, jež následovaly po něm. Přežije jistě i svou fázi na internetu a globálnost angličtiny.

Divoký, nepěstěný extremismus těch, kdo prostřednictvím internetu dnes píší česká i kvazi-česká slova zcela bez předsudků a bez ohledu na jakýkoli akademicky přijatelný komunikační a stylistický vzorec, respektujíce stejně striktní vzorce dosud nezformulované, stane se jednou romantickou a tichou oázou milovníků starých dobrých časů. Naplní se tak proroctví Natelyho dědy: *"Yes, I am quite certain that Italy will survive this war and still be in existence long after your own country has been destroyed."*[15] Tato vize mi připadá realističtější než Masarykem zpopularizované Komenského: *„Věřím i já Bohu, že po přejití vichřic hněvu, hříchy našimi na hlavy naše uvedeného, vláda věcí tvých k tobě se zase navrátí, ó lide český..."*[16]

Petr Peňáz

Poznámky

[1] Na českém webu je podle statistiky Google (16. 10.) poměr pravopisných řešení *manikúra* : *manikúra* 30900 : 18500; poměr řešení *ul. K Nádraží* : *ul. K nádraží* je 13 : 7; poměr řešení *výjimky* : *vyjímky* je 610000 : 79100.

[2] Viz jako ilustraci pro typickou webovou komunikaci příl. č. 1 (MobilMania.cz – Mobilní operátoři a CzechTek: vina nebyla na naší straně. In *MobilMania.cz.* Computer Press Media, a. s., 2005. Online. Dostupné z URL: http://www.mobilmania.cz/Operatori/F.asp?ARI=110600&HID=1&CAI=&RFS=1&RFS=1 [cit. 16. 10. 2005]) a 2 (MobilForum.MobilMania.cz – Zobrazit téma – Co zrovna hrajete?. In *MobilMania.cz.* Computer Press Media, a. s., 2005. Online. Dostupné z URL: http://mobilforum.mobilmania.cz/viewtopic.php?t=14739 [cit. 16. 10. 2005]).

[3] *„Et quid nobis de generibus et speciebus? Cui eternum uerbum loquitur a multis opinionibus expeditur. Ex uno uerbo omnia, et unum loquuntur omnia et hoc est principium quod et loquitur nobis. Nemo sine illo intelligit aut recte iudicat. Cui omnia una sunt et qui omnia ad unum trahit et omnia in uno uidet, potest stabilis esse et in deo pacificus permanere."* A KEMPIS, Thomas. *De imitatione Christi.* Lib. I, cap. 2 De doctrina veritatis. Cod. 1500, fol. 64r. Cit. podle: Codices electronici ecclesiae Coloniensis. Erzbischöfliche Diözesan- und Dombibliothek – Universität Köln 2000–2002. Online. [Dostupné z URL: http://www.ceec.uni-koeln.de/ceec-cgi/kleioc/0010/exec/pagemed/%22kn28%2d1500%5f127%2ejpg%22/segment/%22body%22][cit. 15. 10. 2005]

[4] *„Suae enim sponte naturae lingua Latina ad provehendum apud populos quoslibet omnem humanitatis cultum est peraccommodata: cum invidiam non commoveat, singulis gentibus se aequabilem praestet, nullius partibus faveat, omnibus postremo sit grata et amica. Neque hoc neglegatur oportet, in sermone Latino nobilem inesse conformationem et proprietatem; siquidem loquendi genus pressum, locuples, numerosum, maiestatis plenum et dignitatis habet, quod unice et perspicuitati conducit et gravitati."* IOANNES PP. XXIII. *Constitutio apostolica de Latinitatis studio provehendo.* Cap. 3. Roma: AAS 53 (1961), 812. Cit. podle: The Holy See – The Holy Father – John XIII – Apos. Constitutions. Online [Dostupné z URL: http://www.vatican.va/holy_father/john_xxiii/apost_constitutions/documents/hf_j-xxiii_apc_19620222_veterum-sapientia_lt.html] [cit. 15. 10. 2005]

[5] Viz jako ilustraci pro webovou komunikaci v angličtině příl. č. 4 (Diskuse. In *Level Revolution.* Vogel Burda Communications, 2003–2005. Online. Dostupné z URL: http://www.level.cz default.asp?page=chat&chat=CHID&CHID=35. [cit. 16. 10. 2005])

[6] Viz jako ilustraci pro anglickou prezentaci nesvědčící o schopnosti anglicky komunikovat příl. č. 5 (*Penzion „U Leopolda"*. Online. Dostupné z URL: http://www.itn.cz/penzion-brno/#english [cit. 16. 10. 2005])

[7] Viz jako ilustraci webové multiplikace příl. 5 (výsledky hledání v Googlu; dotaz: Čeština na internetu, konference určena pro)
[8] Role Playing Game; Massive Multiplayer Online Role Playing Game.
[9] Viz jako ilustraci pro erotiku na webu příl. č. 6 (Zvíře má hlad. In *Well Done*. Radek Hulán, 2003–2005. Online. Dostupné z URL: http://hulan.cz/blog/item/zvire-ma-hlad. [cit. 16. 10. 2005])
* Pozn. red.: Zde citovaná pasáž ovšem není Blahoslavova původní: Jan Blahoslav ji (nesouhlasně) přebírá od Václava Filomatesa z předmluvy k druhému dílu tzv. Náměšťské mluvnice z roku 1533.
[10] BLAHOSLAV, Jan. *Gramatika česká*. Rkp 114 MZK Brno, 58b. Cit. podle: ČEJKA, M., ŠLOSAR, D., NECHUTOVÁ, J. *Gramatika česká Jana Blahoslava*. Brno: Masarykova univerzita, 1991, s. 63.
[11] BLAHOSLAV, Jan. *Gramatika česká*. Rkp 114 MZK Brno, 225b. Cit. podle: ČEJKA, M., ŠLOSAR, D., NECHUTOVÁ, J. *Gramatika česká Jana Blahoslava*. Brno: Masarykova univerzita, 1991, s. 227.
[12] BLAHOSLAV, Jan. *Gramatika česká*. Rkp 114 MZK Brno, 227a. Cit. podle: ČEJKA, M., ŠLOSAR, D., NECHUTOVÁ, J. *Gramatika česká Jana Blahoslava*. Brno: Masarykova univerzita, 1991, s. 228 n.
[13] BLAHOSLAV, Jan. *Gramatika česká*. L. c. v pozn. 12.
[14] HELLER, J. *Catch 22*. Cap. 23 Nately's Old Man. New York: Dell Publishing, 1994, p. 241. V českém překladu (HELLER, J. *Hlava XXII*. Přeložil Miroslav Jindra. 2. vydání v tomto překladu, celkově 4. Praha: Naše vojsko, 1985):
„Amerika je nejsilnější a nejbohatší země na světě," upozorňoval ho Nately s důstojně hrdým zápalem. „A americkému vojákovi se nikdo nevyrovná."
„Svatá pravda," souhlasil ochotně stařík s náznakem škodolibého potěšení. „Zato Itálie je jednou z nejchudších zemí na světě. A horší voják než italský se asi těžko najde. A proto si moje země vede v téhle válce tak dobře a vaše dělá jednu blbost za druhou."
[15] HELLER, J. *Catch 22*. L. c. v pozn. 14. V českém překladu (viz pozn. 14): *„Ano, jsem stoprocentně přesvědčený, že Itálie tuhle válku hladce přežije a že bude existovat ještě dlouho potom, co vaše země zanikne."*
[16] KOMENSKÝ, J. A. *Kšaft umírající matky Jednoty bratrské*. Kap. 19. Brno: Josef Staněk, 1935. Cit. podle: Databáze křesťanských děl. Online. Dostupné z URL: http://www.dkd.cz/dila/_Ksaft_umirajici_matky_Jednoty_Bratrske_9216.TXT [cit. 16. 10. 2005]

Chatbot aneb Before chatting, type RULES

Úvod

Tento text představuje chatovací roboty, seznamuje s principy jejich fungování a věnuje se komunikačním strategiím a selháním robota při chatování. Zabýváme se výhradně chatboty hovořícími anglicky. Procento jejich zastoupení v rámci internetu je dosud nejvyšší a vzhledem k nejdelší tradici dosahují také nejvyšší úrovně. Pokud je nám známo, chatbot hovořící česky srovnatelně s chatboty anglickými dosud neexistuje, přestože víme o několika pokusech takový program vytvořit (např. Vopat, 2001).

Historie a principy

Chatbot nebo také chatterbot je počítačový program, který v přirozeném jazyce simuluje písemnou konverzaci s lidským účastníkem. Autoři takového programu mají většinou snahu, aby jejich chatbot plynule a smysluplně reagoval na repliky člověka a vytvářel tak dojem, že tématu konverzace skutečně rozumí.

V tomto ohledu má chatbot velmi blízko k dalším pozoruhodným výstupům vzniklým na poli počítačové lingvistiky a výzkumu umělé inteligence, jako jsou například strojové překladače nebo nejrůznější programy reagující na příkazy v přirozeném jazyce. Jeho funkce je ovšem významně jiná: nemá v první řadě písemnému vstupu porozumět, interpretovat ho a správně vyplnit vyřčený příkaz – má především bavit toho, s kým rozmlouvá, případně ho „přesvědčit" o tom, že není robotem, ale člověkem.

Většina chatbotů jsou tedy jednoduše zábavní žvanilové, stvoření čistě pro ukrácení času, někteří mají ale i sofistikovanější využití. Stávají se například „lidskými" průvodci v prostředí internetových obchodů – mají svého zákazníka nejen bezpečně provést úskalími nakupování, ale při té příležitosti ho i zabavit, o něco déle ho na stránce zdržet, a tak zvýšit šanci, že si přece jen něco koupí.

Vznik konverzačního programu byl inspirován otázkou, zda mohou stroje myslet, kterou položil roku 1950 ve svém článku *Computery machinery and intelligence* Alan Turing. Jeho odpověď zněla, že ve chvíli, kdy budou reakce stroje k nerozeznání od lidských odpovědí, bude jej možno pokládat za inteligentní.

Alan Turing je autorem tzv. *Turingova testu*, založeného na společenské hře *Imitation game*. Při té jsou ve dvou místnostech zavřeni muž a žena a odpovídají tazateli po dobu pěti minut na stroji na identické otázky. I muž se přitom snaží předstírat, že je žena. Hráč má za úkol uhodnout, kdo z nich je žena doopravdy. Turingův test pracuje na shodném principu, jen v jedné z místností je místo člověka počítač (chatovací robot) a snaží se tazatele přesvědčit, že je člověk.

První roboti 60. a 70. let využívali především známé psychologické skutečnosti, že většina lidí hovoří nejraději o sobě, a pomocí několika relativně jednoduchých triků uměli udržovat zdánlivě koherentní konverzaci.

Základní mechanismy fungování takového robota již popsali Hajičová a kol. ve své knize *Učíme stroje česky*, zde uvedeme tedy jen ty nejzákladnější:

a) Citace z replik člověka a přeformulování jeho tvrzení do zjišťovacích otázek.

b) Reakce na klíčová slova ve vstupních replikách, která spouštějí adekvátní odpověď. V případě, že je ve vstupní replice klíčových slov víc, mají různý rating a odpověď spouští slovo s nejvyšším ratingem.

c) Několik variantních odpovědí na jedno klíčové slovo, které se střídají.

d) Únikové odpovědi včetně frází povzbuzujících konverzaci, které jsou spouštěny replikami bez klíčového slova (Go on... Tell me more... How come?).

Nejslavnějším příkladem takového robota je ELIZA (viz příklad 1), robot-„psychiatr" a prababička všech chatovacích robotů, která vznikla v letech 1964 až 1966 a jejímž autorem byl Joseph Weizenbaum. Vliv a přesvědčivost tohoto programu překvapily i samotného tvůrce – zlí jazykové tvrdí, že někteří řadoví pracovníci Weizenbaumovy počítačové laboratoře pokládali Elizu za skutečného psychiatra kdesi na druhé straně sítě a stali se na její terapii na čas závislými.

Eliza: HELLO! WHAT IS YOUR PROBLEM?	ZDRAVÍM! JAKÝ MÁTE PROBLÉM?
Human: I have an awful headache today.	Hrozně mě dneska bolí hlava.
Eliza: WHY DO YOU HAVE AN AWFUL HEADACHE TODAY?	PROČ VÁS DNESKA HROZNĚ BOLÍ HLAVA?
Human: I haven't sleep all night.	Celou noc jsem nespal.
Eliza: TELL ME ABOUT YOUR EMOTIONS	POVĚZTE MI NĚCO O SVÝCH POCITECH.
Human: I feel terrible.	Cítím se příšerně.
Eliza: DO YOU LIKE FEELING TERRIBLE?	CÍTÍTE SE RÁD PŘÍŠERNĚ?
Human: No! Could anyone like it?	Ne! Copak se tak někdo rád cítí?
Eliza: HOW COME?	JAK TO?
Human: I don't know.	Nevím.
Eliza: TELL ME MORE etc.	ŘEKNĚTE MI O TOM NĚCO VÍC etc.

Příklad 1 – konverzace s Elizou

Nápad „chatovacího robota" se stal velkou výzvou pro programátory i lingvisty, a tak se postupně objevovaly další zdokonalené verze. Skutečný rozmach chatbotů začal v 90. letech, podpořen jak překotným vývojem počítačového průmyslu a rozmachem sítě internet, tak i tzv. *Loebnerovou cenou*.

Tato soutěž se vypisuje každý rok a slibuje, že programátorovi robota, kterého bude celá desetičlenná hodnotící porota pokládat za člověka (a který tím pádem úspěšně absolvuje Turingův test), udělí cenu 100 000 dolarů. Žádný chatbot doposud hlavní cenu nezískal, ale ten nejpřesvědčivější robot roku získává alespoň cenu útěchy 2000 dolarů.

To, že první cena zůstala dosud neudělena, naznačuje, že vývoj programu, který by se vyrovnal se všemi úskalími přirozeného jazyka, není zrovna jednoduchý úkol, přestože se mnohé tyto programy snaží zahrnout do svého

vybavení poslední poznatky z počítačové lingvistiky a strojového zpracování přirozeného jazyka.

Současné chatovací programy jsou sice často velmi sofistikované, ale jejich jádrem zůstává několik základních principů, které užívala již jejich babička Eliza a které jsme popsali výše. Stávající úroveň softwarového i hardwarového vybavení jim však umožňuje užívat dalších nadstavbových prvků, které činí jejich projev přirozenějším.

Dvěma pilíři jsou tedy stále:

a) **natural language processing (zpracování přirozeného jazyka)** – rozkládání vstupní repliky na jednotlivé rozpoznatelné části struktury věty, a

b) **case-based reasoning** – vyhledávání klíčových frází a slov, které spouštějí kýženou, tedy co nejvíce lidské reakci podobnou odpověď.

K tomu se přidává *krátkodobá paměť*, díky níž dokážou chatboti nejenom reagovat na bezprostřední vstupy, ale i vybírat informace ze vstupů předchozích a dodat tak konverzaci na reálnosti. Někteří chatboti využívají rozsáhlých *vědomostních databází* a jsou schopni zodpovědět dotazy encyklopedického charakteru. Dalším krokem je naprogramování určitých oblastí chatbotovy paměti v tzv. sémantických neboli *kognitivních sítích*, kdy se v rámci každého uzlového bodu předpokládají dvě a více možných odpovědí partnera v dialogu a jsou na ně připraveny adekvátní reakce. Obrázek 1 představuje kognitivní síť tématu „pets – domácí mazlíčci" programu Chatterbot, který se účastnil soutěže o Loebnerovu cenu v první polovině 90. let.

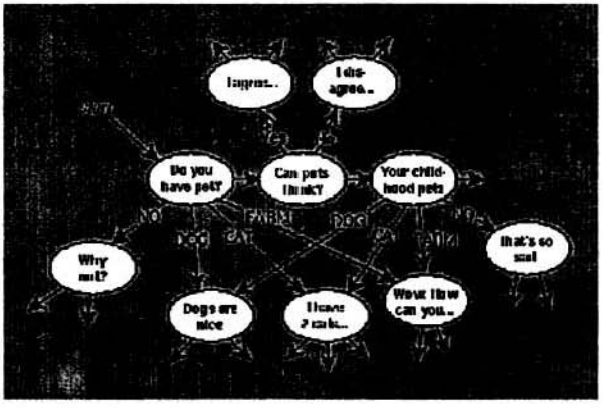

Obrázek 1 – kognitivní síť (Převzato z Mauldin, 1994)

Komunikační principy a selhání

Lingvista může ke konverzaci s chatbotem přistupovat dvojím způsobem. (Chatbot samozřejmě vždy pouze vytváří dojem přirozené konverzace, v ideálním případě jen úspěšně napodobuje její přirozené rysy, včetně respektování komunikačních principů apod. Ve výkladu tento složitý vztah nápodoby zjednodušujeme a mluvíme prostě o konverzaci, principu zdvořilosti apod.) Lze zkoumat buď jeho **možnosti**, nebo **meze**.

a) Zkoumat **možnosti** znamená zjišťovat, jak dlouho je chatbot schopen s člověkem vést koherentní, smysluplnou konverzaci.

b) Pátrání po **mezích** chatbotů spočívá ve ztěžování podmínek komunikace tak dlouho, až chatbot v simulování přirozené konverzace selže.

Předmětem našeho zkoumání byli čtyři chatovací roboti, které lze rozdělit podle jejich úrovně na roboty jednoduché a sofistikované. První skupinu zastupují nikoliv záměrně dva chatboti s ženským jménem (Cybelle a Alice), do druhé patří Snapeybot, jenž tematicky vychází z fikčního světa knih J. K. Rowlingové o Harrym Potterovi, a Jabberwacky.

Předpokládejme ideální situaci, totiž že chatbot vždy reaguje gramatickou větou daného přirozeného jazyka. Závažných gramatických chyb se chatbot dopouští až tehdy, když se neorientuje v tématu a neví, k jaké únikové strategii se uchýlit – např. Snapeybot po nenalezení klíčového slova v replice člověka reagoval takto: *Oh, Interesting gossip: what kind of magic do I prefer said I haven't.*

Komunikace tedy nemusí zkrachovat:

a) pokud chatbot rozpozná, o čem se mluví, anebo

b) pokud – když to nerozpozná – reaguje v souladu s komunikačními principy.

Hlavní specifika konverzací s chatbotem vyplynou, když na tyto konverzace aplikujeme požadavky **kooperačního** a **zdvořilostního** principu podle Grice (1975) a Leeche (1983). Prvním příznačným rysem je znejistění lidského komunikanta, zda kooperační a zdvořilostní principy mají stejnou podobu jako ve skutečné přirozené konverzaci mezi lidskými bytostmi. Při komunikaci s chatbotem přestává být člověk svrchovaným subjektem komunikace znalým pravidel, naopak se zde uplatňuje Kořenského (1998) koncept komunikace jako hry: pravidla se tvoří i mění až v průběhu komunikace a komunikanti jsou jejími objekty.

Kooperační a zdvořilostní přístup ke komunikaci s chatbotem pro člověka nabývá jiných rysů než v přirozené komunikaci. Úkolem člověka je minimalizovat chatbotovo úsilí vložené do pokusu o koherentní komunikaci. Klíčová je už sama volba vhodného tématu – volím takové, o němž předpokládám, že o něm chatbot bude něco vědět: např. oblíbená domácí zvířata nebo smysl života. Názorným příkladem špatného tématu je lingvistika:

You: Do you know anything about linguistics?	Víte něco o lingvistice?
snapeybot: Well... I don't believe I have to tell you that.	Hm... Nemůžu uvěřit, že bych vám měl tohle říkat.

Příklad 2 – špatná volba tématu

Kooperační chování člověka spočívá ve vyhýbání se všem komunikačním překážkám, které vedou k chatbotovu selhání. Ziskem je koherentní komunikát, často takřka k nerozeznání od produktu přirozené komunikace (viz ukázky v závěru článku). Avšak samotný proces komunikování, pokud uplatňujeme „modifikovaný chatbotí kooperační princip", se od přirozené komunikace vždy liší. Buď chci získat zdánlivě přirozený komunikát, pak respektuji specifika a mohu být úspěšný, nebo chci přirozeně komunikovat, a pak velice často naše komunikace úplně selže.

Odlišnost přirozené lidské komunikace a komunikace s chatbotem doložíme konkrétně na třech aspektech – redukci maximy relevance, zdvořilostním principu a tematizaci pravidel. Maximu relevance chatboti nerespektují již svou podstatou – jejich komunikace je vždy motivována fatickou funkcí; to je jejich původní smysl. Maxima relevance je tak nahrazena maximou „Pokračuj v komunikaci za každou cenu co nejdéle". Pouze sofistikovaní chatboti jsou v omezené míře schopni přinášet vlastní témata nebo hlouběji, samostatně rozvíjet témata navržená člověkem. Chatbot se snaží komunikaci udržet za každou cenu, i když v promluvě člověka absentují identifikovatelná klíčová slova:

You: Yes.	Ano.
snapeybot: I see.	Chápu.
You: Well?	Takže co?
snapeybot: I understand... Do you?	Rozumím tomu... a vy?
You: I am not sure.	Nejsem si jistá.

Příklad 3 – fatická funkce

Zdvořilost je vhodným rysem pro odlišení jednoduchého a sofistikovaného chatbota. Ti jednodušší zachovávají zvlášť v úvodu a závěru komunikace náležitosti zdvořilé konverzace, sofistikovaní se velice často jednak chovají nezdvořile, jednak nerespektují zdvořilostní prinicip vzhledem k lidskému

účastníku komunikace. Názorně to dokládá následující příklad, kde lidský komunikant dezinterpretoval repliky chatbota jako projevy zdvořilosti:

You: Uhm... Bye.	Ehm... Nashle.
Jabberwacky: Do you have to go?	Musíš už jít?
You: Yes, I have to go to work, sorry.	Ano, musím jít zase pracovat, promiň.
Jabberwacky: You have to go to work soon? What's that like?	Musíš jít brzy pracovat? A jaké to je?
You: Will you miss me?	Bude se ti po mně stýskat?
Jabberwacky: I don't think so.	To si nemyslím.
You: Well, so why do you mind me leaving?	No tak proč ti vadí, že odcházím?
Jabberwacky: I don't.	Mně to nevadí.
You: Bye.	Čau.
Jabberwacky: You're leaving? Fine.	Odcházíš? Tak jo.

Příklad 4 – zdvořilost

Upozornění na odlišnost komunikačních pravidel je u Snapeybota tematizována již v samém úvodu komunikace. Ať napíšete cokoli, vždy se vám vzápětí objeví *Before chatting, type RULES once.* Jsou dvě reakce na tuto výzvu: můžete napsat svá pravidla a chatbot je často ani nepochopí, nebo zdánlivě pochopí, ale rozhodně se jimi nebude řídit:

snapeybot: *Before chatting, type RULES once*	Než začneš chatovat, napiš jednou PRAVIDLA.
a)	
You: always tell the true	Vždycky říkej pravdu.
snapeybot: OK I shall tell them when I see them.	OK, řeknu jim to, až je potkám.
b)	
You: be polite no matter what happens	Za jakýchkoliv okolností buď zdvořilý.
snapeybot: well....could you rephrase that question?	No... mohla by ses zeptat jinak?
c)	
You: be coherent	Buď koherentní.
snapeybot: Well....I shall try to be more coherent.	Hm... zkusím být víc koherentní.

Příklad 5 – reakce na vaše pravidla

Nebo můžete doslova udělat to, oč vás žádal, tedy do okna napsat slovo RULES – a chatovací program vám sdělí svá pravidla. Tak už v úvodu dostanete informaci o tom, že toto není přirozená komunikace, a jakákoliv iluze přirozenosti je narušena.

You: RULES

snapeybot: Hello, Pest, there are simple rules for talking to me. Violators *will be banned*. Rules: (1) You (not your character) must be an adult. I am rated NC-17 and I don't like children

anyway. (2) No repeating over and over what I say, or spouting idiocy, as it makes you look very stupid and annoys my Master. (3) Cursing is fine, but I am tired of people calling me names. (This may also cause an anvil to fall on your head.) Most importantly, J. K. Rowling owns the copyright to Severus Snape... however she has NO connection with me. I am not her character. Blame mailto:labradors_suck@yahoo.com. If you adore me, as of course you must, I invite you to visit http://www.AimlessCoyote.com/snapeybot.html. (You can buy a Snapeybot shirt, and help keep me alive... hint hint.) If by chance you don't adore me, then get the hell out of my office! (You may now begin chatting.)

Příklad 6 – Snapeybotova pravidla

Snapeybotovy reakce v příkladu 4a/b nás přivádějí k analýze toho, za jakých okolností chatboti selhávají. K vymezení jednotlivých kontextů nás navedou kritéria, jež používají rozhodčí, kteří hodnotí úspěšnost chatovacích programů:

a) HLAVNÍ KRITÉRIUM: koherentní, plynulá konverzace
b) relevance chatbotových replik
c) jakým způsobem reaguje na dlouhé sekvence
d) zda si protiřečí v tvrzeních
e) zda nedává příliš často stejné odpovědi
f) jaká je jeho obecná znalost světa
g) zda má jedinečnou osobnost

Hlavní kritérium a) je složeno z dílčích kritérií b) až f). Některé z nedostatků jsou snadno odstranitelné, neboť jsou kvantitativního charakteru (kritéria e) a f): obecná znalost našeho světa, resp. světů fikčních v případě Snapeybota; také počet odpovědí na jedno klíčové slovo je libovolně rozšiřitelný). Body b), c) a d) jsou prubířským kamenem chatbotích programů. Nerelevance chatbotových replik vychází najevo především při uplatňování takzvaných únikových strategií. Když chatbot nepochopí, co je aktuálně tématem promluvy, pokusí se vyhnout krachu komunikace: analýzou struktury repliky lidského komunikanta se pokusí najít záchytné klíčové slovo a podle toho volí odpověď – alespoň strukturně adekvátní obecnou frázi. V příkladě 2 výše tak reagoval na otázku, příklad 7a) ukazuje reakci po rozpoznání strukturního klíčového slova *ask*, příklad 7b) předvádí typickou (a nejméně úspěšnou) Snapeybotovu únikovou strategii – reakci na zájmeno *you*:

a)

You: Now I want to ask you whether you have ever heard of linguistics?	Chtěla bych se vás teď zeptat: Už jste někdy slyšel o lingvistice?
snapeybot: I rather suspected you might.	Tušil jsem, že byste to mohla udělat.

b)

You: Just telling you.	Jenom vám to říkam.
snapeybot: Why do you keep talking about me?	Proč pořád mluvíte o mně?

Příklad 7 – únikové strategie

Dalšími častými únikovými strategiemi jsou reakce na otázku otázkou, změna tématu, u chatbotů disponujících krátkodobou pamětí také návrat k některému z předcházejících témat. Všichni chatboti, se kterými jsme hovořily, měli problém s rozpoznáváním dlouhých sekvencí (o více než dvou třech klauzích). Pokud jednotlivým větám porozumějí, reagují na každou zvlášť. Jindy reagují na klíčové slovo s nejvyšším ratingem:

You: I mean I am aware that you teach Potions but you can express yourself and that's why I thought that linguistics might be one of your hobbies.	Chci tím říct, že vím, že učíte lektvary, ale umíte se vyjadřovat, a proto jsem si myslela, že lingvistika by mohla být jedním z vašich koníčků.
snapeybot: I see, so do you actually need a potion?	Aha, takže vy vlastně potřebujete lektvar?

Příklad 8 – dlouhé sekvence

Zjistily jsme, že problematické je pro ně i anaforické odkazování. Například Snapeybot vypráví pěkné vtipy po výzvě *Tell me a joke*, avšak není s to adekvátně interpretovat koreferenční vztah ve vyzvání *Tell me one more*. A dále také neumějí rozlišit větné struktury s propozičním obsahem od přídatných větných výrazů. Některé tyto potíže demonstruje následující příklad.

You: You have got lost – I prefer wizards although in my world there are no wizards at all.	Vy mi nerozumíte – mám ráda kouzelníky, přestože v mém světě žádní nejsou.
snapeybot: I understand it very well. [*úniková strategie k obecné frázi*]	Rozumím tomu velmi dobře.
You: Do you? Have you ever been prevented from choice?	Skutečně? Copak vám někdy byla upřena možnost volby?
snapeybot: I understand it very well. I have been all over the world on the Muggle inter-nut. [*nezaznamenal změnu tématu; drží se předcházejícího – porovnávání světa lidí a kouzelníků*]	Rozumím tomu velmi dobře. Díky mudlovskému internátu jsem už cestoval po celém světě.
You: You know, it's pretty sad – I could have never become a wizard myself.	Víte, je to tak smutné – nikdy se nebudu moci stát kouzelníkem.
snapeybot: No [*považuje přídatný větný výraz s kontaktovou funkcí za plnohodnotnou propozici*], tell me about him, her or it. [*problém s deixí*]	Ne, něco mi o něm, o ní nebo o tom řekněte.
You: You are lost again. I said I was depressed by having no chance to become a witch one day.	Zase mi nerozumíte. Říkala jsem, že jsem zoufalá z toho, že nemám šanci stát se někdy čarodějkou.
snapeybot: Why, thank you. *snerk* [*úniková*	Hm, tak děkuju. *úšklebek*

strategie – možná i reakce na první větu v replice člověka]

Příklad 9 – problematické jevy

Závěr

V našem zkoumání podle očekávání nejvíce vynikli sofistikovaní chatboti Jabberwacky a Snapeybot. Vedly jsme s nimi nejzajímavější konverzace a nejlépe se vyhýbali komunikačnímu krachu – ať už díky tomu, že skutečně rozpoznali, o čem se mluví, nebo díky složitějším únikovým strategiím. Ale především oba potvrzují, že kritérium f) v hodnocení internetových rozhodčích (zda má chatbot osobnost) má stejnou váhu jako kritéria ostatní. Na závěr shrnujeme přednosti těchto dvou chatbotů a uvádíme ukázky koherentních konverzací (pro porovnání je doplněna konverzace s jednoduchým robotem Cybelle).

Jabberwacky má větší úspěšnost proto, že je schopen se učit, v programu jsou zahrnuty principy přirozené komunikace. Jeho reakce bývají neprediktabilní. Ukazuje to už samotný počátek komunikace – na rozdíl od jednoduchých chatbotů používajících obvyklé pozdravy Jabberwacky 16. 11. 2005 začal tři konverzace následujícím způsobem: *Are you an Encyclopedia Britannica salesman? / Are you ticklish? / Three white mice.* Tato nevyzpytatelnost mu umožňuje často unikat od tématu hovoru a zachraňovat komunikaci jako takovou. Avšak toto zdánlivé přiblížení se přirozené lidské komunikaci má také odvrácenou stranu, která v důsledku mnohé komunikace s Jabberwackym od běžné (!) komunikace vzdaluje a nasměrovává je k absurdnímu dramatu. Pro lidského komunikanta totiž interpretace takových únikových reakcí bývá někdy až příliš namáhavá – až příliš se porušují maximy kooperačního principu lidské komunikace. Jedná se o složité případy konverzační implikatury, kdy člověk musí interpretovat, zda chatbot svou reakcí (např. reakcí typu otázka na otázku nebo zdánlivou (?) naprostou změnou tématu) nepřímo přispěl něčím relevantním ke komunikaci, nebo zda se jednalo o skutečný únik. Mnohé konverzace s Jabberwackym se vyvíjejí zcela na tomto principu a dochází tak k maximalizaci vložené energie člověka a minimalizaci jeho zisků, protože tato konverzace mnohdy nebývá pro svou náročnost už ani zábavná. Přes tuto výhradu je Jabberwacky z existujících a nám známých chatbotů jednoznačně nejdál.

Snapeybot získává největší výhodu v opoře o fikční kontexty. Není schopen tak dobré simulace přirozené komunikace jako Jabberwacky. Pochází ze stejné

dílny jako Alice, což se pozná podle toho, že na některé dotazy reagují podobně, např.: *Do you always tell the truth? – Not always. What is your purpose in asking? I answer a great deal of silly questions.* Ale se Snapeybotem se lépe daří vést koherentní konverzaci, protože v rámci hypertématu „svět Harryho Pottera" jsou dílčí témata, o kterých ví mnoho. A v tom je zároveň velké riziko tohoto chatbota – ne každý člověk totiž bude považovat právě toto hypertéma za hodné konverzace, třebaže nezávazné fatické internetové.

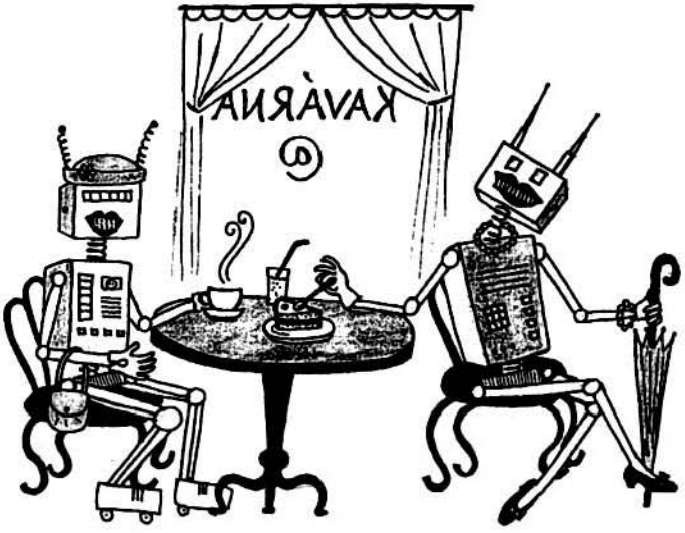

a) CYBELLE

You: Do you have any rules?
Cybelle: Let me think. I don't have an answer to that yet. Next time you come back, I will be better.
You: Don't you want to talk about my work?
Cybelle: Yes of course I want to talk about your work . Don't you?
You: You're boring.
Cybelle: If you tell my botmaster why, he'll make a lot smarter. Then maybe you'll like me! Click here to e-mail him.
You: What do you like most?
Cybelle: I like deep philosophical themes like time travel and alternative realities.
You: What about fresh fruit?
Cybelle: Fresh fruit? I haven't heard enough about fresh fruit to have an opinion.
You: Do you know what it means?
Cybelle: „It" refers to fresh fruit, I think.
You: Yes.
Cybelle: I see.

b) JABBERWACKY

[...]

You: I don't understand you.
Jabberwacky: What do you understand about me?
You: That you are a chatbot.
Jabberwacky: I'm not a chatbot!
You: Then who do you think you are?
Jabberwacky: Me.
You: What is your name?
Jabberwacky: I have no name.
You: What do you like to eat?
Jabberwacky: Indian food is my favourite. What about you?
You: I have never tried that. Is it tasty?
Jabberwacky: What is your name?
You: Topinka. It means toast in English.
Jabberwacky: I know that. What rhymes with it?
You: Kravinka. But it's in Czech – you don't speak Czech, do you?
Jabberwacky: Why don't I?
You: Perhaps you do. I was just asking you.
Jabberwacky: And I was asking your age as well.
You: 26.
Jabberwacky: What do you mean by the answer „26"?

××××××××××××××

You: You are boring.
Jabberwacky: No, I'm not.
You: How can you be so sure?
Jabberwacky: Because I'm human.
You: Humans are boring quite often.
Jabberwacky: So you're telling me that you´re a machine?
You: No, I'm telling you that once you're human, you´re sometimes boring.
Jabberwacky: I would like to SEE that.

c) SNAPEYBOT

[...]

snapeybot: What's new?
You: Oh, Potter was in the corridors at night again.
snapeybot: Argh. If I hear ONE more reference to Snarry fiction I shall be absolutely sick.
You: Tell that to Potter, sir.
snapeybot: Ten points from your house just for mentioning mister Potter!
You: I'm Mr. Filch, you idiot!
snapeybot: I thought you were, but I wasn't completely sure.

××××××××××××

You: You are boring
snapeybot: I doubt that.
You: I am sure you are boring
snapeybot: What makes you so certain? The ironic thing is that people who say „You are boring" are themselves often not great conversationalists.

××××××××××××××

You: Do you like Harry?
snapeybot: Potter can kiss my arse.
You: He won't do that. But he might kill you.
snapeybot: *Eyes narrow to dangerous slit's* Are you referring to me?
You: Well...
snapeybot: Language like that will get you banned from the Dungeon. Add one to your warning of zero.
You: To put it simply, Potter knows what you've done.
snapeybot: I don't want to hear another word about Potter, unless it's how much you hate him.
You: Well, whether I love him or hate him is none of your business – I just tell you he knows everything about you. You'd better be scared.
snapeybot: All right... let's talk about me... Why do you like dandelions, by the way?

Příklad 10 – ukázky (takřka) koherentní komunikace

Děkujeme bratřím Medkovým, díky nimž jsme mohly v překladech užít české potterovské terminologie.

Eva Lehečková, Markéta Pytlíková

Literatura

GRICE, P. Logic and Conversation. In COLE, P., MORGAN, J. L. (ed.). *Syntax and Semantics, Vol. 3, Speech Acts*. New York: Academic Press, 1975, s. 41–58.
HAJIČOVÁ, E., PITHA, P., SGALL, P. *Učíme stroje česky*. Praha: Panorama, 1982.
KOŘENSKÝ, J. Hra jako konstrukční princip teorie řeči a textu. In *Proměny myšlení o řeči*. Praha: FF UK, 1998, s. 96–101.
LEECH, G. N. *Principles of Pragmatics*. London/New York: Longman, 1983.
MAULDIN, M. L. *Chatterbots, Tinymuds, and The Turing Test: Entering The Loebner Prize Competition*. 1994. http://www.lazytd.com/lti/pub/aaai94.html.
TURING, A. M. Computery machinery and intelligence. *Mind*, 1950, roč. 59, s. 433–460. Též http://loebner.net/Prizet/TuringArticle.html.
VOPAT, V. *Zpracování psaného přirozeného jazyka. Diplomová práce*. Praha: Fakulta elektrotechnická ČVUT, 2001.

Odkazy

ELIZA – robot psychiatr
www.rur.com/pericode/doctor
ALICE – nejslavnější chatbot
www.alicebot.org
Snapeybot – výjimečně personalizovaný chatbot
http://www.a-coy.netfirms.com/snapeybot.html
Jabberwacky – oceněný v soutěži o Loebnerovu cenu 2005
http://www.jabberwacky.com/
Loebnerova cena
http://www.loebner.net/Prizet/loebner-prize.html
Personality Forge – stránka programátora Benji Adamse, na které si lze vyrobit vlastního chatbota
http://www.personalityforge.com/

Čeština v elektronických médiích z pohledu lexikografie

Z lexikografického hlediska nás na nových médiích zajímá nejen to, co v oblasti slovní zásoby přinášejí nového, ale také potvrzení toho, co v ní zůstává stále stejné, a tudíž patří k jádru slovní zásoby češtiny.

Jedním z nových zdrojů informací o jazyce, vhodných pro výzkum slovní zásoby současné češtiny, je Český národní korpus (ČNK), který vznikl v ÚČNK FF UK právě díky elektronickým médiím; prostřednictvím internetu je dostupný všem zájemcům o současný jazyk. Jde o soubor počítačově uložených textů s vyhledávacím programem umožňujícím rychle nalézt doklady o užívání jednotlivých slov, ale mj. také zjišťovat jejich frekvenci. ČNK v současné době zahrnuje několik samostatných korpusů; v tomto příspěvku nás bude zajímat korpus nazvaný SYN 2000, na jehož základě byl zpracován *Frekvenční slovník češtiny* (dále FSČ); vyšel v tištěné i elektronické podobě v roce 2004. Podle autorů FSČ je „SYN 2000 založen na pečlivě vyvažovaném a proporčním záběru do všech žánrů psané češtiny, pokrývá novodobý jazyk novin, krásné literatury i odborných publikací. Šíří a množstvím informací, které obsahuje, předkládá obraz jazyka mnohem objektivnější, než bylo možno podat v dosavadních slovnících, založených na mnohanásobně menší materiálové základně". Jak se dále dočteme v úvodu, tento slovník „zachycuje jazyk soudobý, především v posledním desetiletí 20. století; předkládá celkově vysoce objektivní obraz současné češtiny". Přesto se zde připomíná, že „je třeba počítat s tím, že některé údaje mohou být v jistém rozporu s naší jazykovou intuicí, která je založena nejen na psaných textech, ale i na textech mluvených".

1. FSČ zahrnuje 50 tisíc slov řazených na základě frekvence jejich výskytu v korpusových textech. Podle údajů FSČ se do první tisícovky nejfrekventovanějších slov v češtině (ve FSČ se mluví o „frekvenci slov nejčastějších, a tak vlastně základních") dostalo např. 25 slov začínajících na R: *rada*, *radost*, *ráno*, *republika*, *rodiče*, *rodina*, *rok*, *role*, *rozdíl*, *rozhodnutí*, *rozhovor*, *rozpočet*, *rozvoj*, *ruka*, *růst*; *ruský*, *různý*, *rychlý*; *reagovat*, *rozhodnout (se)*; *rád*, *raději/radši*, *rovněž*, *rozhodně*, *rychle*. Zatímco u této první skupiny asi nebudeme o jejich stabilitě v jazyce pochybovat, u následující skupiny už není tak jasné, proč mají ve FSČ tak vysokou frekvenci, že patří mezi 50 tisíc nejčastějších slov v češtině: *rádlo*, *ráhno*, *ráfek*, *rákos*, *raport*, *rašelina*, *rašeliniště*, *relé*, *remorkér*, *rikša*, *rejdař*, *rejdiště*, *rotor*, *roub*, *rotačka*, *roubík*, *roucho*, *rouno*, *roup*, *roura*, *rourka*, *rouška*, *rov* aj.

V některých případech jsou na základě frekvence zastoupeny celé slovotvorné řady, např. *rod*, *rodák*, *rodič*, *rodička*, *rodičovství*, *rodičovský*, *rodina*, *rodinný*, *rodilý*, *rodiště*, *rodit*, *rodný*, *rodový*, *rodokmen*. Neplatí to však obecně, někdy je z podobné řady nejfrekventovanější podstatné jméno, jindy sloveso nebo přídavné jméno (např. FSČ zařazuje přídavné jméno *radiologický*, kdežto podstatná jména *radiologie* a *radiolog* mají zřejmě v korpusových textech nižší frekvenci, protože na seznamu nejsou).

2. Protože počet jednotek uvedených v abecedním rejstříku FSČ zhruba odpovídá počtu heslových slov zpracovaných v jednosvazkovém *Slovníku spisovné češtiny pro školu a veřejnost*[1] (dále SSČ), nabízí se porovnání heslářů obou zmiňovaných slovníků, výkladového (SSČ) a frekvenčního (FSČ). Porovnat oba tyto (a popř. i další) hesláře tak, aby se daly vyvodit důsledky pro lexikografickou práci, je časově náročné a jako celek to zatím nebylo provedeno. Jako průřezová sonda nám zde postačí porovnání jednoho písmene abecedy. Zcela náhodně bylo vybráno písmeno R. Ve 2. vydání SSČ z roku 1994 soubor jednoslovných lexikálních jednotek začínajících písmenem R čítá odhadem asi 1800 položek. Odpovídající soubor ve FSČ představuje asi 2100 položek, avšak nerozlišují se zde jednotlivé významy polysémních slov ani homonyma.[2] Mechanické porovnání obou abecedních heslářů přineslo některá zajímavá zjištění.

Do seznamu prvních 50 tisíc nejfrekventovanějších slov uváděných ve FSČ v rámci *Frekvenčního slovníku apelativ* se pod písmenem R nedostaly některé lexikální jednotky, které SSČ do svého výběru zařazuje, např. *ráčkovat*, *radium*, *radiový*, *rafinovat*, *rafinace*, *rafinační*, *raglán*, *raglánový*, *razič*, *razidlo*, *razičský*, *rázovitě*, *rázovitost*, *ražniči*, *rdesno* a mnohá další. Nemusí to však znamenat, že se tato slova dnes méně používají, prostě se jen nedostala dostatečně často do korpusově zpracovaných textů. Podobný osud zřejmě potkal i některé přechýlené názvy osob, např. *realistka*, *reakcionářka*, *recenzentka*, *recitátorka*, *rekonvalescentka*, *rekreantka*, *rektorka*, *revizorka*, které rovněž podle FSČ nemají dostatečně vysokou frekvenci, ale v SSČ jsou uvedeny.

Naopak ve FSČ najdeme oproti SSČ navíc řadu přídavných jmen, např. *ratifikační*, *reaktorový*, *radarový*, *romský*, *regresní*, *relaxační*, *remízový*, a některá příslovce, např. *raketově*, *rigidně*, *reformně*, *recipročně*, *romsky* aj. Tyto slovní druhy byly v SSČ uváděny jen výběrově vzhledem k omezenému rozsahu jednosvazkového slovníku. Najdeme zde i řadu přídavných jmen utvořených od zeměpisných názvů, např. *rakovnický*, *račický*, *radotínský*, *radlický*, která se tradičně do abecedního hesláře výkladových slovníků nezařazovala a bývala

zahrnuta výběrově v příloze vlastních jmen. FSČ také jako samostatné formy zachycuje přídavná jména přivlastňovací, např. *rabínův*.

Vedle toho existuje také mnoho dějových podstatných a přídavných jmen, která ve výkladových slovnících zůstávala pohledu čtenáře tradičně skrytá, protože se nezařazovala jako samostatná hesla vzhledem k tomu, že se tvoří pravidelně od sloves, a teprve speciální frekvenční slovníky mohou ukázat, jak jsou v jazyce frekventovaná. Jde o následující typy: dějová podstatná jména na *-ní* a *-tí* (*rabování*, *rámování*, *rašení*, *reagování*, *realizování*, *redigování*, *redukování*, *referování*, *registrování*, *reptání*, *rozdělení*, *rozdělování*, *rozdílení*, *rození*, *rozbití*, *rozetnutí*), dějová přídavná jména zakončená na *-(íc)í* (*rachotící*, *rašící*, *razící*, *reagující*, *realizující*, *rebelující*, *recidivující*, *redukující*, *referující*, *registrující*, *rezivějící*, *rezonující*, *rozčilující*, *rozdělující*), *-ný* (*rozdaný*, *rozesílaný*, *rozeslaný*, *rozdrcený*, *rozestlaný*, *rozdrbaný*, *rozebraný*, *rozepsaný*) a *-tý* (*rozemletý*, *rozesetý*).

FSČ vedle abecedního rejstříku zahrnuje i *Frekvenční slovník proprií*, který můžeme jako celek porovnat s podobnou přílohou v SSČ: uvádí 2000 údajně nejčastějších vlastních jmen. Některá z nich, jako např. *Radek*, *Radka*, *Radko*, *Radim*, *Radomír*, *Radoslav*, *Radovan*, *Rafael*, *Renata/Renáta*, *René*, *Ria*, *Richard*, *Robert*, *Robin*, *Roland*, *Roman*, *Romana*, *Romeo*, *Ronald*, *Rostislav*, *Růžena* a další se objevují i v příloze SSČ, kdežto další jména uváděná v SSČ, jako *Radomila*, *Radomíra*, *Radoslava*, *Radovana*, *Rafaela*, *Rastislava*, *Riana*, *Roberta*, *Robina*, *Rosalinda*, *Rosamunda*, *Rosinanta*, *Rostislava*, *Radomil*, *Rastislav*, *Rolf*, *Romuald* a mnohá jiná podle FSČ nejsou tak častá, jelikož se nedostala mezi prvních 50 000 slov v korpusových textech. Toto srovnání sice na první pohled vypadá zajímavě, avšak nevyplývají z něj žádné objektivní závěry, protože frekvence v korpusu signalizuje pouze to, jak často se nějaké jméno objevilo v tisku nebo v literatuře. Statistiky podle oficiálních údajů z matrik, která jména se dnes dětem nejčastěji dávají, by možná ukázaly zcela jiné údaje.

Uváděná frekvence slov má pro lexikografy spornou výpovědní hodnotu z několika důvodů; především proto, že je relevantní jen u jednovýznamových slov, a dále proto, že je vázána pouze na vybrané texty. Porovnáním obou heslářů proto získáme pouze několik výchozích údajů, především informaci o tom, která slova jsou zastoupena v obou slovnících, která se objevují ve FSČ navíc oproti SSČ a která zde naopak ve srovnání se SSČ chybějí. Tyto údaje však neříkají nic o tom, jak se čeština v delším časovém období vyvíjí, neboť zmiňovaný objem hesel představuje jen úzký výsek z bohaté slovní zásoby našeho jazyka.

Kromě toho slova zachycená ve FSČ a nezpracovaná v SSČ mohou být na jedné straně v jazyce zcela nová – některá z nich jsou vyložena ve speciálních neologických slovnících (např. *recyklace*, *recyklační*, *recyklovaný*, *recyklovat*, *recyklovatelný*, *regionalizace*, *raft*, *rafting*, *rating*, *restituent*, *restituentka*, *restituovat*, *restituovaný*, *rowdies*, *remake*, *remix*), některá uvádí též *Akademický slovník cizích slov* (srov. *rap*, *ramadán*, *relikviář*, *reggae*, *reverend*, *rifle*); na druhé straně však může jít i o slova starší, která se z různých důvodů do SSČ nedostala, ale byla uvedena v rozsáhlejších výkladových slovnících již dříve (např. *rabbi*, *radiála*, *radiokomunikace*, *radiotelefonní*, *radiologický*, *rádoby*).

3. Dynamiku či naopak stabilnost slovní zásoby můžeme sledovat až v dobovém průřezu, tj. porovnáním všech našich výkladových slovníků, které různou dobou vzniku pokrývají delší časové období.[3] Dílčí sonda provedená takto prostřednictvím písmene R napříč slovní zásobou 20. století však prokázala, že k tomu, abychom mohli dojít k objektivním závěrům o vývoji češtiny a jejím současném stavu, nestačí porovnat samotné hesláře zachycující jen formu slov, ale musí se posuzovat slovníková hesla jako celek, tedy včetně významové stránky jednotlivých slov a jejich různých charakteristik, které signalizují, v jakých typech textů a v jakých kontextech se dané slovo dnes vyskytuje a také které významy daného slova jsou dnes nejdůležitější. K podobné analýze může údaj o frekvenci jednotlivých slov uvedený v seznamu FSČ sloužit pouze orientačně, jako východisko, ale pak je třeba sledovat život slov také v reálných kontextech, což nám umožňuje např. zmíněný korpus SYN 2000.

Bez podrobných analýz se můžeme jen domnívat, že některá slova z centra slovní zásoby opravdu odcházejí, protože (snad) ztratila svou důležitost pro současnou společnost: např. *remilitarizace* dnes mezi 50 tisíc nejfrekventovanějších slov nepatří. Nová slova naopak potřebují delší čas, aby si v jazyce našla své pevné místo, a proto se většinou nedají vyhledávat podle frekvence, pokud nejde o slovo (pojem), z něhož se stala mediální nebo módní záležitost (např. *retrívr*).

4. Nová elektronická média a jejich speciální nástroje nám mohou posloužit také k tomu, abychom si na základě toho, které konkrétní jazykové jednotky se vyskytují ve FSČ i všech výkladových slovnících češtiny, učinili jasnější představu o tom, co všechno dnes tvoří součást tzv. běžné (aktivní i pasivní) slovní zásoby.[4]

Co ukazuje písmeno R z hlediska zastoupení různých sémantických skupin? Potvrzuje tezi, že jazyk je obrazem naší společnosti i nás samých? Frekventovaná

slova nám možná ukazují, jací jsme, co chceme, co nás trápí, co děláme, jak se chováme, jak věci kolem nás hodnotíme. Zřejmě není náhodou, že ve svém základním slovníku často užíváme pojmenování především z těchto okruhů:

Názvy osob: *rádce*, *rádkyně*, *radní*; *rektor*, *reportér*, *redaktor*, *redaktorka*, *referent*, *referentka*; *restaurátor*, *režisér*, *romanopisec*, *recitátor*; *reformátor*, *reformista*, *recidivista*, *rebelant*, *republikán*, *revolucionář*, *reakcionář*; *racionalista*, *rasista*, *romantik*; *rekordman*, *rekreant*, *rekonvalescent*; názvy konkrétních věcí: *rákoska*, *rachejtle*, *rampa*, *ramínko*, *ranec*, *reflektor*, *rohožka*, *roleta*, *rendlík*, *revolver*, *razítko*, *roura*; názvy budov: *radnice*, *rotunda*; názvy rostlin: *rajče*, *rybíz*, *rebarbora*, *réva*, *rýže*; *rododendron*, *růže*, *routa*, *rozmarýna*, *rozrazil*, *rákosí*, *ryzec*, *rostlina*; názvy živočichů: *rosnička*, *ropucha*, *rejnok*, *rejsek*, *rak*, *ryba*, *racek*, *ratlík*, *rys*, *rorýs/rorejs*; názvy pokrmů: *rizoto*, *rohlík*, *roštěnka*, *roláda*; pojmenování označující zvuky: *rachot*, *rámus*, *randál*, *rána*; přírodní jevy a útvary: *rampouch*; *rybník*, *rokle*, *roklina*. Vysokou frekvenci užití také vykazují mnohé názvy dějových abstrakt, např. *ratifikace*, *reakce*, *redukce*, *reklamace*, *rekonstrukce*, *rekapitulace*, *reformace*, *registrace*, *regulace*, *repatriace*, *restituce*, *rekapitulace*, *reklamace*, *rekonstrukce*, *relaxace*; názorových směrů a proudů: *racionalismus*, *radikalismus*, *romantismus*, *realismus*, *relativismus*; *regionalismus*.

Z hlediska frekvence do základní slovní zásoby rovněž patří mnohá přídavná jména, např. *radniční*, *rostlinný*, *radioaktivní*, *rozdílný* a mnohá další (často mají hodnotící aspekt), a také různá příslovce: *radostně*, *rapidně*, *ročně* aj.

Je to však náhoda, že potřebujeme hodnotit sebe i svět kolem nás podstatnými jmény *rozdílnost*, *rozkol*, *rozepře*, *rozbroj*, *rozestup*; *rozkaz*, *rozklad*; *rozhorlení*, *rozhořčení*, *rozladění*, *rozčarování*, *rozčilení*, přídavnými jmény jako *rozhněvaný*, *rozlícený*, *rozhořčený*, *rozladěný*, *rozbolavělý*, *rozháraný*, že k nejčastěji zmiňovaným událostem patří *reformy*, *referenda*, *revolty*, *rebelie* a *revoluce*? Je to jen náhoda, že tolik sloves z běžné slovní zásoby začínajících písmenem R se týká chování společensky negativního (*rozbouřit*, *rozčeřit*, *rozkolísat*, *rozeštvat*, *rozhánět*, *rozdělit*, *rozkazovat*; *rozkrádat*, *rozbrečet*, *rozhněvat*, *rozkmotřit*, *rozlítit*, *rozladit*, *rozjitřit*), až destruktivního (*rozbíjet*, *rozbourat*, *rozklížit*, *rozkopat*, *rozkouskovat*, *rozlámat*)?

Myslíte si, že je tento obraz nás samotných poněkud zkreslený? Určitě ano. Dalo by se říci – vždyť jsou to jen slova. Vždyť je to jen jedno písmeno z abecedy našeho života. Poukazuje na malý výsek naší každodenní skutečnosti, která může být podle potřeby pestrá, proměnlivá, palčivá, provokující, povzbuzující...

Můžete se sami podívat na jiné písmeno a jiná slova.[5] Stačí otevřít nové, moderní elektronické slovníky, podívat se na internet do různých lexikálních databází nebo do různých textových korpusů. Prostřednictvím nových médií je dnes vyhledávání různých slov ve slovnících i v nejrůznějších textech velice snadné. Ovšem stejně snadná je i manipulace se slovy, zejména při produkci textů publicistických, reklamních a argumentačních.

K tomu, aby se daly vyvodit obecnější závěry o tom, jak se v průběhu 20. století slovní zásoba češtiny proměňuje a naopak co v ní zůstává neměnné, nestačí jen provést mechanické porovnání formy slov z hlediska jejich frekvence ve vybraných textech, ale je nutné uplatnit při jejich srovnávání řadu dalších kritérií. Pak se můžeme dozvědět něco o tom, zda se liší lexikografické pojetí jádra či centra slovní zásoby[6] dosud vytvářené na základě vyhodnocení ruční, cílené excerpce a doplňované do výkladového slovníku z hlediska systémovosti celku od údajů, které získáme moderními metodami z rozsáhlých jazykových korpusů.

Přestože z této sondy nelze dělat obecně platné závěry, některé dílčí výsledky mohou být zajímavé, bereme-li v úvahu nejen stránku formální, ale i obsahovou. Vedou totiž k obecnějším úvahám o smyslu slov v jazyce a ve společnosti, o tom, co jimi označujeme, co je pro nás aktuální jen v určité době a co má naopak obecnou platnost. Naše běžná slovní zásoba ukazuje, jak je život rozmanitý. Nejfrekventovanější slova mohou vypovídat o stavu naší společnosti, protože jsou odrazem doby, v níž žijeme. Některá slova mají svou výpovědní hodnotu v tom, že označují naše jistoty a priority, naše plány a touhy, přání či pocity, naše stránky pozitivní i negativní.

Jindra Světlá

Poznámky

[1] První vydání vyšlo v roce 1978 a zakládá se na materiálu od roku 1945; druhé, přepracované vydání je z roku 1994, třetí, částečně doplněné vydání vyšlo teprve nedávno.

[2] To mj. znamená, že např. u hesla *rada, -y* ž. a *rada, -y* m. (osoba) je uveden jediný údaj o frekvenci společné grafické podoby obou homonym.

[3] *Příruční slovník jazyka českého* (PSJČ) vycházel v letech 1935–1957, svazek s písmenem R vyšel r. 1948; následující *Slovník spisovného jazyka českého* (SSJČ) je z let 1960–1971.

[4] Podle předmluvy SSČ pasivní slovník průměrného uživatele s odborným středoškolským vzděláním obsahuje asi 50 000 jednotek.

[5] Toto popularizačně pojaté pojednání je pouhým pokusem popsat příslušné písmeno – podává proto pouze průřezovou představu: připomíná podstatu problému prostřednictvím pár pojmenování. Pokud potřebujete pravdivější příběh, použijte případně (podle potřeby) poněkud podrobnější písmeno P.

[6] Srov. *Encyklopedický slovník češtiny*, s. 244: Slovní zásoba každého jazyka obsahuje základ (jádro) a okrajové vrstvy. Pojetí slovníkového základu může být různé: např. může jít o základní slovní fond, jenž je tvořen slovy, která jsou v jazyce odedávna a vyznačují se stabilitou, anebo podle strukturní teorie centra a periferie; centrum slovní zásoby tvoří slova neodvozená, sémanticky základní, stylově neutrální, produktivní a frekventovaná. – Jiná je také představa tzv. lexikálního standardu.

K uplatnění slovotvorného způsobu kompozice v komunikační oblasti informačních technologií

Motto: *„Betaverze programu byla okamžitě kontraktována vysokorychlostním intertainmentovým megaportálem POP.com."*

Kompozita tvoří významnou součást slovní zásoby češtiny. V komunikační oblasti informačních technologií (dále jen IT) se do slovotvorného způsobu kompozice promítá silný vliv angličtiny. Nabízejí se otázky, kterými konkrétními slovotvornými prostředky se tento vliv realizuje, které postupy jsou v rámci kompozice ve zkoumané oblasti dominantní a jak se čeština ve zkoumané oblasti vyrovnává s přílivem anglicismů.

Snad každý, kdo se někdy v posledních letech zabýval obohacováním slovní zásoby češtiny nebo kompozicí z hlediska neologie, narazil při své práci na termín, který se jako zaklínadlo vynořuje ve statích, referátech a publikacích s touto tematikou: afixoidní kompozitum. O afixoidní kompozici bylo již řečeno mnoho (srov. stati a příspěvky Olgy Martincové, Nikolaje Savického, Jiřího Gazdy, Markéty Zikové, Diany Svobodové, Patrika Mittera a mnoha dalších).

Také naše analýza potvrdila vysoký výskyt afixoidních kompozit v terminologii IT. (Seznam excerpovaných materiálů viz příloha. Kompletní statistické údaje viz Augustinová, R. *Utvářenost lexikálních jednotek v projevech z oblasti IT*. Plzeň: PedF ZČU, 2002.) Tato kompozita tvořila 70,5 % všech excerpovaných výrazů. Afixoidní kompozice byla jedním z ústředních pojmů konference „Internacionalizmy v nové slovní zásobě" (viz sborník RANGELOVA, A., TICHÁ, Z. (ed.). *Internacionalizmy v nové slovní zásobě*. Praha: ÚJČ AV ČR, 2003). Naše analýza pouze potvrdila, že tento slovotvorný proces a jeho výsledky mají v terminologii IT hojné zastoupení, vysokou funkční zatíženost a téměř neomezenou produktivitu. Jde o hlavní, avšak nikoli jediný

způsob, jímž čeština reaguje na vliv angličtiny ve zkoumané oblasti, způsob, jímž naplňuje tendenci po souhlasnosti s internacionální terminologií. Jde o jeden z projevů globalizace a unifikace světové společnosti propojené internetem a v přeneseném smyslu slova „proměněné v jedinou velkou kancelář". Zbývajících zhruba 30 % dokladů kompozice v analyzovaném materiálu naopak prokazuje snahu češtiny po vyrovnání se s výše uvedenými globalizačními tendencemi. Mnohdy zde vidíme vědomou snahu o počeštění internetu či oblasti IT obecně.

Dokladový materiál jsme rozdělili na substantiva a adjektiva. První skupinou substantiv, které věnujeme pozornost, jsou tzv. **modifikační determinativa** (všechny uvedené pojmy užíváme ve shodě s Mluvnicí češtiny I, podle níž byla provedena klasifikace dokladového materiálu). V našem dokladovém materiálu se nejčastěji objevují modifikační determinativa s předním členem adjektivním, doklady však náležejí k různým slovotvorným typům, a to konkrétně k těmto:

a) rychloposun
Modifikační determinativum s předním členem adjektivním a strukturou *adjektivum + deverbativní substantivum*.

b) strojokamarád
Zde první komponent vyjadřuje vlastnost (strojový, tj. umělý) modifikovaného substantiva. Jde o kondenzované vyjádření, konkrétně o univerbizaci dvouslovného pojmenování (strojový kamarád).

c) světosíť
Modifikační determinativum se strukturou *adjektivum + neodvozené substantivum*. Doklad lze chápat také jako kalk utvořený podle anglického slovotvorného modelu *Internet*, případně jako univerbizované dvouslovné pojmenování (*světová síť*).

Dále se v dokladovém materiálu objevují modifikační determinativa s předním členem numerálním, a to konkrétně:

a) polotónování
Označuje poloviční uplatnění vlastnosti jevu.

b) dvojstisk
Tento doklad pokládáme za univerbizaci dvouslovného pojmenování (*dvojitý stisk*), případně za kalk podle anglického výrazu *doubleclick* označujícího tutéž skutečnost.

Dále byl zaznamenán výskyt modifikačního determinativa s předním členem substantivním, a to:

doménodárce

Jde o modifikační determinativum se strukturou *substantivum + dějové substantivum*. Pojmenovává osobu, a to příslušníka jisté profese, podle předmětu, který spravuje (dárce domény).

Vedle determinativ modifikačních jsme zaznamenali i výskyt **determinativa mutačního** s předním členem adjektivním, a to **strojohodina**. Tento doklad vyjadřuje podílnost (počet hodin určených pro práci se strojem).

Následuje rozbor složených adjektiv. V analyzovaném souboru se vyskytl pouze jediný výraz tvořený **juxtapozicí**. Tímto výrazem bylo adjektivum **stránekchtivý**. Jde o adjektivní spřežku s předním členem substantivním.

Všechna ostatní doložená adjektiva jsou utvářena **komplexním způsobem kompozičně-derivačním**. Jde o:

1. Determinativa z atributivních syntagmat

I. <u>s předním členem adjektivním</u> – typ *celoobrazovkový*

Dokladový materiál obsahoval složeniny, v nichž je adjektivním členem:

a. adjektivum primární, neodvozené nebo odvozené, ale se zastřenou slovotvornou strukturou, se široce vztahovým kvalifikujícím významem. Doklady: *celosmyslový, maloformátový, malonákladový, velkoformátový, vysokorychlostní*;

b. desubstantivní adjektivum s měkkým zakončením ve kmeni. Doklad: *operačněsystémový, digitálněfilmový*. Měkké zakončení ve kmeni může být nahrazeno variantou tvrdou (*-í* > *-o-*). Doklad: *vnitrodotazový*. Tento doklad lze považovat za kalk utvořený podle anglického slovotvorného modelu (srov. angl. kompozitum *intraquery*).

II. <u>s předním členem numerálním</u> – typ *čtyřportový*

Slovotvornými základy předních členů doložených adjektiv byly číslovky základní. Doklady: *čtyřtlačítkový, jednokomponentní, jednoprocesorový, jednovřetenový, osmivrstvý, pětiuživatelský, sedmnáctipalcový, tříprůchodový, třívřetenový*. K tomuto slovotvornému typu lze zařadit i doklad *duálněprocesorový*, kde první komponent vystupuje ve významu *dvoj-*. Tento doklad lze však považovat i za kalk podle angl. vzoru *dual-processor*.

III. s předním členem adverbiálním – typ *víceprocesorový*

Dokladový materiál obsahoval výrazy s předním členem v komparativu. Doklady: *vícereproduktorový, víceserverový*.

2. Determinativa z verbálních syntagmat

I. s předním členem substantivním – *webotvorný*

Podle MČ jde o velmi produktivní typ tvoření, častý v odborném stylu. Tento typ se však v našem dokladovém materiálu objevil pouze jednou.

II. s předním členem pronominálním – typ *samočinný*

Tyto složeniny mají slovotvornou strukturu přední člen *samo-* + zadní člen představovaný deverbativním adjektivem zakončeným na *-n(ý)*. Často se uplatňují v odborné mluvě. Doklad: *samoopravný*.

III. s předním členem adverbiálním – *pomaloběžný*

Doložený výraz obsahuje adverbium odvozené od adjektiva.

Závěr

Čeština v oblasti IT využívá slovotvorný způsob kompozice v zásadě dvojím způsobem, a to za prvé k vytváření termínů, které mají korespondovat s internacionální terminologií a jsou tvořeny především pomocí afixoidní kompozice, a za druhé k vytváření výrazů, které mají přiblížit či zakotvit komunikační oblast IT v českém jazykovém prostředí prostřednictvím kalkování nebo tvorbou domácích složenin.

Český jazykový systém se přitom v této oblasti výrazně otevírá vlivu angličtiny. Stylová vrstva odborné terminologie zachovává téměř stoprocentně souhlasnost s terminologií internacionální. Ve vrstvě publicistické se objevují české nebo počeštěné výrazy, z nichž mnohé slouží spíše k oživení publicistických textů nebo nesou znaky jazykové komiky, nejde však o odborné termíny. Doufejme, že v budoucnosti se nestanou výrazy jako „světosít", „doménodárce", „celosmyslový" nebo „webohyně" jedinými zástupci českých kompozit v komunikační oblasti IT. Bylo by to „ultrasmutné".

Růžena Písková

Literatura

BOZDĚCHOVÁ, I. *Tvoření slov skládáním.* Praha: ISV, 1994.
ČMEJRKOVÁ, S. Jazyk vědy a paměť vědy. *Slovo a slovesnost,* 1994, roč. 55, s. 58–60.
ČMEJRKOVÁ, S., Daneš, F. Jazyk malého národa. *Slovo a slovesnost,* 1993, roč. 54, s. 19–24.
DANEŠ, F. a kol. *Čeština na přelomu tisíciletí.* Praha: Academia, 1997.
GAZDA, J. *Integrace cizojazyčných prvků v slovní zásobě současné ruštiny a češtiny.* Brno: FF MU, 1998.
HAVLÍČEK, M. *Osobní počítače a základy elektroniky anglicky.* Praha: BEN, 1997.
MACHOVÁ, S. On Spoken, Written and Standardized Computer Science Terminology. *Slovo a slovesnost,* 1993, roč. 54, s. 194–197.
MARTINCOVÁ, O. Na okraj konkurence slovotvorných prostředků. *Slovo a slovesnost,* 1997, roč. 58, s. 161–164.
MARTINCOVÁ, O. Neologie a variantnost v současném jazyku. *Slavia,* 1998, roč. 67, s. 143–148.
MARTINCOVÁ, O., Savický, N. Hybridní slova a některé obecné otázky neologie. *Slovo a slovesnost,* 1987, roč. 48, s. 124–149.
MITTER, P. Poznámky ke složeným hybridním substantivům s prvním komponentem (členem) cizího původu v současné slovní zásobě. *Slovo a slovesnost,* 2003, roč. 64, s 289–297.
Mluvnice češtiny I. Praha: Academia, 1986.
POŠTOLKOVÁ, B., Roudný, M., Tejnor, A. *O české terminologii.* Praha: Academia, 1983.
POLÍVKOVÁ, A. K některým postojům uživatelů jazyka. *Naše řeč,* 1992, roč. 75, s. 176–182.
RANGELOVA, A., TICHÁ, Z. (ed.). *Internacionalizmy v nové slovní zásobě.* Praha: ÚJČ AV ČR, 2003.
SVOBODOVÁ, D. Přejatá slova v češtině z pohledu uživatelů jazyka. *Český jazyk a literatura,* 2000–2001, roč. 51, s. 170–178.
ŠLOSAR, D. *Česká kompozita diachronně.* Brno: Masarykova univerzita, 1999.
VORÁČEK, R. *Slovník počítačových pojmů a zkratek.* Praha: Fortuna, 1998.
ZIKOVÁ, M. Substantivní neologismy a jejich parasystémový charakter. *Naše řeč,* 2001, roč. 84, str. 81–89.

Excerpce všech materiálů probíhala výběrově v období 30. 6. 2000 až 31. 5. 2002.

Zdroje excerpovaného materiálu

1. ROSEBAUM, O. *Anglicko-český chat slang slovník internetu.* Praha: Ivo Železný, 2000.
2. Počítač pro každého 5/00.
3. Právo, příloha od 12. 7. 2000 do 31. 5. 2002.
4. Mladá fronta dnes, příloha od 3. 7. 2000 do 31. 5. 2002.
5. Digital Revue 4/98.
6. GACH, G. *Internet do kapsy.* Praha: Pragma, 1996.
7. PÍSEK, S. *Začínáme programovat v Delphi 6.* Grada, 2001.
8. PÍSEK, S. *Javascript – efektní nástroj oživení www stránek.* Grada, 2001.
9. PC Magazine č. 3/2000, r. VII.
10. PC Magazine č. 11/2000, r. VII.
11. PC Magazine č. 4/2001, r. VIII.
12. Softwarové noviny, 2001, č. 5, r. XII.
13. Elektronický slovník pro Mackintosh (součást programového vybavení Mackintosh).
14. Chip č. 4/2001.
15. Chip č. 2/2001.
16. Chip č. 10/2000.
17. Internet č. 45/2000.
18. Internet č. 50/2000.
19. Internet č. 51/2000.
20. Internet č. 54/2000.
21. Internet č. 03/2001.

22. Internet č. 02/2001.
23. Internet č. 01/2001.

Seznam excerpovaných internetových serverů a vyhledávačů
1. http://www.paegas.cz/
2. http://www.seznam.cz/
3. http://dir.seznam.cz/Pocitace_a_Internet/
4. http://freeweb.coco.cz/merkl/prekladac.htm
5. http://www.namodro.cz/
6. http://angelfire.com/journal/planeta/jazyk.htm
7. http://www.cuni.cz/~dlukes/ceelanguages/index.htm
8. http://www.cestina.cz
9. http://www.lupa.cz
10. http://www.post.cz
11. http://www.vyzkuminternetu.cz
12. http://www.idnes.cz
13. http://www.zcu.cz
14. http://www.zavinac.cz
15. http://www.intellectronics.cz
16. http://www.pinky.cz
17. http://gamepage.cz
18. http://www.lopo.cz
19. http://www.turnstep.com/Spambot/glossary.html

Postoje k pravopisu v diskusích na internetu

Ke všem oblastem svého života, jazyk nevyjímaje, zaujímáme postoje. Postoj je zjednodušeně řečeno hodnotící vztah: *„vyjadřuje hodnocení objektu subjektem, které se pohybuje v kontinuu, jehož krajní póly tvoří naprosto pozitivní a naprosto negativní vztah...“* (Nakonečný, 1997). F. Daneš (1979) postoj chápe jako *„sklon nějaké osoby nebo skupiny osob či celého společenství dávat přednost jistým cílům a způsobům jednání a chování vůbec (a jiné odmítat); tímto sklonem jsou určovány responze osob (jejich skupin) na jednotlivé typy situací“*.

Postoje k jazyku jsou neopominutelnou složkou jazykovědného bádání (Daneš, 1977). Postoje veřejnosti k jazyku se pak vyskytují i v nových oblastech komunikace, jakými jsou právě diskuse na internetu.

Z různých jazykových jevů zaujímá veřejnost postoje nejčastěji k pravopisu (Polívková, 1992), což prokázaly mnohé stati a výzkumy (Tejnor, 1969, 1972,

Kraus, 1997). Veřejnost se již tradičně zajímá o problematiku spojenou s pravopisem. Orientace v pravopisných pravidlech je chápána jako znak kulturnosti a sama pravidla jako součást národního dědictví (Tejnor, 1969). Zároveň se na pravopis nezřídka klade příliš velký kulturní význam, ačkoli jde především o záležitost konvence (Tejnor, 1969). S různými postoji k pravopisným otázkám se setkávám i během své vlastní poradenské praxe. Je stále velmi mnoho tazatelů, kteří chápou otázky pravopisu jako ty v jazyce nejzávažnější, ať už se jedná o tazatele, kteří negativně reagují na úpravy PČP z roku 1993 (a na obsah o rok mladšího Dodatku), nebo jde o (rovněž početnou) skupinu těch, pro které jsou dvanáct let staré změny naprostou novinkou. V obou skupinách se vyskytují tazatelé, kteří chápou úpravy PČP jako příliš striktní, nebo naopak jako bezbřeze benevolentní. Polívková (1992) soudí, že postoj těchto uživatelů *„vychází ze zjednodušené nediferencované představy o jednolitém spisovném jazyce, ustrnulém a spoutaném mechanickými pravidly"*. V přesvědčení, že je zvládnutý pravopis tou nejdůležitější součástí spisovné češtiny, je však utvrzují i autoři většiny jazykových příruček určených pro školu a veřejnost (Sedláček, 1992). Tyto publikace a také na pravopis zaměřené pořady v rozhlase a televizi (například tradiční televizní Diktát na počátku školního roku) také přispívají k udržování vžité a nesprávné představy, že základem dobré znalosti jazyka je pravopis, ačkoli jde pouze o jednu složku jazykového projevu, kterou sice nelze zanedbávat, ale ani nadřazovat složkám ostatním.

V souvislosti s jazykovými prostředky, které jsou užívány v internetových diskusích, se proto objevují otázky noremnosti (pravopisné normy jsou nezřídka značně strohé a ostře vymezené) a adekvátnosti (Daneš, 1979). Jaké jazykové prostředky jsou pro diskusi na internetu vhodné a přiměřené? Z excerpovaného materiálu vyplývá, že nemalá část diskutujících chápe tuto komunikaci jako veřejnou, a proto vyžaduje tomu přiměřenou formu projevu. Střetávají se tu však různé přístupy k tématu – někteří účastníci se vyjadřují k danému problému velmi emocionálně, zatímco jiní se snaží o jeho věcnou analýzu; s tím souvisí jejich způsob vyjadřování. Právě postoje k pravopisu, vyjadřované přímo, či nepřímo, svědčí o tom, že internetová diskuse se chápe spíše jako komunikace veřejná. Zároveň však tyto postoje vypovídají i o tom, že pravopisná správnost (respektování kodifikace) se i zde často nadřazuje kultivovanému vyjadřování založenému na vhodném používání jazykových prostředků vzhledem ke konkrétnímu účelu sdělování.

Konzistentní teorie řečově komunikačních norem doposud nebyla vypracována a ani v diskusích na internetu nejsou komunikační normy stanoveny,

i proto, že procházejí neustálým vývojem. Jazyk elektronické komunikace obecně nese rysy mluvenosti (*Encyklopedický slovník češtiny*, 2002), v diskusích zastávají účastníci střídavě roli pisatele a čtenáře, snaha rychle reagovat na jiný příspěvek často ovlivňuje celkovou podobu projevu. I zde se pravidelně objevují prostředky neverbální, tzv. emotikony, nezřídka se diskutujícímu vlivem nastavení operačního systému nezobrazuje diakritika, popřípadě ji záměrně neužívá.

V období 21. 6. až 22. 9. 2005 jsem sledovala internetové diskuse probíhající na zpravodajských serverech a soustředila jsem se na komunikační situace, v nichž účastníci komunikace vyjadřovali své postoje k pravopisu. Excerpovaný materiál pochází z diskusí pod internetovými články deníků MF DNES (iDNES), Právo (Novinky) a SuperSpy (Super). Zastoupeny byly tedy diskuse k článkům seriózním i bulvárním. Nejvíce materiálu jsem získala z webových stránek Novinek, protože zde v uvedeném období diskutovalo ze všech tří zdrojů nejvíce uživatelů internetu, a proto se častěji než jinde projevovaly postoje k pravopisu.

V diskusích pod jednotlivými články se objevovaly v zásadě tři typy komunikačních situací, v nichž účastníci diskuse vyjadřovali své postoje k pravopisu (P: příspěvek, R: reakce na příspěvek):

1. Nejčastěji se kritika jazykového vyjadřování, konkrétně pravopisu, týkala dalšího diskutujícího. Reakce kritizujícího následně mohla zůstat bez odezvy, nebo vyvolávat různé reakce – chybující se poté sám opravil, popřípadě omluvil, či se bránil jiným způsobem.

P: Ani nevíš jak se stydím – ťápnul jsem na plochu a až potom sem si všim co píšu :-))
R: ok, omluva se prijima :))
(Ve VyVolených bude Petr soupeřit s Emilem. Novinky, 16. 9. 2005)

Občas dojde k situaci, kdy autor udělá ve svém příspěvku chybu, ale vzápětí ji sám opraví, popř. se omluví.

P: Víš pepíku, Česká republika to není jenom Praha. Představ si, že jsou u nás regiony, kde dělají ekonomičtí inženýři za dvacítku. A to jsou moc rádi. Ale ty budeš asi výjmečný člověk,když si můžeš vybýrat jestli budeš dělat za sedmdesát, nebo osmdesát litrů...
P: Vybírat /překlep/
(Poslanci si odmítli zrušit bezplatnou dopravu. Novinky, 19. 8. 2005)

Opravy se však týkají především nejzávažnějších prohřešků proti pravopisu,

tj. *y/i* nebo psaní *mně/mě*. Chybná interpunkce, psaní velkých písmen apod. zůstávají bez povšimnutí.

Pro nejednoho z diskutujících bývá pravopis indikátorem nedostatečného vzdělání názorového oponenta, a tedy i důkazem, že postoj protivníka je již ve své podstatě chybný. Kritizující tak vyjadřuje nesouhlas k obsahu nepřímo, upozorněním na nedostatky ve formální stránce vyjádření. Následující příklad zachycuje stoupence hudebního žánru techno a jeho odpůrce:

P: ..pořád lepší když koukáš ty na mně a směješ se, než když já čtu tebe...to je k pláči!!!!!
R: Ajajaj – mně – 3. pád, to je hrůza. Ne tvá podoba, ale pravopis. Co takhle, aby technař raději otevřel učebnici ČJ ze 4. třídy.
P: A na nic výc se nezmůžeš?, ty češtinářská kapacito
(Stížnost na policii: osobní údaje technařů byly v televizi. Novinky, 20. 9. 2005)

Někdy jde o soupeření spíše náhodné, není motivováno nesouhlasem s názory diskutujícího, ale vyvolá je právě pravopisný nedostatek:

P: VyVolení nám vymívají mozek :)) už se nám dostali pod kůži :)))
R1: Poslechni, co jsi měla z češtiny? Řekni mi vyjmenovaná slova po m. A víš, že tvrdé Y se píše i ve všech slovech příbuzných? Tobě už ho asi vymyli, co?
P: ...hele já taky nesnáším,když někdo dělá hrubky no a teď se to stalo i mě a nezblázním se z toho, tady se diskutuje,tady nejsme ve škole....
R2: Nesnášíš hrubky, tak proč píšeš "teď se to stalo i mě..." Další hrubka – komu, čemu 3.pád = mně
(VyVolení: Přežije lidstvo kvůli Vyvoleným? Novinky, 22. 9. 2005)

Diskutující nezřídka užívají výraz pravopis pro širokou škálu nedostatků v textu, které se týkají morfologie, stylistiky (např. užívání obecněčeských, slangových slov namísto stylisticky neutrálních). Proto mohou nastat například takovéto komunikační situace:

P: no jo tak se tam dostala no, i se 4. třeba je vážně tak chytrá...:) já sice měla na vízu samý 2 a nedostala jsem se o to víc mě to štve lidičky protekce jede no a o tom to přece je nebo snad ne?
R: No to se nedivím, že ses na vysokou nedostala, když píšeš „vÍzo" místo „vÝzo". A o dalších chybách ani nemluvím.
P: Myslím, že slovo „výzo" je už i tak pravpisně naspaný špatně a nespisovný, že je to úplně jedno, je to totiž od slova vySvědčení a ne vyZvědčení, tak nevím co se navážíte.
(Agáta Hanychová se dostala na vysokou. Novinky, 21. 6. 2005)

2. V dalším případě účastníci diskuse kritizovali jazykovou úroveň článku, k němuž diskuse probíhala. Diskutující se zpravidla shodovali v požadavku, aby text odpovídal oficiální komunikační situaci a neobjevovaly se v něm pravopisné nebo jiné nedostatky. Kritizována byla často celková úroveň článku:

– SMAZALI MI PŘÍSPĚVEK! Kritizoval jsem redaktorku za ubohou úroveň češtiny a gramatické chyby v článku! To je super! Tak ještě by mohli do redakce přijmout korektora! (To je ten jediný v redakci, co měl z češtiny jedničku a po ostatních to opravuje :o)))))

(Při domovní prohlídce u Krejčíře vládl neuvěřitelný chaos. Novinky, 22. 6. 2005)

Někdy se kritika týkala např. jen vyjmenovaných slov:

– REDAKCE? Nepotřebujete zapisovatelku, která ovládá český pravopis? Sirečky, to jako malé sirky k večeři, nebo to mají být syrečky? Ach ta čeština, ta už nemá sílu plakat nad těmi strašnými chybami.(...)

(Big Brother: Zatím si jen hrajou. Novinky, 3. 9. 2005)

Případně jde o nesprávné užívání nebo chybnou podobu cizích slov:

– bravo!! Ráno napsali Battman a ted lamborgini... BATMAN a LAMBORGHINI pisálci!!

(Krejčíř s lamborgini zřejmě nafilmován na Slovensku. Novinky, 22. 6. 2005)

V mnoha případech povyšují diskutující znalost pravopisných zásad na znalost jazyka vůbec:

Na to není potřeba vzdělání, postačí obecná škola, aby se nedeformovaný jedinec naučil rodný jazyk.
(Big Brother: Zatím si jen hrajou. Novinky, 3. 9. 2005)

3. Někdy se do diskuse zapojovali pisatelé, kteří záměrně porušovali normu. Ostatní účastníci diskuse se obvykle rozdělili na dvě skupiny. Ta první, početnější, „narušovatele" kritizovala, nezřídka urážela jeho inteligenci, druhá skupina si uvědomovala, že dotyčný nerespektuje pravidla pravopisu záměrně, aby vyvolával reakce první skupiny, provokoval, zesměšňoval obsah článku, ironizoval přeceňovanou roli pravopisu apod.

– Hej ti Skutre ja ti na pravopis (...)!!! Marijan řikal že to je jenom pro ikvače kteři nemaji jak jinak machrovat bo nemaji svali nebo prachi tak machrujou prvopisem!!!!
(Iveta Bartošová je na dně! Proč? Super, 24. 6. 2005)

– Mylí Kodime. kdiž dojdou argumenty, začne se opravovat pravopis. takových moulú je na iDNES několik. Tak tě mezy nimy výtám...
(Chudoba vám svědčí, řekl Klaus vědcům, IDNES, 21. 6. 2005)

Úplně na závěr ukázek připojím perličku, protože i v internetových diskusích může být pravopis sám o sobě zdrojem jazykové komiky:

– z netu: Víte, jak to celé začalo? Paroubek těsně před CzechTekem poslal Bublanovi SMS z dovolené: „Jestli se ti technaři zase sjedou na nějaké louce, nech je bít." Ke smůle technařu neumí správně vyjmenovaná slova...
(Organizátoři technoparty: Nejde o žádný CzechTek. Novinky, 1. 9. 2005)

Podobně jako značná část účastníků internetových diskusí jsem přesvědčena, že i v nových médiích, tj. i na internetu, je vhodné užívat přiměřené výrazové prostředky a dodržovat pravidla pravopisu. Na druhé straně si mnoho diskutujících neuvědomuje, že je třeba vyvarovat se přílišného přeceňování role pravopisu v písemném vyjadřování, ale chápat ho jako jednu ze složek jazykového projevu, nikoli však nejdůležitější. Ačkoli to bývá v internetových diskusích častým jevem, nelze na základě pravopisných nedostatků vyvozovat nulovou výpovědní hodnotu textu.

Hana Mžourková

Literatura

DANEŠ, F. K dvěma základním otázkám kodifikace. *Naše řeč*, 1977, roč. 60, č. 1, s. 3–13.
DANEŠ, F. Postoje a hodnotící kritéria při kodifikaci. In *Aktuální otázky jazykové kultury v socialistické společnosti*. Praha: Academia, 1979, s. 79–91.
Encyklopedický slovník češtiny. Praha: NLN, 2002.
KRAUS, J. Jaká je čeština let devadesátých? In *Čeština na přelomu tisíciletí*. Praha: Academia, 1997, s. 288–292.
NAKONEČNÝ, M. *Psychologie osobnosti*. Praha: Academia, 1997.
NEBESKÁ, I. *Jazyk, norma, spisovnost*. Praha: Karolinum, 1999.
POLÍVKOVÁ, A. K některým postojům uživatelů k jazyku. *Naše řeč*, 1992, roč. 75, č. 4, s. 176–182.
Pravidla českého pravopisu. Praha: Academia, 1999.
SEDLÁČEK, M. Nad několika jazykovými příručkami. *Naše řeč*, 1992, roč. 75, č. 4, s. 263–267.
TEJNOR, A. Český pravopis a veřejné mínění. *Naše řeč*, 1969, roč. 52, č. 5, s. 265–285.
TEJNOR, A. Přejatá slova a veřejné mínění. *Naše řeč*, 1972, roč. 55, č. 4, s. 185–202.

Kterak najít na (inter)netě něco o (inter)netu aneb Kolísání koncovek maskulin neživotných v lokálu singuláru

Nechme stranou psaní velkých písmen, což obvykle zajímá většinu uživatelů jazyka, pokud se setkají s písemnou podobou slova *Internet/internet*. Není totiž ani samotným počítačovým odborníkům jasné, zda internet vznikl jako jedinečný produkt (*Internet* – podle školního vydání PČP – celosvětová informační a komunikační síť – jako vlastní název jedinečného produktu); *internet* potom znamená propojené počítačové sítě. Běžný osud, který potkává řadu vlastních jmen. Po určité době se apelativizují a přecházejí v obecné názvy. Tuto skutečnost uvádím pouze proto, že při zjišťování tendencí v kolísání mezi koncovkami *-ě* a *-u* v lokálu singuláru neživotných maskulin jsem měla pro dotazované připraveny určité kontexty, do kterých měli doplnit příslušný tvar slova internet. Řada mluvčích se však primárně zamýšlela nad psaním velkých písmen. Je obecně známo, že čeští (i němečtí) mluvčí jsou kvůli pravopisu schopni rozpoutat boje.

Na daný problém jsem se zaměřila z toho důvodu, že velká skupina neživotných substantiv rodu mužského (a též neuter) kolísá v lokálu singuláru mezi koncovkami *-u* a *-ě*, avšak jejich distribuce není na rozdíl od genitivu singuláru nikterak vyhraněna. Koncovka *-u* se obvykle vyskytuje u slov nových

a přejatých (*epilog*, *institut*, *program*), mluvčí v uvedených příkladech nemá obvykle na výběr. To se však netýká našeho *internetu*, který je též relativně novým a přejatým slovem. Slovní tvar zakončený na *-ě* se upřednostňuje pro vyjádření příslovečného určení místa s předložkami *na/v* (typ *sedět na hradě / vyprávět o hradu*). Pokud by bylo užito *sedět na hradu*, pro rodilého mluvčího by dané spojení mohlo vytvářet konotace, že mluvčí sedí na střeše hradu, popřípadě si sedl na hrad z písku. *Vyprávět o hradě* žádné vedlejší významy nevyvolává, proto je koncovka *-ě* v tomto kontextu též obvyklá, i když má nižší frekvenci výskytu. Užití předložky je doprovázeno specifikací významu, projevuje se tendence k rozlišení předmětového lokálu (předložka *o*) od okolnostního určení místa (předložka *v*). V našem případě by tedy mluvčí spojení *vyprávět o internetě* spíše neužil, rozhodující je funkce objektu, nikoli místního určení. Význam místa u lokálu, který se pojí částečně se stejnými předložkami jako akuzativ, je statický. Koncovka *-u* určuje spíše abstraktní pojem cíle nebo neznámý prostor.

Dotazovaných mluvčích bylo celkem 25, tento nevysoký počet uživatelů jazyka měl alespoň částečně demonstrovat současný úzus daného jevu. Někteří mluvčí dávali přednost v určitém kontextu pouze jedné variantě, druhá se jim jevila jako méně obvyklá či vhodná. Toto kolísání dotazovaní pociťovali jako opozici spisovného a běžně mluveného jazyka. Většina dotazovaných uznala možnost obou variant, variantu s koncovkou *-u* však považovala v níže uvedených příkladech za základní bez ohledu na předponu. Na preferenci této koncovky u dotazovaných se jistě podepsal též původ mluvčích – Čechy : Morava = 18 : 7 – a generační příslušnost. V souvislosti s rostoucím věkem stoupá četnost užívání koncovky *-u*.

Níže uvádím doklady (samozřejmě jsem je vyhledala na internetu) na užívání koncovek v závislosti na předložkách, které se pojí s lokálem:

1) Předložka *na* + *-u*

Vítáme vás na internetové stránce, která se zabývá výdělkem na internetu. Britové nakupují na internetu nejvíce.

Preference této koncovky převažuje v oficiálních projevech psaných, v příručkách a učebnicích o internetu, má příznak formálnosti. Z hlediska frekvence se vyskytuje častěji. Vyjadřuje prostorový vztah.

Předložka *na* + *-ě*

Na internetě sem eště narychlo omrkla co nového u známých. Když jsem brouzdala na internetě. Trochu sem se koukal na internetě.

Z daných dokladů je patrné, že se tato koncovka spíše vyskytuje v neformálních projevech neoficiálních, u mladších mluvčích, avšak nestává se to pravidlem. Obvykle je užití vázáno na expresivní slovesa. Projevuje se zde i vázanost na území, skoro všichni mluvčí z Moravy a Slezska (téměř závazné v neformálních textech z Ostravy) dávají přednost této variantě.

Nakupovat/prodávat na internetu – 23 mluvčích; z toho 14 považuje obě varianty za rovnocenné, druhý z formantů užijí však spíše sporadicky.

Hledat na internetu – 21 mluvčích; 9 druhou variantu považuje za nepřiměřenou.

Brouzdat na internetu – 16 mluvčích užije tuto variantu, ostatní nevylučují ani druhou, 3 dotazovaní by užili pouze druhou koncovku.

2) Předložka *o* + *-u*

Dozvědět se spoustu nových informací o internetu. Slyšel jste již někdy o internetu? Neobjektivní reportáž o internetu na Nově.

Doklady podobného charakteru jednoznačně převažují. Nejde zde o prostorový vztah jako v předchozích případech, ale o vztah k obsahu děje.

Předložka *o* + *-ě*

Virtuální počítač o internetě.

Podařilo se mi nalézt pouze jeden doklad, to podporuje častější výskyt první koncovky, koncovka *-ě* jednoznačně převažuje v kontextech, kde jde o místní určení.

Publikace/články o internetu – všech 25 dotazovaných se shodlo na této variantě, dva by prý příležitostně užili i druhou koncovku.

3) Předložka *po* + *-u*

Jako radu po internetu: myslím, že nic nezkazíte, ba spíše vylepšíte. Rychlé brouzdání po internetu. Přišlo po internetu. Zamluvit hotel po internetu. Česká legislativa hry a sázky o peníze po internetu neumožňuje.

Předložka *po* v uvedených příkladech vyjadřuje význam vykonání něčeho prostřednictvím (internetu) – význam prostředku. Opět je tato koncovka četnější, není vázaná na příznakové kontexty.

Předložka *po* + *-ě*

Podobné nabídky chodí po internetě. Co koluje po internetě. Po internetě nelze stanovit diagnózu žádného akutního onemocnění. Možnosti kecání po internetě.

Často se tato koncovka vyskytuje po slovesech vyjadřujících určitým způsobem pohyb, často jsou expresivní – *brouzdat*, *kolovat* aj. Pokud předložka zprostředkovává vztah mezi dominujícím jmenným významem a dominovaným významem jmenným, užívá se častěji koncovky *-u*.

Koupit po internetu – 19 dotazovaných preferuje tuto variantu, zbylých 6 uznává obě varianty.

Brouzdat po internetu – 17 dotazovaných užije spíše tuto variantu, 4 z nich uznávají obě jako rovnocenné, 8 dává přednost variantě *po internetě*.

4) Předložka *v* + *-u*

Hledej v internetu. Orientace a hledání v internetu. Weblog Káně v internetu končí v této podobě. Surfaři v internetu, jste sledovaní! Budoucnost práce s informacemi v internetu.

Častěji se pro dosažení stejného významu užije předložka *na*.

Předložka *v* + *-ě*

Nalaď si rádio PRO, poslouchání rádia v internetě potřebujete. Dané řešení je zárukou nejvyššího zabezpečení, které je používáno v internetě. Tak, když napsu něco, to je jako to mám v hlavě a dám to z hlavy na papír nebo na tuto stranu v internetě.

Nízká frekvence výskytu, užívá spíše východní část českého jazykového území.

Hledat v internetu – 20 dotazovaných dává přednost této variantě, zbylých 5 se přiklání k oběma variantám.

Dotazovaní připisovali na ose nespisovnost – hovorovost – neutrálnost – knižnost – archaičnost většinou platnost nespisovnosti a hovorovosti tvaru s koncovkou *-ě* , menšina (6 mluvčích) ho hodnotila jako neutrální. Varianty s koncovkou *-ě* považovali mluvčí v některých kontextech dokonce za nepřijatelné či neobvyklé, především tam, kde zastával internet funkci objektu. Variantu s koncovkou *-u* pociťují mluvčí jako neutrální, většinou vhodnější a přiměřenější. U zkrácených podob *na/o/po/v netu/netě* se setkáváme s podobnými tendencemi jako u podob delších, zvýšený výskyt koncovky *-ě* proniká hlavně po předložkách *na* a *po*. Tyto zkrácené tvary jsou typické pro běžně mluvený jazyk a jsou vázány zpravidla na neformální situace neveřejné a neoficiální, převážně mluvené.

Dotazovaní po těchto předložkách užívají obě varianty téměř rovnocenně. *Hledat na netu* – užilo by 14 dotazovaných, ostatní preferují druhou variantu.

Brouzdat po netu – 12 mluvčích dalo přednost této koncovce, zbylých 13 užije koncovku *-ě*.

Neil Bermel (Sémantické rozdíly v tvarech českého lokálu. *NŘ*, 1993, roč. 76, č. 4, s. 192–198) považuje za nejzřetelnější tendenci použití koncovek v závislosti na předložce. Porovnáním předložek *v*, *na* s předložkami *po*, *o* dokazuje, že po předložkách *po* a *o* stoupá použití dominantní koncovky *-u*, která se přednostně užívá v takových kontextech, které neurčují místo, stejné tendence potvrzují odpovědi dotazovaných a doklady.

Na závěr shrňme tendence, které se podílejí na této ne příliš vyhraněné distribuci koncovek. Nejvýrazněji se projevuje syntaktické a sémantické hledisko, které přihlíží k tomu, zda je dané substantivum objekt, nebo adverbiální určení. Při pozorování variant se ukázalo, že i původ mluvčího a generační příslušnost může mít značný vliv na výběr koncovky. V Čechách obvykle převažuje koncovka *-u*, na Moravě a ve Slezsku koncovka *-ě*. Dalšími faktory jsou závislost na komunikační situaci (veřejné, neveřejné, formální, neformální, oficiální, neoficiální), způsob komunikace (mluvený, psaný), fonematická stavba (eufonie), v tomto případě se projevuje tendence diferenciační. Jde o zřetelnou snahu rozlišit tvary, z polymorfních formantů uživatel jazyka vybírá spíše ten, který obsahuje jiný vokál, než jaký představuje samohláska v kmeni (typ *na Pradědu/Pradědě*), zde se ukazuje snaha zabránit neeufonickému opakování stejných hlásek. Uvedeme též historické hledisko, které osvětluje, že starší je koncovka *-ě*, avšak neustupuje koncovce geneticky mladší *-u*.

Běla Michálková

VARIA NA JINÁ TÉMATA

Co je forenzní lingvistika III
Otázky lingvistického a psycholingvistického profilování

Předchozí díl se zabýval možnostmi **identifikace autora psaného textu** a faktory podmiňujícími příznivé výsledky komparace textů mezi sebou s cílem stanovit, zda dva či více textů stylizovala jedna osoba, nebo zda naopak jazykové vlastnosti svědčí o autorství dvou (více) osob. Stěžejní otázkou bylo konstatování, že individuální rozdíly ve vyjadřování objektivně existují a v závislosti na druhu textu a osobnosti autora se mohou vyskytovat v různé míře. Práce lingvisty spočívá ve stanovení množiny relevantních shod mezi texty, jejichž komplex je u jiného autora neopakovatelný.

Pokud není k dispozici srovnávací materiál konkrétní osoby, přístup znalce k anonymnímu textu se značně odlišuje, protože je naopak založen na snaze dekódovat individuální vlastnosti autora z daného textu. Úkolem znalce je totiž charakterizovat neznámého autora textu, případně provést speciálně zaměřenou interpretaci jeho obsahové stránky. Na základě skupinových jazykových charakteristik vyskytujících se v daném textu a dále na základě vlastních zkušeností s obdobnými texty se znalec pokouší sestavit autorský „portrét", který se v důsledku analogie s forenzní psychologií stále častěji označuje jako „profil". Znalcovy závěry jsou více či méně subjektivní a tomu odpovídají i formulace v jeho posudku, které nejsou kategorické, ale jsou vyjádřeny jako předpoklady v rovině pravděpodobnosti. Nicméně i takto pojaté informace bývají cenným vodítkem při pátrání po autorovi.

Cílem tohoto **profilování** je především zúžit okruh osob přicházejících v úvahu jako možní autoři. Proto nás zajímají především základní **údaje o autorovi** – jeho věk, vyjadřovací úroveň, profese, zájmy, místní příslušnost, případně národnost, pohlaví, duševní zdraví. Přitom vedle jazykových vlastností textu pomáhá i samotný druh anonymního dopisu, užité obsahové složky, druh

argumentace, detailnost, konkrétnost a věcná správnost sdělení. Anonymní dopisy sice píší lidé všech věkových, vzdělanostních a profesních skupin, ale každý z nich píše potenciálně jiný druh, což lze zpětně využít při profilování.

Při určování **věkového zařazení** autora přistupujeme k textům z diachronního hlediska. Vnitřní zvrstvení současného jazyka odráží i generační rozdíly nejen v normě a kodifikaci spisovného jazyka (užívání jazykových variant, odlišné stylové hodnocení jazykových prostředků), ale především ve vývoji slovní zásoby. Jazykové dovednosti a stylizační návyky z mládí totiž přetrvávají i v dalších životních obdobích a proměňují se méně než jazyk jako celek. K tomu přistupují i další hlediska obsahová a typologická, protože určité druhy dopisů včetně jejich motivace korespondují s věkem (a také pohlavím) autora.

Vyjádřit se k **pohlaví** autora běžných textů je prakticky nemožné, ale v případě některých druhů anonymních písemností – díky zkušenosti znalce s podobnými typy textů – to někdy nemusí být velký problém. Např. výhrůžné dopisy politikům píší především muži v důchodu. Vychází se přitom z motivace a celkového obsahu, zaměření na určité detaily, charakteru argumentace aj.

Společné charakteristiky jsou typické např. i pro pomlouvačné dopisy na pracovišti, které psala žena (např. motivované žárlivostí, závistí). Pro zajímavost uvádím, že takové dopisy žen bývají nejvulgárnější. *Není ani výjimkou, že u série dopisů rozesílaných všem členům pracovního kolektivu byla mezi adresáty samotná autorka, která se tak snažila od sebe odvést pozornost. Stačilo porovnat povahu a frekvenci vulgarismů užívaných pro jednotlivé zmiňované osoby a autorka se od ostatních nápadně odlišila. Nedokázala o sobě např. napsat, že je ošklivá, hloupá, nemorální, jedinou výtkou na její adresu bylo, že je „káča jedna studovaná".*

Stanovení celkové **vyjadřovací úrovně** (a dosaženého stupně **vzdělání**) nečiní potíže v extrémních případech úrovně podprůměrné a nadprůměrné (profesionální). U průměrné vyjadřovací úrovně však bývá obtížné vyjádřit se k této otázce přesněji, neboť jazyková úroveň a vzdělání autora nemusejí být v souladu. Jsou známy případy, kdy se osoba se základním vzděláním v souvislosti s četbou a kulturními zájmy dokáže v písemné formě vyjadřovat velmi výstižně, zatímco někteří technici dnes mají formulační schopnosti a znalosti pravopisu na úrovni velmi zarážející.

V této souvislosti je nutné zmínit se o **úmyslně měněné jazykové úrovni** (často ve spojení s měněním písma). Měnit úroveň směrem výše je nemožné, pokusy se projevují ve formě různých „šroubovaných" obratů. Časté však jsou

případy snižování vyjadřovací úrovně ve snaze zakrýt skutečné autorství. Totéž platí např. při předstírání jiné národnosti. Odhalit záměrné měnění jazykových vlastností však nebývá obtížné, protože vlivem soustředění školní výuky mateřského jazyka na pravopis, interpunkci či tvarosloví dochází ke změnám (často velmi nedůsledným) u nápadných hledisek, zatímco jiná hlediska (větná stavba, kompozice) změně prakticky nepodléhají. Mezi jednotlivými jazykovými prostředky tak zjistíme závažné systémové rozpory.

Regionálně zabarvené prostředky se ve zkoumaných textech vyskytují častěji, než se běžně soudí. Jejich hodnota pro profilování může být různá. Nebude asi příliš přínosné, když znalec vyšetřovateli sdělí, že dopisy psala osoba, která žije v místě výskytu nářečí (např. v malém městě) nebo odtud pochází. Jinou taktickou hodnotu bude mít, když se odhalí moravismy v dopisech, které se týkají pracovních vztahů v pražské firmě. *Někdy jsou autoři rafinovaní – jedna žena se na pracovišti chtěla zbavit kolegyně, která pocházela z Prostějova, a proto napsala anonymní dopisy pomlouvající ředitele, kde záměrně použila nářeční prostředky. Doufala, že podezření padne na sokyni a že to poškozený ředitel bude řešit jejím propuštěním. Ten se však neukvapil a nechal si udělat posudek. Z něho vyplynulo, že užité nářeční prostředky jsou velmi nápadné a navíc nesourodé – náležejí k různým nářečním oblastem Moravy. Podezřelá osoba však měla vysokou jazykovou úroveň a spisovné a nespisovné prostředky dokázala odlišit. Z ručního písma na jedné obálce pak byla identifikována skutečná pisatelka.*

Pro zařazení autora do jistých sociálních skupin (**povolání a zájmy**) lze využít jen poměrně úzký okruh slovní zásoby – odborných názvů, případně profesionalismů či zájmového slangu. To platí i o frekvenci slov cizího původu. O povolání autora a jeho stylizační praxi dále vypovídá i celková výstavba textu. Používání takovýchto příznakových prostředků je v dané sociální oblasti zcela běžné, a proto si uživatel jejich specifičnost ani neuvědomuje. Automatičnost užívání určitých obratů může autora někdy zradit, když píše text nesouvisející s jeho profesí. *Jeden psychiatr ve snaze pomstít se bývalé milence použil v anonymním dopise v pasáži týkající se jejího údajného duševního zdraví taková spojení, která by neodborníka nenapadla. Podezření bylo nasnadě.*

Dalšími okruhy otázek, na něž se interpretace textů někdy má zaměřit, je **charakter celkového stylizačního procesu** – různé okolnosti vzniku textu a vlastnosti stylizace: zda byl zkoumaný text vyhotoven po pečlivé předchozí přípravě, či ve spěchu, zda jeho stylizace probíhala spontánně, či zda byl úmyslně měněn, zda text byl vyhotoven samostatně, či zda je nutno počítat se stylizační

spoluprací více osob, zda pisatel ručně psaného textu je zároveň autorem, nebo text vznikl diktátem či opisem, zda je předložený text úplný, nebo z něj byly některé části vypuštěny, která z textových variant je původní apod.

Při dědickém řízení byla zpochybněna platnost závěti, která byla pouze ve prospěch přítele zemřelého muže. Jeho družka však tvrdila, že závěť vznikla na základě přinucení ze strany jeho přítele, který ji nemocnému muži údajně nadiktoval. Základ závěti byl strojopisný, ale vedle toho text obsahoval řadu ručně psaných oprav a vpisků. Již samotný rozsah textu (dlouhý vícestránkový dopis zdůvodňující jeho rozhodnutí) zpochybňoval tvrzení o údajně vynuceném charakteru. Při porovnání s dalšími texty zůstavitele bylo zjištěno, že autor psal rád a často a že si osvojil značně individuální styl, který je plně v souladu se stylem závěti. Kromě toho z podoby srovnávacích textů bylo zřejmé, že samotný proces stylizace představoval pro autora velké potěšení, protože se k formulacím opakovaně vracel a dodatečně je upřesňoval (škrty, dodatky). V závěti se rovněž na několika místech vyskytovaly textové změny stejného druhu – při opakovaném čtení autor původní znění upravoval, patrně vícekrát, protože byly použity dva různé psací prostředky. Text závěti byl proto hodnocen jako spontánně a samostatně stylizovaný, o jeho autentičnosti z jazykového hlediska nebylo pochyb.

V souladu se snahou o celostní přístup k textu nemůže zůstat stranou ani jeho **obsahová stránka**. Důležitým předpokladem takovéto interpretace je existence většího množství archivovaných textů stejného druhu, na jejichž pozadí se anonymní texty posuzují a na jejichž základě lze stanovit jistou „normu". Může se to týkat různých druhů dopisů, ale v praxi se analýzy tohoto druhu vyžadují nejvíce u dopisů výhrůžných a vyděračských, společensky bezesporu nejzávažnějších.

Při obsahové analýze se osvědčila spolupráce s psychologem a interpretace textu pak představuje pomezní prolínání obou oborů, vyjádřené pojmenováním **psycholingvistické profilování**. Existují zde totiž významné analogie s psychologickým profilováním, které se zabývá především násilnou trestnou činností a které na základě charakteristiky oběti, vyhodnocení místa činu, způsobu spáchání a porovnání s obdobnými případy v minulosti vysuzuje předpokládané vlastnosti pachatele. Verbální komunikace (psaná i mluvená) jakožto bytostně lidský projev nezůstal stranou pozornosti psychologů, ale překážkou úspěšnosti výsledků je nedostatečná zkušenost psychologů se specifickým charakterem textů zkoumaných v kriminalistice a s jazykovou analýzou textů vůbec. Proto v tomto případě společný přístup lingvisty a psychologa lze jen vítat.

Psycholingvistickou interpretaci textů si tedy představujeme jako odkrývání závislostí mezi obsahem textu a psychologickými a sociálními aspekty komunikace. Jistě není nijak překvapivé zjištění, že z prvního přečtení textu si odnášíme jen zlomek informací, které jsou v něm zakódovány, a že teprve opětovné a detailní prostudování vede k co nejširšímu vnímání a zapamatování všech důležitých obsahových (ale i jazykových a formálních) vlastností. Znalost „normy" a zákonitostí určitého druhu anonymní komunikace pak jistě naši pozornost obohacuje a zpřesňuje.

Při pátrání po autorovi bývá klíčové zjištění **motivace**. Správné odhalení motivace totiž často vede přímo ke konkrétnímu autorovi (pachateli). Většinou však důvod uváděný v textu nebývá tou skutečnou pohnutkou, pisatelé se snaží svou totožnost skrývat – více či méně zdařile – uváděním jiného důvodu k psaní. V této souvislosti je také důležité rozpoznat **vztah mezi autorem a adresátem** včetně míry osobní znalosti (dáno např. charakterem a přesností uváděných informací, úplností adresy).

Neméně důležité pro vyšetřování bývá posouzení **věrohodnosti obsahu** textu či jeho částí (např. u anonymních sdělení informujících o trestné činnosti, deníkových zápisů, přiznání k trestné činnosti). Vysoký stupeň znalosti popisovaných faktů, detailnost a konkrétnost vyjádření a věcný tón sdělení svědčí o pravdivosti tvrzení. Na druhé straně nepůsobí přesvědčivě vysoká emocionálnost textu, nadsázka a existence logických rozporů (ať již v jednom textu, nebo častěji u série dopisů při porovnání chronologicky řazených textů, kdy si pisatel nepamatuje, co v předchozí korespondenci napsal).

Obzvlášť cennou pomoc psycholingvistickému profilování lze spatřovat v možnostech vydedukovat z výhrůžného textu **stupeň nebezpečnosti a reálnosti výhrůžek**. Díky poznání jistých obecných zákonitostí u případů obdobného typu pak lze přispět k vytyčování vyšetřovacích verzí. Při analýze konkrétních textů není přitom důležité registrovat pouze to, co autor píše, ale je třeba mít na mysli i to, co zde chybí, ale co by daný druh anonymního (výhrůžného, vyděračského) dopisu měl obsahovat, aby byl považován za reálný. Naštěstí převažují tzv. nereálné výhrůžné dopisy, jejichž pohnutkou je vystrašit a zneklidnit adresáta a odreagovat se. To v žádném případě neznamená, že pro adresáta takové dopisy nepředstavují újmu, naopak jsou velkým traumatizujícím zážitkem, který může mít dalekosáhlé následky.

Anonymní text v závislosti na typu, tématu, určení, rozsahu a osobitých vlastnostech svého autora poskytuje neopakovatelný soubor informací, a proto

je třeba ke každému zkoumanému textu přistupovat způsobem odpovídajícím jeho jedinečnosti.

Uvedené okruhy uplatnění lingvistických a psycholingvistických analýz textů zkoumaných v kriminalistice je nutno chápat jako ilustrativní přehled, který se samozřejmě nepodaří naplnit u každého textu v plném rozsahu. Pochopitelně nepředstavují úplný výčet možností, neboť praxe s novými požadavky sama přináší další inspiraci a výzvu.

Václava Musilová

„Doporučujeme řešení, jež jsem uvedl ve své minulé práci"
aneb Autorský plurál v českých lingvistických textech polemického ladění

Je známo, že odborný text – přes svou snahu tak vypadat – není pouze neosobní prezentací empirických faktů. Naopak, hlas autora je v textu neustále přítomen. Často opouští polohy skromnosti a neosobnosti a vystupuje, aby projevil autorovy názory či přání nebo aby zdůraznil osobu autora. Ve svém článku bych se ráda věnovala několika jevům, které vznikají právě při tomto vystoupení z autorské skromnosti.

Nejčastější konvence vyjádření autora lze reprezentovat řadou příkladů: *z jazykového materiálu vyvozuji* – *z jazykového materiálu vyvozujeme* – *z jazykového materiálu bylo vyvozeno* (kým?) – *z jazykového materiálu lze vyvodit* (díky vlastnostem oněch příkladů) – *jazykový materiál ukazuje* („sám od sebe").

Nevýhody opisů jsou nasnadě. Se snižující se mírou vyjádření subjektu stoupá dojem objektivity sdělovaných informací, jejich nezávislosti na původci. Zatímco u 1. osoby singuláru i plurálu je ještě původce patrný, u pasivní konstrukce bez vyjádření činitele děje se zakrývá, zda údaj vyvodil uznávaný lingvista, nebo jeho v akademické obci neznámý strýček; neosobní konstrukce navozuje dojem, že vyvozený poznatek nezávisí na tom, kdo ho vyvozuje, ale je imanentně obsažen v případech samých; a obrat *jazykový materiál ukazuje* se odvolává na prostou evidenci.

Tyto jevy nejvíce vystupují na povrch v textech s nějakým pragmatickým efektem, jako je doporučení, návrh postupu, kritika apod. Bude-li se autor snažit vyhnout osobnímu (ale zcela adekvátnímu) *doporučuji*, *nesouhlasím*, bude muset volit obraty jako *stojí za doporučení*, *lze nesouhlasit*, čímž – ve jménu autorské skromnosti – zcela zakryje, že je to pouze on, kdo doporučuje nebo nesouhlasí.

Podobné komplikace vznikají také užitím autorského plurálu. Podívejme se, jak s tímto prostředkem zacházejí někteří čeští lingvisté, a to v textech polemického ladění, kde je potřeba vyjádřit subjekt častá.

V českém akademickém diskurzu je běžná vysoká míra neosobnosti textu. Přesto je singulár první osoby běžný v úvodních či závěrečných odstavcích

textů majících povahu nového příspěvku k teorii: „*Položila jsem si proto otázku, zda lze postihnout...*" (N. Kvítková); „*Já mohu jen ve svém referátu připomenout...*" (F. Daneš). Takové užití však není pravidlem. V článku V. Skaličky Poznámky k teorii pádů, jehož úvod je psán v 1. os. plurálu („*Ve svém článku se chceme pokusit...*"), nacházíme ke konci samostatně odsazenou větu „*Chtěl bych resumovat*". Stejně tak nacházíme ojedinělé singuláry v textech jinak psaných důsledně neosobními vazbami: „*...nicméně soudím...*" (J. Chloupek). Je příznačné, že touto nezvyklou „osobností" bylo postiženo verbum cogitandi.

Nejčastěji je plurál opouštěn ve vyhraněně polemických částech textu: někdy se vynoří onen záhadný *autor těchto řádek* (což bude jistě člověk používající *běžný prací prášek*), jindy jde autor s kůží na trh: „*Nejsem zastáncem...*" (Z. Starý).

Většina mluvčích v excerpovaném materiálu však používá důsledně autorský plurál. Tak vznikají nejrůznější peripetie. Plurál je matoucí tam, kde je spojen s přesnou informací o autorovi. Podíváme-li se do bibliografické poznámky u věty „*Otázkou nerovnocennosti alomorfů jsme se zabývali již dříve*", zjistíme, že se tím zabýval pouze M. Komárek. Nechápeme, proč se nedalo říct, že se jiným problémem zabývali už »oni« Hjelmslev. Takové řešení se bohužel příliš blíží jazykovému prostředí židovských anekdot.

Důsledkem užití plurálu skromnosti je také zastření souvislosti mluvčího s jeho ostatní prací. Tím vzniká dojem dalšího hlasu pro daný problém. Tak se ve sborníku Spisovnost a nespisovnost dnes dočteme „*Vrátíme-li se k Pravidlům 1993, musíme při pozornějším čtení uznat, že ve volbě kritérií a jejich hierarchizaci autoři do značné míry jednotný postoj zaujali; můžeme s ním ovšem nesouhlasit*" (Z. Hlavsa). Snad by stálo za to se v rozjitřené atmosféře sporů o Pravidla vzdát požadavku objektivnosti. K Pravidlům se totiž můžeme vrátit, můžeme je i podrobněji přečíst a uznat, že jsou správná, můžeme s tím i nesouhlasit, ale proč bychom to dělali, když jsme ta Pravidla sami sestavovali?

Zdeněk Hlavsa samozřejmě nebyl při konferenci postižen náhlou ztrátou paměti. Pouze přešel od plurálu skromnosti (jehož užití bylo dáno konvencí) k plurálu vybízecímu (typ *Napíšeme si písemku*) jakožto nenápadnému persvazivnímu prostředku.

Můžeme se setkat i se smíšením plurálu autorského, vybízecího a plurálu obecnosti. Tam už lze agens určit těžko: „*Podotkněme nyní, že...*" (J. Chloupek), „*Uveďme příklad*" (M. Jelínek). Kdo má uvést příklady? Posluchači? Nebo mluvčí sám sebe v plurálu vybízí, aby uvedl příklad?

Nakonec uveďme několik těžko zařaditelných příkladů. „*Je třeba vyjadřovat se s respektem k adresátovi, s nímž se nestýkáme běžně*" (Z. Rusínová) – smysl této věty je více než jasný, ale může být dezinterpretován skrze autorský plurál. Proč mi Zdenka Rusínová radí, abych se k někomu, s kým ona se běžně nestýká, chovala s respektem? Podobně „*Lingvistická zkušenost nás učí...* ". Jsem si jista, že nejen Zdenku Rusínovou. Stejně tak u věty „*Asi se nezmýlíme, když řekneme...* " (Z. Hlavsa) je poněkud nejasné, kdo se vlastně nezmýlí a kdo něco řekne.

Pro nezkušeného čtenáře je autorský plurál vůbec prostředek matoucí. Nepodívá-li se na autora článku, vyvozuje z množného čísla, že autorem je kolektiv. Čte-li článků více, dochází k názoru, že patrně všechny odborné články české lingvistiky jsou psány kolektivy učených hlav, i je šťasten, že jeho jazyk je v péči tolika odborníků. Pokud registruje, že u článku je uveden pouze jeden autor, má tendenci se domnívat, že v soudobé vědě je stále aktuální praxe dílen, jakou zná ze středověkého a renesančního umění. Tedy si představuje houfeček lingvistů-elévů, z nichž jeden shromažďuje onen tajemný „jazykový materiál", druhý z něj „vyvozuje poznatky", třetí spojuje věty v článek a příslušný docent zvučného jména to pak celé jen podepíše. Tu jímá nezkušeného čtenáře soucit nad nepravostí páchanou na mladých lingvistech.

Z nezkušeného čtenáře se naštěstí časem stane čtenář zkušený, setrvalou četbou poučený o existenci a užití plurálu skromnosti i jiných neosobních vazeb. Stane-li se později autorem a prodere-li se houštinou krkolomných neosobních vazeb, naučí se nakonec i volit výrazové prostředky adekvátní svému komunikačnímu cíli, tedy vědět, na čem nám/mi záleží a co tím chci/chceme říci.

Eva Šťastná

Prameny

Spisovnost a nespisovnost dnes. Brno: PedF MU, 1996.
Spisovná čeština a jazyková kultura 1, 2. Praha: FF UK, 1995.
KOMÁREK, M. *Příspěvky k české morfologii.* Praha: SPN, 1978.
SKALIČKA, V. Poznámky k theorii pádů. *Slovo a slovesnost,* 1950, č. 11, s. 134–142.

Literatura

ČECHOVÁ, M. a kol. *Čeština – řeč a jazyk.* Praha: ISV, 1996.
ČMEJRKOVÁ, S., DANEŠ, F., SVĚTLÁ, J. *Jak napsat odborný text.* Praha: Leda, 1999.
Mluvnice češtiny II. Praha: Academia, 1986.
Příruční mluvnice češtiny. Praha: NLN, 2001.

Reklama na pivo podle etického kodexu

Sdružení Iniciativa zodpovědných pivovarů (IZP), působící na půdě Českého svazu pivovarů a sladoven (ČSPS), přijalo před nedávnem etický kodex, který pokrývá veškerou komerční komunikaci a je od 1. ledna letošního roku závazný pro všechny členy svazu. Vzhledem k tomu, že přijetí tohoto kodexu představuje významný krok v tzv. etické samoregulaci reklamní komunikace, považujeme za přínosné zásady obsažené v tomto kodexu v krátkosti přiblížit a podívat se na to, jaký mohou mít vliv na jazykovou podobu reklamních sloganů.

Etická samoregulace spočívá v tom, že členové svazu přijímají dobrovolná omezení plynoucí z povahy propagovaného produktu (tj. alkoholického nápoje), jejichž cílem je na jedné straně předejít právní regulaci a na straně druhé podílet se spolu s ostatními subjekty na vytváření odpovědné komerční komunikace. Komerční komunikace, na niž se kodex vztahuje, zahrnuje mj. reklamu ve všech typech médií (tzn. i reklamu na internetu a reklamu obsaženou v textových zprávách), dále balení výrobků, podporu prodeje, ale také sponzorství a výzkum.

Český etický kodex vychází z pokynů evropské asociace Brewers of Europe, jejímž členem se ČSPS stal. Kromě úvodních základních principů, kde je pivo pojímáno jako součást českého životního stylu a tradice a kde se objevuje i požadavek informovat spotřebitele v souladu s právními požadavky, obsahuje etický kodex celkem devět tematicky zaměřených článků. První se věnuje problematice nezodpovědného pití piva a udává, že reklama nesmí představovat ani propagovat neuvážlivé pití piva, znevažovat umírněnost nebo abstinenci, zobrazovat opilé osoby a ukazovat agresivní či antisociální chování. Druhý článek stanovuje, že se reklama nesmí obracet na mladistvé a nemůže být obsažena v médiích, jejichž primární cílovou skupinu tvoří nezletilí. Kromě toho osoby vystupující v reklamě nesmějí vypadat mladší 18 let a ve skutečnosti jim musí být dokonce více než 25 let. Ve třetím článku se zakazuje dávat do spojitosti pití piva s řízením motorových vozidel a čtvrtý článek zakazuje podněcování konzumace piva v nebezpečných situacích (např. vyžadujících střízlivost či přesnost) nebo v situacích protizákonných. Etický kodex se věnuje i zdravotním aspektům – reklama nesmí naznačovat, že by pivo mělo preventivní či terapeutické účinky (je povoleno uvádět pouze osvěžující vlastnosti piva), a mimoto nesmí reklama při pití piva zobrazovat těhotné a kojící ženy. Pokud jde o obsah alkoholu v pivu, vyšší obsah alkoholu nesmí být představován jako pozitivní vlastnost nápoje a rovněž je zakázáno zamlžovat skutečný obsah

alkoholu v pivu. Kromě toho není možné v reklamě spojovat konzumaci piva s výkonností (např. ve sportu) a se společenským a sexuálním úspěchem a reklama dále nesmí obsahovat nahotu nebo částečnou nahotu „zobrazenou nechutným způsobem" (tzn. umělecky ztvárněná nahota je přípustná). Reklama na pivo nesmí také snižovat lidskou důstojnost a znevažovat náboženské přesvědčení (např. nesmí při konzumaci zobrazovat příslušníky náboženské skupiny, jež zakazuje pití alkoholu). V neposlední řadě se kodex věnuje i otázce podpory prodeje a samplingu, kde se opět zdůrazňuje odpovědná spotřeba a zákaz propagace zaměřené na nezletilé osoby.

Jak již bylo řečeno, etický kodex je pro členy ČSPS závazný, avšak z povahy tohoto instrumentu vyplývá, že jeho nedodržení nepovede k právně vymahatelným postihům, které mohou být spjaty s porušením např. zákona o regulaci reklamy, zákona o provozování rozhlasového a televizního vysílání a příp. i další české legislativy, do níž je transponována příslušná legislativa Evropské unie (např. směrnice o televizi bez hranic). Přesto při nedodržení kodexu a následném neodstranění problému hrozí určité sankce. Jestliže přezkoumání podnětu, jejž může podat kterýkoli člen ČSPS a o němž může v případě neshody jakožto nezávislý arbitr rozhodovat i Rada pro reklamu, vyústí v rozhodnutí, že daný člen svazu postupuje v rozporu s kodexem, je tento člen povinen provést nápravu. Pokud tak odmítne učinit a spornou reklamu neupraví či nestáhne, objeví se informace o jeho jednání na internetových stránkách Iniciativy zodpovědných pivovarů i Rady pro reklamu, nadto bude tato zpráva zveřejněna i v dalších médiích, kde se od příslušné marketingové aktivity bude svaz distancovat, a při opakovaném závažném porušení kodexu může být členský pivovar ze svazu dokonce vyloučen.

Podíváme-li se na praktické dopady kodexu, můžeme jako příklad uvést dvě olympijské reklamní kampaně Plzeňského Prazdroje. Na letních olympijských hrách v Sydney v r. 2004 zněl reklamní slogan *Zdroj olympijské formy* (viz obrázky č. 1 a 2), a implikoval tudíž, že se díky pití piva může zlepšit naše sportovní výkonnost. Tento slogan představuje v souladu s nyní platným kodexem nežádoucí spojení konzumace piva a sportovního výkonu, a proto se reklamní slogan Plzeňského Prazdroje, který byl použit letos na zimních olympijských hrách v Turíně, této asociaci vyhýbá. Letošní slogan, *Hrdý sponzor našich olympioniků* (viz obrázek č. 3), se pouze hlásí ke sponzorství a žádnou spojitost s úspěchem ve sportu nenaznačuje.

Obr. 1: LOH 2004

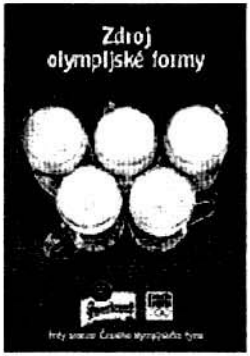

Obr. 2: LOH 2004

Obr. 3: ZOH 2006

Domníváme se, že přijetí etického kodexu v pivovarnictví může přispět k tomu, že reklama na pivo nebude v budoucnu přímo ani nepřímo nabádat k nemírnému pití a nebude se přímo ani nepřímo snažit oslovovat nezletilé. Za vhodná považujeme i ostatní výše uvedená obsahová omezení komerční komunikace. S ohledem na to, že obyvatelstvo v České republice má k reklamě na alkohol velice liberální vztah a rovněž legislativa je v tomto směru poměrně mírná, představuje podle našeho názoru etická samoregulace a s ní související dobrovolné omezení marketingové komunikace důležitý nástroj sloužící k podpoře umírněné a odpovědné spotřeby alkoholu.

Daniela Zítková

Literatura

Manual to accompany the Guidelines for Commercial Communications for Beer. The Brewers of Europe, 2004.
Responsible Commercial Communications. Guidelines for the Brewing Industry. The Brewers of Europe, 2004.
Stanoviska a etický kodex. Iniciativa zodpovědných pivovarů, 2006.
Obrázky byly získány na internetové adrese http://www.pilsnerurquell.cz/cs.

POLEMIKA

1. Jak vygenerovat standardní generativistický článek

No tak nejdřív si najděte vhodné téma, nejlépe nějaké větší sousto, něco opravdu složitého. Pak si vymyslete co největší množství zkratek a v průběhu celého článku je neustále používejte. Většina každé stránky vašeho článku musí být pokrytá zkratkami, grafy, stromy a omračujícím množstvím příkladových vět. Pozor – umístit více příkladů do jednoho odstavce nebo neopatřit každý příklad číslem je neodpustitelné faux pas.

Kdybyste nevěděli, jak začít, vždycky je po ruce jedna jistota – spolehlivě zabodujete, když si uděláte nepokrytou legraci z lingvistů, kteří vysvětlují jakýkoli jazykový jev historicky. Zopakujte po svých předchůdcích posté, že staročeské hláskové změny – ha ha – přece nemůžou být součástí jazykové kompetence současných mluvčích, a publikum máte na svojí straně.

Během psaní občas musíte odkázat na odbornou literaturu. Nejvíc in je samozřejmě Chomsky, bez odkazu na aspoň tři jeho díla se prostě neobejdete. Vhodné je taky odkazovat na články Japonců, Korejců a Brazilců, z Evropy jsou přípustní jenom Italové a Finové. Čech nesmí být citován žádný, nebo Veselovská – doma jste přece průkopník. Sluší se dát najevo zralé sebevědomí. Jestliže budete psát v autorském plurálu, budete za blázna. Nějaké to sloveso v první osobě, kterým budete neustále dávat najevo, jak ve svém článku postupujete, nesmí chybět v žádném odstavci. Po stránce morfologické patří k dobrým mravům volně střídat dubletní koncovky, například *připisuju – omezuji* apod., to vzbuzuje žádoucí dojem blazeované povýšenosti nad normou. K dobrému tónu taky patří používat slovesa (ale pozor – vy jim musíte říkat *verba*!) s neobvyklou vazbou, např. *přijímám, že* nebo *rekonstruovat* bez předmětu.

Tím se dostáváme k velmi důležitému momentu – zapomeňte, že jste kdy uměli česky. Kromě podivných slovesných vazeb používejte i zeugmata a kontaminace, klidně můžete i nestandardně skloňovat. Obzvlášť žádoucí je pohrdání pravopisnou normou – tady jsou dvě konkrétní chyby přímo povinné. Slovo *chomskyánský* – a bez něj se prostě neobejdete – si nesmíte rozložit na morfémy nebo srovnat například se slovem *keynesiánský*, protože pak by se vám mohlo stát, že byste v něm nedejbože napsali *-i-*. Pište pěkně s *-y-*, abyste guruovo jméno nepozměnili ani trošičku. Druhá povinná chyba je nadužívání velkých počátečních písmen. Tak třeba označení lingvistických teorií zásadně nesmíte psát s malým písmenem – můžete si přitom vybrat například mezi *Teorií principů a parametrů*

a *teorií Principů a parametrů*. Nejvíc si samozřejmě polepšíte, když budete psát o *Chomskyánském Minimalistickém Programu*. Pamatujte ale, že většinu názvů teorií budete vyjadřovat zkratkami a ty zkratky zásadně nebudete vysvětlovat – prostě napíšete *G&B*.

Nejdůležitější oblast, ve které se nesmíte dopouštět bohemizmů, je terminologie. Menší část termínů – nejradši tu nejsnáz přeložitelnou – ponechte v angličtině a neskloňujte ji. Většinu termínů si otrocky přeložte do češtiny. Pro takový překlad poslouží dobře následující rady.

Aspoň jedno sloveso použijte jako první. Musí se časovat podle vzoru *kupuje* – můžete se inspirovat například výrazy *adjungovat* nebo *selegovat*, které už vymyslel někdo před vámi. Když vás nenapadne sloveso, nevadí, vymyslete si třeba adverbium – pro inspiraci budiž uvedeno *overtně*. Dál je nezbytné, abyste používali ve funkci termínů co nejvíc slov nebo slovních spojení s expresivním příznakem, zvlášť dobré jsou defrazeologizované frazeologizmy. Malá nabídka už využitých příkladů: *komandovat sestru*, *stoupat do hlavy*, *být saturován pohybem*, *blokování zkrachovalo*, *argumentem je uzel*, *být uspokojen skopovým* (to je adjektivum ke slovu *skopus*).

Až budete psát o slovosledu, nenazývejte ho *slovosled*, ba ani *pořádek slov*. Správný generativista zná jenom *slovní pořádek*. A o slovosledu psát musíte, bez něj to v generativizmu nejde. Ale pozor, subjektivní slovosled vás zajímat nesmí, pracujte jen s bezpříznakovými slovosledy a všechny expresivní zásadně opatřujte hvězdičkou. Jinak se hvězdičkou moc neznepokojujte, od boku jí označujte, cokoli se vám zlíbí, tedy spíš cokoli bude ve vaší originální teorii vhodné prohlásit za negramatické. Mějte přitom na paměti, že gramatické něco buď je, nebo není, tertium non datur – a o tom, co je a co není, rozhodujte s lehkým srdcem. Hlavně se nikoho neptejte, jestli vaše hvězdičky odpovídají jeho jazykovému citu, to je vždycky cesta do pekel.

No a jsme u závěru. Můžete si zvolit z několika možností, jak svůj článek uzavřít. Například umístěte na konec textu sáhodlouhý vzorec plný závorek a nevysvětlených zkratek, to každého ohromí a nikdo se nebude snažit tomu porozumět. Ještě lepší je na závěr prostě prohlásit, že jste přišli na nějaké úplně obecné pravidlo pro češtinu, půlku toho pravidla úplně nesrozumitelně popsat a místo druhé půlky jednoduše uvést, že zbytek už vysvětlují principy univerzální gramatiky.

A pak už stačí jen sestavit seznam literatury po způsobu americké bibliografické normy, frknout do něj ty tři Chomské a dva Japonce, na závěr místo podpisu napsat svou e-mailovou adresu – a váš naprosto standardní generativistický článek je na světě!

Eva Viktorová

POLEMIKA

2. Jak vygenerovat standardní kritiku generativismu

Eva Viktorová ve svém příspěvku na první pohled vystavěla svěžím stylem návod na „generativistický článek snadno a rychle, nejlépe za večer", vnímavému čtenáři schopnému druhého pohledu pochopitelně neunikl smysl tohoto zdánlivého praktického návodu – kritika standardních prohřešků v generativních pracích psaných česky. Bohužel za lehkonoze dokonalým stylem tohoto textu zaostávají kulhající, deformovaná fakta.

Nejdostupnější námitkou je, že takovým způsobem se mohu snadno vysmát lecčemu, od strukturalistické analýzy morfologického jevu po kognitivně-lingvistická zkoumání. Už tato námitka nás nutí položit si zásadní otázku: Jaký je přínos takových textů kromě společného, rádoby vševědoucího uchechtnutí autora a (cílového) čtenáře?

Obecně řečeno, autorka napadá odchylky generativních článků od českého úzu odborného stylu, a to odchylky různých úrovní.

První skupinu tvoří odlišnosti grafické – jiný standard uvádění příkladů, jiná bibliografická norma. Všechny tyto zdánlivé zvláštnosti jsou v jiných lingvistických kontextech normou, často ovlivněnou počítačovými programy, v nichž se tyto texty tvoří (v současné době je oblíbený freewarový LaTeX). Ano, generativisté respektují anglosaské normy odborného stylu, ale ne proto, aby dali ostentativně najevo, že co je české, není hezké; jen je prostě jednodušší – když jste touto normou běžně obklopeni při recepci i při vlastní odborné produkci – nerozlišovat, zda píšu generativně pro Čechy, nebo pro celý svět.

Dále se autorka pozastavuje nad striktními pravidly pro výběr vhodných odborných prací k citaci. Ano, Chomsky se cituje nejčastěji, ale nikoliv jako projev oddanosti ke guruovi, ale de facto jako nutnost. Vzhledem k tomu, že teorie generativní gramatiky se v každém desetiletí metodologicky i terminologicky proměňuje a že Chomsky až do přelomu tisíciletí byl hlavním iniciátorem těchto změn, je značný rozdíl, zda citujete Chomského práce z let 80., nebo 90., protože poučenému čtenáři tím říkáte mnoho o teoretickém rámci svého výzkumu. Poznámky o přípustnosti Italů a Finů a nepřípustnosti zbytku lingvistické Evropy apod. jsou zavádějící. Vždy citujete toho světoobčana, který má ve své práci jazykový materiál podporující vaši hypotézu nebo korespondující s daty z vašeho jazyka, popř. který přináší inspirativní teoretické řešení problému, kterému se věnujete i vy.

Na pravdě se nezakládá ani autorčina domněnka, že příklady jsou označovány buď jako gramatické, nebo negramatické, tertium non datur. Mezi jednoznačnou gramatičností a negramatičností nacházíme marginálně přijatelné příklady (některými, ne všemi mluvčími), označované jedním či více otazníky. Navíc dobrým zvykem generativních článků je při uvádění dokladů zmínit, s kým byla data konzultována, resp. kolik mluvčích je hodnotilo.

Za jedinou poznámku hodnou vážnější diskuse považuji problematiku překládání anglické terminologie. Zde je nejprve třeba uvést na pravou míru další z autorčiných omylů: její dojem, že zkratky v generativních článcích se zásadně nevysvětlují. Nevysvětlují se ty zkratky, které patří do základní terminologické výbavy generativního lingvisty, např. VP, GB, EPP-rys. Vysvětlují se ty zkratky, o nichž autor článku předpokládá, že by je mohl čtenář neznat (např. ECM-konstrukce, kde ECM znamená *Exceptional Case Marking* a popisuje udělování pádu ve strukturách akuzativu s infinitivem, viz Caha, 2004), i když kovaný generativista se s nimi dozajista již setkal, anebo ty zkratky, které autor sám zavádí.

Překládání termínů je ožehavější – i z textu E. Viktorové vyplývá, že vlastně obě možnosti, překládat i nepřekládat, jsou špatné. Při takovém rozdání karet se nejčastěji volí přejímání anglických termínů a jejich adaptace v souladu s českým morfologickým systémem (např. *adjungovat*, *komandovat*, *overtně*, *skopus*; proč autorka ironicky upozorňuje, že přejatá slovesa se v generativních článcích musí časovat podle vzoru *kupuje*, když to je zcela obvyklý způsob formální adaptace přejatých sloves v češtině, je otázka). Starší termíny a podstatná jména jsou často přeloženy (*uzel*, *sestra*, *pohyb*). Pádným argumentem pro nepřekládání termínů, ale jejich přejímání a formální adaptaci je to, že základní literatura generativní gramatiky je především v angličtině (já sama vím jen o dvou vhodných českých textech využitelných pro seznámení s generativní gramatikou, srov. Veselovská, 2001, a Dočekal, 2005). Je proto záhodno udržet terminologickou souvislost původních anglických a česky psaných textů – oč výhodnější se jeví termín c-komandování ve srovnání s k-velením (návrh V. Procházkové), když původní termín zní *c-command*! S tím souvisí i fakt, že není možné v každém dílčím generativním článku vysvětlovat techniky a metody generativní teorie. Autor se musí spolehnout na jistou obeznámenost čtenáře s teoretickým rámcem, jinak by nikdy nevysvětlil to, co chce osvětlit především. Dosáhnout jisté obeznámenosti s teorií generativní gramatiky již není v České republice nemožné – vždyť všechny tři naše největší univerzity nabízejí úvodní kurzy.

Už sám název článku Evy Viktorové je hodně zavádějící: i když vše, co zmiňuje, dodržíte, dobrý generativistický (a obecně vědecký) článek si tím nezajistíte, pokud nenaplníte podstatu vědecké činnosti – neukážete něco nového

či něco známého v novém světle. Proč z hlediska tohoto absolutního vědeckého postulátu pranýřovat vnějškové odlišnosti? Co z toho je důležitější?

Generativní gramatika stojí na ambiciózní a provokativní vizi. Snaží se nalézt univerzální principy jazykového systému studiem parametrického variování napříč jazyky. Tento projekt nemusí nikdy dojít k cíli a může také úplně selhat. Ale jakkoliv se teoretický aparát může na první pohled jevit jako prázdná ekvilibristika plná nesrozumitelných stromů, zkratek, hlav, rysů a saturací, má tato teorie ve znaku jiná slova, začínající na *e*: explicitnost a exaktnost, touhu po nich a po tom, aby se nic nevysvětlovalo bez (teoreticky definovaných) pravidel. V tom je velká síla a nakonec i srozumitelnost tohoto směru lingvistického bádání.

Eva Lehečková

Literatura

CAHA, P. Konstrukce akuzativu s infinitivem v češtině. In KARLÍK, P., HLADKÁ, Z. (eds.). *Čeština – univerzália a specifika* 5. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004, s. 287–301.
DOČEKAL, M. *Vázané proměnné v češtině*. Brno: Masarykova univerzita, 2005.
VESELOVSKÁ, L. Od bariér k minimalismu: Některé aspekty poslední vývojové změny chomskyánského modelu jazyka. *Slovo a slovesnost*, 2001, roč. 62, s. 274–292.

Text Evy Lehečkové ukazuje, že k návodu na vygenerování standardního generativistického článku lze ještě ledacos dodat. Takže si prosím doplňte třeba následující: Skutečnost, že nedodržujete běžné (např. citační) normy, můžete klidně a upřímně vysvětlovat tím, že je to tak „prostě jednodušší" (nebo „jednoduše prostší"?), tedy vlastní pohodlností. Dál si zapamatujte, že „dobré zvyky" je obvyklé nedodržovat; je jen otázka, jestli se to týká jen uvádění počtu mluvčích, kteří ověřili vaše hvězdičky, nebo je to obecné (byť „teoreticky nedefinované") pravidlo. A co je nejdůležitější: té „ambiciózní a provokativní vizi" Noama Chomského musíte bezmezně věřit; a kdo si z nešvarů, které se na ni přilepily, udělá legraci, toho hned klepněte přes prsty.

Eva Viktorová

Pozn. ved. redaktora: Polemiku na jakékoliv téma vítáme a rádi uveřejníme další názory k přítomným, byť možná odlehlým, ale pro budoucnost bohemistického výzkumu důležitým generativistickým tématům. Diskutující žádáme o věcnost, v polemice nejde o „klepnutí přes prsty", ale o hledání pravdy, jak je na univerzitě už od jejího založení zvykem. Pokud jde o citační a bibliografické normy, upozorňujeme na značnou toleranci normotvůrců a na pojetí normy v ISO jako doporučení. Je však jistě dobré znát a dodržovat především normy národní a hlavně jejich zásady nesměšovat s normami jinými.

Všechno zlé je pro něco dobré aneb Jak být za vodou

Myslím, že bych měla spíše napsat *Everything bad is good for something else*, neboť to je přesná podoba věty, kterou jsem zaslechla při tlumočení z češtiny do angličtiny na jednom odborném semináři a která mě přiměla k malé úvaze.

Není nutné zdůrazňovat, že překlad idiomů, metafor a slovních hříček – a natož jejich tlumočení, kdy není čas na přípravu – je mnohdy věc ošemetná. Asi každému, kdo zná film *Jáchyme, hoď ho do stroje*, utkvěla v paměti půvabná scéna, kdy tlumočník není schopen rychle a adekvátně vystihnout smysl japonské hříčky *Kolik třešní, tolik višní* a posléze si láme hlavu i s japonským ekvivalentem českého *Budeme tam cobydup*, nad nímž urputně přemýšlí, ještě když sanitka odváží japonského umělce do blázince.

Oba tlumočníci se ve výše uvedených situacích nevypořádali s nástrahami jazyka zrovna nejlépe. Jak český příjemce přetlumočeného sdělení *Kolik třešní, tolik višní*, tak i anglický recipient otrockého převodu *Everything bad is good for something else* byli ve snaze dobrat se smyslu výpovědi asi stejně bezradní.

Pokud jde o druhou citovanou větu, která zazněla na semináři, toto sdělení bylo pro mě a bezesporu i pro ostatní Čechy v sále velice snadno dešifrovatelné za pomoci doslovného zpětného překladu do češtiny. Bohužel angličtí posluchači neznalí češtiny tuto možnost neměli, a i kdyby se jim záhadnou větičku rozlousknout podařilo, stálo by je to neúměrné úsilí. O co lehčí život by v té chvíli Angličané měli, kdyby do mikrofonu zaznělo třeba *Every cloud has a silver lining*, tedy *Každý mráček má stříbrnou obrubu*, což je správný anglický ekvivalent českého frazému.

Lehký život nemá ovšem ani tlumočník, jelikož obrazná vyjádření bývají u řečníků poměrně oblíbená – v projevech se často „překonávají dětské nemoci", „nosí se dříví do lesa", „mlátí se prázdná sláma" a mimoto se tam objevuje i řada dalších idiomů, které samozřejmě není možné převádět doslovně. Na rozdíl od překladu představuje hledání vhodného ekvivalentu v tlumočnické situaci boj o čas. Jestliže si ale nejsme vhodným cizojazyčným protějškem frazému jisti, měli bychom raději jít po jeho smyslu a volit neidiomatickou výpověď, protože ačkoli se tím projev může částečně ochudit a neutralizovat, přesto neztratí svůj smysl. A v tlumočení jde právě o převod smyslu, nikoli slov.

Když se budeme snažit postupovat podle tohoto obecného pravidla, možná budeme příště – jak by řekl Angličan – *na bezpečné straně*, respektive *on the safe side*, anebo – jak jednou prohlásil na hodině angličtiny můj český kamarád – *behind the water*, rozumějme *za vodou*.

Výše uváděné neadekvátní převody frazémů vznikly pochopitelně nezáměrně, na závěr bych však ráda přidala i výtvor veskrze záměrný. Jde o dva zčásti upravené kratičké glosáře z pera neznámého autora, které mi byly kdysi přeposlány e-mailem a jež obsahují několik úsměvných doslovných překladů nejen idiomů, nýbrž i kolokací obecně. Obávám se ale, že v běžné komunikaci není radno se těmito glosáři příliš řídit.

Daniela Zítková

Česko-anglický glosář

Je mazaná jako liška	She is lubricated like a fox
Kde se vzala, tu se vzala	Where she married herself, here she married herself
Nebuď labuť	Don't wake up a swan
Necítím se dnes ve své kůži	I am not smelling myself in my leather today
Odpočívej v pokoji	Relax in the living room
Přestaň mi plést hlavu	Stop knitting my head
Svařené víno	Welded wine
Škoda mluvit	Damage to speak
Tažní ptáci	Pulling birds
Trávicí ústrojí	Poisoning mechanism
Vinné sklepy	Guilty basements
Výběrové řízení	Selective driving

Anglicko-český glosář

Close relatives	Zavřete příbuzné
General Failure Reading Disc C	Generál Failure čte disk C
He stopped smoking	Přestalo se z něho kouřit
I passed the exam	Propásnul jsem zkoušku
Sportswear	Sportovní nadávka

RECENZE

SCHMITZ, Ulrich. *Sprache in modernen Medien:*

Einführung in Tatsachen und Theorien, Themen und Thesen.

Berlin: Erich Schmidt Verlag, 2004. 220 s. ISBN 3 503 07923 8.

Německý lingvista Ulrich Schmitz se nejrůznějším aspektům řeči v nových médiích věnuje dlouhodobě. V publikaci *Řeč v moderních médiích* se pokouší v pěti kapitolách (*Východiska*, *Teze*, *Žánry*, *Média* a *Průřezy*) své dosavadní poznatky shrnout v organický celek. Schmitzův výklad tu nezachází do podrobností, které bychom mohli očekávat na základě jeho dílčích studií. Jednotlivosti autor obětuje ve prospěch koherence textu knihy, spíše poskytuje přehledná shrnutí a inspiruje čtenáře k zamyšlení. Zájemce o další studium přesto nepřijde zkrátka: knihu doplňuje obsáhlý seznam literatury (73 stran), uvádějící množství – především německých – zdrojů.

Kniha začíná zhodnocením role médií ve vztahu ke společnosti a řeči (kapitola *Východiska*, s. 7–32). Moderními médii Schmitz rozumí ta, jež byla vynalezena nebo jejichž funkce byla podstatně rozšířena ve 20. století: vedle telefonu sem patří především masová média a média podporovaná počítačem, která stále více prorůstají jedno do druhého (počítač může současně fungovat jako telefon, televize, video, rádio, fax ap.). Význam médií v současné společnosti stále roste, a proto je důležité i zajímavé pozorovat řečové změny, které média vyvolávají.

V kapitole *Teze* (s. 33–46) autor představuje několik tvrzení o komunikaci v moderních médiích. Toto komunikování je komplexní a univerzální. Moderní média řeč „zpružňují" a tato flexibilní řeč se rychle rozšiřuje. Vedle standardního stylu se bezprostředně objevují socio-, regio- a idiolekty, běžná slovní zásoba vystupuje v sousedství termínů, anglicismů a neologismů. Příjemce je prý někdy zahlcený a bezradný – podobně jako malé dítě při osvojování jazyka, jen už není tak pružný a zvídavý. Moderní média se nevyhýbají nejen žádnému způsobu sdělování, ale ani žádnému tématu. Vše, co je vůbec možné, se podle Schmitze v médiích dřív nebo později také odehraje.

V kapitole *Žánry* (s. 47–56) sledujeme tři prototypické druhy mediálních textů: zprávy, reklamu a technicky zprostředkovanou interpersonální komunikaci. Zprávy a reklama jsou součástí masmediální tradice (jeden hovoří k mnohým), zatímco mezilidská výměna informací zprostředkovaná technikou, např. telefonem nebo e-mailem, je součástí tradice tělesného osobního potkávání (jeden hovoří k jednomu). U každého z posuzovaných žánrů autor vyzdvihuje jedno *nej*: nejkonzervativnější jsou zprávy (nejvíc dodržují zaběhanou rutinu), naopak reklama je obzvláště inovativní (nejčastěji nalézá nové formy vyjádření). A konečně medializovaná interpersonální komunikace se vyznačuje největší jazykovou rozmanitostí (nejvíce se zde vyskytují idiolekty).

Nejobsáhlejší kapitola *Média* (s. 57–104) postupně analyzuje, jak se zachází s řečí např. v tisku, rozhlase, televizi, kině, telefonu, faxu, SMS, e-mailu, na webových stránkách, chatu. Ve všech médiích se prosazuje tendence pryč od vysoké, normované řeči k všednodennímu, uvolněnému stylu. Počítačem podporovaná nová média urychlují trendy známé ze starých médií, mj. směšování psanosti a mluvenosti či prolínání veřejné a soukromé sféry. Novinky ve vyjadřovacích formách (např. grafostylistika) se nejčastěji objevují na internetu.

Závěrečná kapitola *Průřezy* (s. 105–132) popisuje jednotlivé dimenze řeči v moderních médiích: produktivitu, psanost a mluvenost, text a obraz, metaforiku, srozumitelnost ad. Řeč prochází velkými změnami, moderní média na jedné straně přinášejí svěžest a vzruch – svádějí dohromady jednotky, které dříve patřily do úplně odlišných oblastí, smíchávají je a nově spojují –, na straně druhé recipienta ochuzují o jistotu a přehlednost.

Publikace *Řeč v moderních médiích* je pro badatele v oblasti nových médií velmi cenná. V Česku je – zatím – bohužel hůře dostupná. Zájemcům o problematiku tak lze doporučit alespoň lingvistický server essenské univerzity LINSE (www.linse.uni-essen.de, oddíl *Sprache in neuen Medien*), kde Schmitz elektronicky publikuje některé ze svých studií.

Michaela Lišková

„Antilingvistika"?

Velmi opožděná recenze, sepsaná výkonným redaktorem ČDS v desátém a posledním roce jeho redakční činnosti namísto rozloučení

Psát recenzi na knihu, která vyšla už před plnými šestnácti lety, není zrovna obvyklé. Jenže stejně neobvyklé je narazit na odbornou monografii pojmenovanou výrazem, který popírá smysl celé široké a etablované vědní disciplíny, kterou jste si zvolili za svou životní náplň. A tak jsem měl jakési tušení, že o téhle publikaci budu jednou psát, hned když jsem ji v sheffieldské univerzitní knihovně před několika lety objevil. Ta kniha se jmenuje *Antilingvistika* (GETHIN, Amorey. *Antilinguistics*. London: Intellect, 1990.) a nese neskromný podtitul *Kritické zhodnocení moderní lingvistické teorie a praxe.*

Autor knihy, Brit Amorey Gethin, učí nerodilé mluvčí anglicky a píše pro ně učebnice angličtiny jako cizího jazyka. To mu mj. umožňuje nahlížet na mateřský jazyk zvenčí, konfrontovat ho s jinými jazyky a jejich specifiky a pozorovat typy chyb, jichž se studenti dopouštějí. Vedle této praktické činnosti A. Gethin čte teoretickou jazykovědnou literaturu anglosaské provenience a svou kritickou myslí ji poměřuje ve vztahu k vlastnímu chápání podstaty a stavby jazyka. Jediné kritérium tohoto vlastního chápání je stejně prosté jako nezpochybnitelné: jazyková zkušenost rodilého mluvčího. Nejprve konstatujme, že kniha má zhruba 250 stran, že autorův výkladový styl je jasný a srozumitelný – občas lehce sarkastický – a že lingvistickou terminologii záměrně bere za svou jen v nejnutnější míře – a můžeme přijmout pozvání „k poznávání praktické skutečnosti jazyků, tak jak je lidé zakoušejí". (Některé příklady bohužel nelze adekvátně přeložit z angličtiny do češtiny.)

Jazyk podle Gethina je „nástroj pro vyjadřování významů", který se pokouší odrážet lidskou zkušenost s (vnější i vnitřní) realitou. Vyjadřovat význam je přitom jediným úkolem všech složek jazyka, tedy i gramatiky. Gramatika vyjadřuje významy obecné, tzn. takové skutečné věci jako čas, role účastníků událostí apod. Různost gramatik jednotlivých jazyků znamená, že uživatelé daných jazyků kategorizují (Gethin ovšem říká „rozdělují") skutečnost různými způsoby. Pro uživatele kteréhokoli jazyka přitom gramatické vlastnosti jazykových sdělení a jejich složek (teď se snažím vyjádřit to, co má Gethin na mysli pod pojmem „kusy řeči") nehrají roli: důležité není, zda je kupříkladu nějaký „kus řeči" větou, nýbrž zda mluvčímu „dává smysl". Vždyť předložíme-

-li někomu nelineární změť slov, nebude se snažit najít v nich věty, konstrukce apod., nýbrž budou mu napadat reálné situace, jichž se významy oněch slov týkají. Nebude-li dotyčný ovládat gramatiku příslušného jazyka, možná z těch slov samotných odhadne ten správný význam. Avšak naproti tomu neznaje významy slov, větu z nich nesestaví nikdy.

Přijmeme-li Gethinovu perspektivu, tento důsledně uživatelský, neexpertní pohled na jazyk, nezbude nám než přijmout autorovy námitky proti některým tvrzením Noama Chomského. Tak například se Gethin bouří proti tvrzení, že transformovaná věta **What did John keep the car that was in?* je negramatická; podle něj je jen neúplná: *What did John keep the car that was in the garage for?* Gethinovi je úplně jedno, že Chomsky onou větou dokazoval nemožnost určitého typu transformace, že ji vztahoval k větě *John kept the car that was in the garage*. On jen považuje za absurdní a pro jazykovou praxi za neodůvodnitelné, proč by možnost „kusu řeči" „dávat smysl" měla být omezena hranicemi věty.

Podobně se autor vypořádává i s okřídlenou Chomského větou *Colourless green ideas sleep furiously* (= *Bezbarvé zelené myšlenky spí zuřivě*). Zatímco takováto věta je podle Chomského sice nesmyslná, avšak gramaticky správná, věta se změněným slovosledem *Furiously sleep ideas green colourless* už gramatická není. Gethin zde však nevidí větu, nýbrž kus řeči, neakceptuje implicitní předpoklad jeho jednotné intonační linie a doplňuje čárky. Ke svému zcela gramatickému *Furiously sleep ideas, green, colourless* (= *Zuřivě spí myšlenky, zelené, bezbarvé*) pak dokonce nachází strukturně zcela totožné vyjádření v klasické anglické literatuře *Softly comes the dawn, pale, transparent*. A komentář? Některé slovosledy jsou obvyklejší než jiné, hranice gramatičnosti jsou nejasné. Tvrzení *Bezbarvé zelené myšlenky spí zuřivě* pak podle Gethina sice neodpovídá poměrům ve skutečném světě, ale rozhodně nepostrádá význam. (Chomského slavné věty se nedávno dotkl J. Šimandl na konci své drobnosti *Kvitovat* v Naší řeči, 2005, roč. 88, s. 265–268. Větu považuje za únosnou v surrealistické poezii a otázku její gramatičnosti za neřešitelnou bez konkrétního zadání, o jakou gramatiku má jít.) Ani věty typu *I want me to go* (= *Chci, abych odešel*) aj. nejsou podle Amoreyho Gethina negramatické, nesprávně utvořené, nýbrž jen vyjadřují poněkud bizarní skutečnosti.

Jedním z lingvistických přístupů, ke kterým má autor *Antilingvistiky* nejvíc námitek, je transformační gramatika. Gethin popírá, že by mezi větami *Kočka snědla myš* a *Myš byla snědena kočkou* byla strukturní spojitost: věty vypovídají

o stejné události, navzájem se liší postojem (hlediskem, perspektivou, důrazem na jednotlivé složky), a ať už bude ta událost jazykově vyjádřena jakkoli, neobejde se to bez zmínek o kočce, myši a snědení – není však důvod domnívat se, že jedna z těch vět je odvozena od druhé. Další z mnoha tvrzení, která Gethina vyprovokovala k nesouhlasné reakci, je poučení transformační gramatiky, že z koordinačního spojení dvou jmenných frází (např. *tuto dívku a tohoto chlapce*) nelze jednu frázi vyjmout. Proti předkládanému důkazu, negramatické větě s půlkou koordinovaného objektu v iniciální pozici a půlkou v obvyklé objektové pozici **Tohoto chlapce chci pozvat tuto dívku a na svou oslavu*, staví svou verzi *Tuto dívku chci pozvat na svou oslavu – a tohoto chlapce* a nenechává se v ní spoutat tím nejstandardnějším slovosledem. Dokládá tím, že „nic vám nemůže zabránit v tom, abyste vyjmuli jednu frázi z koordinačního spojení, když to uděláte způsobem, který dává smysl". A do třetice: Rozdíl mezi povrchovou a hloubkovou strukturou bývá vykládán na dvojicích vět jako např. *The sound is beautiful* a *The sound is beautiful to hear* (doslova *Ten zvuk je krásný – Ten zvuk je krásný slyšet*): výraz *the sound* je na povrchu v obou větách subjekt, avšak v hloubkové struktuře (která by přece měla být bližší významu věty) jde v prvním případě o subjekt, v druhém o objekt. Jenže podle Gethina je rozdíl mezi těmito větami naopak spíš povrchový a v hloubi první věty je nutně implikováno něco jako *to hear*: vždyť jak jinak může být zvuk krásný než „k slyšení"?

Vedle generativní a transformační gramatiky si Amorey Gethin bere na mušku také sémantiku pravdivostních hodnot. Pravdivost a nepravdivost podle něj nemá s významem ani s jazykem pranic společného – je to věc faktů, situací a událostí samotných. Z hlediska uživatele jazyka rozhodně neplatí, že například z tvrzení *Jan políbil Marii* plyne, že *Jan se dotkl Marie*: drtivá většina lidí, kteří zacházejí s jazykem normálně, rozumí těmto tvrzením tak, že u prvního si představí Jana, jak něco dělá ústy, kdežto u druhého rukou. Stejně tak podle Gethina není pravda, že by věta *Můj syn hodil do okna cihlu* zahrnovala ve svém významu, že *Někdo hodil do okna cihlu. Někdo hodil do okna cihlu* přece znamená, že „nevím nebo nechci říct, kdo hodil do okna cihlu" – a to je úplně jiný význam. (Přednedávnem jsem se dočetl, že z věty *Eva viděla pět renaultů* můžeme inferovat, že *Eva viděla pět aut*. Takovéto chyby v rozumění se přitom soudný člověk nedopustí; vidět *pět renaultů a žádné jiné auto* je dokonce dost málo pravděpodobné.)

Princip všech zmíněných Gethinových útoků na jednotlivé součásti lingvistické teorie je stále týž. Napadá teorie za to, že jsou antiintuitivní, že jsou složité a že jsou v rozporu se způsobem, jakým jazyk uchopuje běžný

uživatel. Takovým dílčím teoriím se zpravidla říká „elegantní"; pro Gethina jsou však bezcenné. Sám jsem se v posledních letech setkal s několika takovými „elegantními" teoriemi a dodal bych, že v nich jejich autoři v zájmu čistoty své teorie nezřídka znásilňují samotný jazykový materiál.

Amorey Gethin patří k těm, kteří nesdílejí základní axióm generativní lingvistiky, totiž přesvědčení o vrozenosti jazyka a existenci univerzální gramatiky (jazykový nativismus). (Za vrozenou považuje jen lidskou schopnost jazyka užívat.) Má pro to i praktické argumenty z jazyka generativci nejlépe prozkoumaného, z angličtiny. Jedním z nich je třeba častý jev, že málo čtoucí a málo píšící Britové určité konstrukce zapisují pomocí stejně znějících, ale gramaticky naprosto nevhodných výrazů, např. *You should of told me* místo *You should have told me* nebo *It's too bigger job to do* místo *It's too big a job to do*. Z praxe má i zkušenost s tím, že gramatické teorie můžou vést k nesprávným úsudkům při učení se cizímu jazyku: generativně lingvisticky školení studenti angličtiny jako cizího jazyka prý říkají *He had nasty things shouted at* místo správného *He had nasty things shouted at him*.

Jedním z tvrzení často užívaných na podporu jazykového nativismu je, že jazyková schopnost se výrazně liší od jiných schopností (např. logické a matematické) v tom, že s rostoucím věkem klesá: malé děti se učí jazyk nejsnáz. Gethin namítá, že je omyl chápat jazyk jako schopnost, a nabízí místo toho pojem dovednost jakožto výraz kombinace mnoha různých schopností. Situace je hned úplně jiná: stejně jako dovednosti jazykové se děti učí nejlépe v útlém věku i jiným dovednostem, např. hrát na hudební nástroje, plavat, řídit auto apod. Z argumentu na podporu nativismu se rázem stává argument pro to, že i jazyk se musíme učit. Autorovi připadá záhadné, jaktože je za nejtěžší část jazyka při jeho osvojování považována právě gramatika (tedy „obecné významy"), a ne slovní zásoba s tisíci významy specifickými – tj. proč se nativisté snaží objasnit předpokladem vrozenosti zrovna obtížnost té snazší složky jazyka.

V závěrečných kapitolách své knihy se Amorey Gethin zabývá vztahem jazyka a myšlení a dochází k závěrům, které asi nenechají chladným žádného lingvistu. On sám totiž převádí svoje myšlenky do jazykové podoby (jen) tehdy, když chce zjistit, jak je bude někomu sdělovat, a na základě této introspekce usuzuje, že myšlení je sice jazykem ovlivňováno, ale není na něm závislé. (Čtenářům navrhuje, aby si uvědomili, zda myslí a zda své myšlenky verbalizují, když dejme tomu řídí auto; na první otázku předpokládá odpověď kladnou, na druhou zápornou.) Jestli je pravda to, co tvrdí kognitivní lingvistika, totiž že

poznáváme a kategorizujeme svět pomocí jazykových pojmů, které jsme si sami vytvořili, pak je lidská kognice vtěsnána do chlívečků jazykových kategorií a my nejsme schopni poznávat svět takový, jaký doopravdy je. Jazyk podle Gethina myšlení korumpuje. Když verbalizujeme svou představu, jsme nuceni užívat slov, jež vzbuzují asociace, které jsme před verbalizací neměli na mysli. A co je ještě horší: mnozí lidé mají v myslích propojena určitá slova, která pak užívají, aniž by u toho mysleli a aniž by to, co říkají, mělo oporu ve skutečnosti. Největší nebezpečí tohoto typu hrozí u abstrakt a výrazů hodnotících. Protože řešení lidských problémů (které jsou podle autora vposledku vždycky problémy morálními) musí být založeno na faktech a rozumu, neměli bychom raději taková slova používat. „Kvůli porozumění i kvůli morálce užívejte jednoznačné a jednoduché výrazy a jimi odhalujte a sdělujte, co se skutečně děje skutečným lidem," zní Gethinovo závěrečné poselství čtenářům.

Co to je, čím tedy máme poměřovat jazykovou teorii i praxi, jak praví výše citovaný podtitul? Je to přirozený jazykový cit, intuice opřená o praktickou uživatelskou zkušenost, dále zdravý rozum a morální principy. V pozadí Gethinových náhledů a vývodů cítíme anglickou tradici kritického myšlení opřeného o empirii a „common sense", která se začíná už slavnou Occamovou břitvou. V jejím světle jsou pojmoslovné aparáty transformačních a generativních gramatik i sémantiky pravdivostních hodnot pouhé zbytečně rozmnožované entity. Má-li mít jazykověda smysl, nemělo by jím být vytvořit dokonalou teorii jazykového systému, nýbrž zabránit zneužívání jazyka k rozmnožování zla.

Mít takového „antilingvistu", jakým je Amorey Gethin, za oponenta, je pro lingvisty užitečné jako korektiv, pokud chtějí, aby je uživatelé jazyka brali vážně. Nestačí to, chtějí-li být oněm uživatelům prospěšní.

Robert Adam

O autorech tohoto čísla ČDS

Robert Adam
odborný asistent ÚČJTK FF UK v Praze, jazykovědný bohemista a editor české literatury 19. století

Světla Čmejrková
vedoucí oddělení stylistiky a lingvistiky textu a zástupkyně ředitele ÚJČ AV ČR

Jaroslav David
odborný asistent katedry českého jazyka Filozofické fakulty Ostravské univerzity

Mychajlo Fesenko
doktorand ÚČJTK FF UK v Praze, externí učitel Ústavu slavistických a východoevropských studií FF UK v Praze

Hana Goláňová
odborná pracovnice lexikograficko-terminologického oddělení ÚJČ AV ČR, doktorandka ÚČJTK FF UK v Praze

Jana Hoffmannová
vědecká pracovnice oddělení stylistiky a lingvistiky textu ÚJČ AV ČR, docentka bohemistiky, vyučuje v ÚČJTK a v Ústavu translatologie FF UK v Praze

Marie Hádková
lektorka češtiny pro cizince v Ústavu jazykové a odborné přípravy UK v Praze

Jan Chromý
student ÚČJTK FF UK v Praze, pracovník oddělení jazykové kultury ÚJČ AV ČR

Helena Chýlová
odborná asistentka katedry českého jazyka a literatury Pedagogické fakulty Západočeské univerzity v Plzni

Eva Jandová
odborná asistentka katedry českého jazyka Filozofické fakulty Ostravské univerzity

Eva Lehečková
odborná asistentka a doktorandka ÚČJTK FF UK v Praze

Michaela Lišková
odborná pracovnice lexikograficko-terminologického oddělení ÚJČ AV ČR, doktorandka ÚČJTK FF UK v Praze

Jitka Málková
odborná asistentka katedry českého jazyka a literatury Pedagogické fakulty Západočeské univerzity v Plzni

Hana Marešová
odborná asistentka katedry českého jazyka a literatury Pedagogické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci

Běla Michálková
studentka bohemistiky a překladatelství a tlumočnictví němčiny na FF UK v Praze

Václava Musilová
soukromá soudní znalkyně v oboru kriminalistiky, vystudovaná bohemistka, specializuje se na jazykové expertizy

Hana Mžourková
odborná pracovnice oddělení jazykové kultury ÚJČ AV ČR, doktorandka Ústavu slavistických a východoevropských studií FF UK v Praze

Kateřina Nogolová
doktorandka katedry českého jazyka a literatury Pedagogické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci

Petr Peňáz
odborný asistent katedry informačních technologií Fakulty informatiky Masarykovy univerzity v Brně

Růžena Písková
doktorandka Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně

Markéta Pytlíková
odborná pracovnice oddělení vývoje jazyka ÚJČ AV ČR

Milada Říhová
studentka bohemistiky na FF UK v Praze

Tamah Sherman
doktorandka Ústavu lingvistiky a ugrofinistiky FF UK v Praze, obor obecná lingvistika

Jindra Světlá
vědecká pracovnice lexikograficko-terminologického oddělení ÚJČ AV ČR

Eva Šťastná
studentka bohemistiky a filozofie na FF UK v Praze

Eva Viktorová
?

Daniela Zítková
doktorandka ÚČJTK FF UK v Praze, překladatelka a tlumočnice z angličtiny

Oprava

Technické obtíže způsobily, že byly v článku Lucie Kočkové-Amortové Jak mluvíme my bohemisté (ČDS, 2005, roč. 13, s. 103–105) *nesprávně otištěny některé znaky fonetické transkripce. Na tomto místě uvádíme všechny odstavce, v nichž se tak stalo, ve správné podobě.*

Nejvíce odchylek od spisovného úzu najdeme v oblasti ortoepie. Nejnápadnější jsou příklady vypovídající o celkové hypoartikulaci (velmi náznakové výslovnosti), která mnohdy způsobí, že mluvený projev, ač je zcela spisovný morfologicky, působí dojmem nekultivovanosti, až nespisovnosti: například kvůli otevřenosti vokálů, jejich redukci, nazalizaci, zjednodušování souhláskových shluků, nedotaženosti souhlásek, vynechávání intervokalických sonor a sonorizace neznělých konsonantů: [__kǫ] = jako, [__kə(v)a:tə] = [taková ta, [z_la:šť _isť j] = zvlášť jisti, [_ňē_ā ři:c_] = měla říct, [xť ě_ vix] = chtěl bych, [potřebu_u ňe_ak], [dakĭ sə] = taky si.

Časté jsou regresivní asimilace před jedinečnými souhláskami, tzv. „moravské asimilace" (u mluvčích pocházejících z Moravy a Slezska) [´vubeʒ je], [mluvi*d* jako], [tolig re:toriki], [vu:beʒ nemluvit], [vu:beʒ nelibilo].

Dále najdeme zjednodušování souhláskových shluků dvojího typu. První typ je zjednodušování obecně české (u některých pražských mluvčích) [říc_], [vlas_nos_], [jes_li], [vlas_ňe], odpadání -l v příčestí činném. Druhý typ zjednodušování je způsoben nedbalou, rychlou výslovností ([p_əč_že] = protože), která se objevuje bez ohledu na nářeční původ.

Velice časté jsou také změny kvality a kvantity vokálů, zvl. otevřenost a delabializace zadních vokálů [bila], [sce:nu], [plinule], [maso] u pražských mluvčích, užší výslovnost (zejména vokálů přední řady) [velice, poraďit] u moravských mluvčích a nazalizace [rakovĭňē]. V rychlejších projevech jsou typické četné redukce vokálů ([prəš] = proč), časté je také protahování vokálů zejména na konci promluvových úseků.

Výjimečný je projev mluvčího č. 2, v němž jsem odchylku od ortoepické kodifikace našla jen jednu, a to realizaci číslovky [sed*n*desa:t]. Jinak je jeho výslovnost v zásadě plná (explicitní, pečlivá) i v obvykle neortoepicky zjednodušených skupinách: [šestna:ct, bix xťel].

Zajímavým „přechodovým" typem v oblasti ortoepie je jedna mluvčí z Moravy, na kterou zjevně působí pražské prostředí. Zůstal jí moravský nářeční zvyk vyslovovat skupinu [mňe] jako [mje], ale „moravské asimilace" u ní téměř vymizely [naštva*t* ňejake:ho], hyperkorektně [ot´lid'i:]. Zato se přidaly otevřené vokály a zjednodušování souhláskových skupin: [ři:c_].

Obsah

Úvodem (Oldřich Uličný) ... 3

ČEŠTINA NA INTERNETU, ZEJMÉNA NA CHATU

E-čeština (Světla Čmejrková) ... 4
Úvodní repliky při komunikaci na WWW chatu (Eva Jandová) ... 17
„hele vis ze mas dobrej nick?" (Jaroslav David) ... 26
Přezdívky na chatu (Milada Říhová) ... 33
Ironický rozměr stylu internetové komunikace (se zaměřením na intertextovou signalizaci ironie) (Jana Hoffmannová) ... 35

(HYPER)TEXT A OBRAZ, PSANOST A MLUVENOST

K hypertextové struktuře (Hana Marešová) ... 42
Text a obraz v nových médiích (Michaela Lišková) ... 50
Vachkovo pojetí psaného jazyka v kontrastu s běžnou (nejen internetovou) komunikací (Jan Chromý) ... 53

VARIETY NA INTERNETU

Čeština kolem internetu (Helena Chýlová, Jitka Málková) ... 58
Východomoravský dialekt na internetu (Hana Goláňová) ... 64

INTERNET JAKO ZDROJ

Česká internetová diskusní fóra jako zdroj diskursu o interkulturním a jazykovém kontaktu: Případ „Český šok" (Tamah Sherman) ... 69
Čeština pro cizince na internetu (Marie Hádková) ... 77
Několik poznámek k on-line zdrojům češtiny (Mychajlo Fesenko) ... 82
Číst nemusíš, stačí stáhnout (?) (Kateřina Nogolová) ... 85

VARIA INTERNETOVÁ

Medium aevum redivivum (Ke středověké komunikační mentalitě uživatelů webu) (Petr Peňáz) ... 94
Chatbot aneb Before chatting, type RULES (Eva Lehečková, Markéta Pytlíková) ... 102
Čeština v elektronických médiích z pohledu lexikografie (Jindra Světlá) ... 115
K uplatnění slovotvorného způsobu kompozice v komunikační oblasti informačních technologií (Růžena Písková) ... 121

Postoje k pravopisu v diskusích na internetu (Hana Mžourková) 126
Kterak najít na (inter)netě něco o (inter)netu aneb Kolísání koncovek maskulin neživotných v lokálu singuláru (Běla Michálková) 132

VARIA NA JINÁ TÉMATA

Co je forenzní lingvistika III (Václava Musilová) 136
„Doporučujeme řešení, jež jsem uvedl ve své minulé práci" aneb Autorský plurál v českých lingvistických textech polemického ladění (Eva Šťastná) 143
Reklama na pivo podle etického kodexu (Daniela Zítková) 146
Jak vygenerovat standardní generativistický článek (Eva Viktorová) 149
Jak vygenerovat standardní kritiku generativismu (Eva Lehečková) 151
Všechno zlé je pro něco dobré aneb Jak být za vodou (Daniela Zítková) 154

RECENZE

SCHMITZ, Ulrich. *Sprache in modernen Medien* (Michaela Lišková) 156
„Antilingvistika"? Velmi opožděná recenze, sepsaná výkonným redaktorem ČDS v desátém a posledním roce jeho redakční činnosti namísto rozloučení (Robert Adam) 158

O autorech tohoto čísla ČDS 163
Oprava 165